

А. І. Богданенко, Є. О. Романенко

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Навчальний посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2024

УДК 351:174
Б73

*Рекомендовано до друку рішенням
Президії громадської наукової організації
«Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління»
(протокол № 10/9-24 від 27.09.2024 р.)*

Рецензенти:

Непомнящий Олександр Михайлович, доктор наук з державного управління, професор, заслужений будівельник України.

Прав Юрій Григорович, доктор наук з державного управління, професор, заслужений економіст України.

Богданенко А. І., Романенко Є. О.

Б73 Професійна етика державного службовця. Понятійно-термінологічний словник : навч. посіб. / Богданенко А. І., Романенко Є. О. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 136 с.
ISBN 978-617-520-963-9

Термінологічний словник розкриває зміст норм і вимог сучасної етики державної служби. Етика – система знань про добро та зло, їх актуалізацію в житті людини, теоретична сукупність поглядів на мораль і моральність у діяльність людини. Висвітлено норми і правила поведінки держслужбовців.

Для науковців, практиків сфери публічного адміністрування, громадських діячів, що вже мають теоретичні знання з проблематики, а також студентів, аспірантів і тих, що опановують термінологію теорії публічного адміністрування.

УДК 351:174

*Усі права застережено.
Копіювання, сканування, запис на електронні носії і тому
подібне будь-якої частини видання заборонено*

ISBN 978-617-520-963-9

© Богданенко А. І., Романенко Є. О., 2024
© Видавництво Ліра-К, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. ГЛОСАРІЙ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ	7
1.1. УКРАЇНСЬКА АБЕТКА	7
1.2. ОСНОВНА ЧАСТИНА	8
2. АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК	118
3. ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА	130

ПЕРЕДМОВА

Державна служба, виступаючи як інститут служіння державі і суспільству, має розв'язувати проблеми соціальної стабілізації, економічного розвитку, духовного оздоровлення суспільства, бути гарантом побудови правової держави. В Україні вже десять років точиться війна, у якій українська нація веде небачену у ХХІ ст. битву за своє існування. Російське вторгнення в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, є продовженням російсько-української війни, яку розв'язала Росія ще 2014 року, участь у якій РФ намагалася заперечувати. Зважаючи на війну та потребу подолання пов'язаних із цим кризових явищ у економіці та сучасному українському суспільстві, формування сучасної конкурентоспроможної держави, вдається ефективно розв'язувати проблеми соціально-економічного та суспільного розвитку. Утім, особливого значення набуває розробка механізмів формування етичних принципів і цінностей у системі державної служби. Під час реформування розвитку державної служби одним із завдань першої ваги є розробка норм і вимог сучасної етики державної служби. Головними засобами регулювання та контролю управлінської діяльності і поведінки державних службовців, що забезпечують досягнення цієї мети, є етика та мораль.

Етика – вчення про мораль. Завданнями етики є: відображення, опис моралі; пояснення моралі, що сприяє критичному її осмисленню, утвердженню; пропозиція власної моделі моральності. Етику визначають як систематичне прагнення осмислити наш індивідуальний і суспільний моральнісний досвід в такий спосіб, щоб установити правила, які мають управляти поведінкою людей, виробити цінності, яких варто дотримуватися, а також виховати такі риси характеру людей, які їм корисно в собі розвивати. Мораль – імперативно-оцінний спосіб (певна вимога, що висувається суспільною думкою, совістю, та оцінка в зв'язку з виконанням вимог) ставлення людини до дійсності (ставлення не лише до людей, а й до Космосу загалом), який регулює поведінку людей з погляду принципового протиставлення добра і зла (добро і зло виступають абсолютними координатами моралі). Поняття «етика» здебільшого вживається в значенні науки, а поняття «мораль» – реального явища, що до-

сліджує ця наука, хоча чіткого кордону між ними немає, оскільки, вчиняючи, вдаються до певних знань про моральну поведінку.

Складовою частиною загальної моралі суспільства є морально-професійні норми, які відображають специфічний характер професійної діяльності. З моменту перших досліджень моральних аспектів людської діяльності від давніх часів і дотепер професійна мораль набула чіткішого оформлення, що й призвело до виникнення професійної етики та затвердження її основ на рівні нормативно-правових актів. У професійній моралі відображаються особливості моральної свідомості, взаємостосунків, поведінки людей, які зумовлені специфікою професійної діяльності. Державна служба як специфічний вид публічної служби має особливості щодо етичних норм, яких мають дотримуватися державні службовці під час виконання завдань і функцій держави. У наукових джерелах щодо професійної етики державних (публічних службовців) часто трапляються такі поняття, як-от: «адміністративна етика», «службова етика», «етика поведінки державного службовця», «професійна етика публічних службовців», «професійна мораль державних службовців», «етика державного службовця», «етика державної служби». Брак єдиного підходу щодо доктринального визначення поняття професійної етики державного службовця також зумовлює актуальність роботи.

Виконуючи завдання і функції держави, державні службовці потенційно мають конфлікти (зокрема й конфлікт інтересів), складні ситуації, корупційні ризики, що вимагає наявності не лише професійних (ділових), психологічних якостей, освітнього рівня, а й моральних якостей. Під професійною етикою державних службовців слід розуміти систему моральних і правових вимог, принципів, яких мають дотримуватися державні службовці під час виконання завдань і функцій держави на професійній основі. Професійна етика окремих груп державних службовців відображає видові та родові особливості державної служби, на що має бути зважено у відповідних нормативно закріплених правилах етичної поведінки державного службовця та під час розроблення теоретичних положень етики професійних груп державних службовців.

Ситуація складається не проста, і потрібно рішуче визначати способи для подолання проблемних питань функціонування публічної служби в Україні. На наш погляд, одним із заходів першої ваги має

стати продовження розпочатого реформування публічної служби та її модернізація. Реформа державного управління є однією з основних реформ у країнах із перехідною економікою, що здійснюють комплексні реформи в різних сферах державної політики. Дієва система державного управління є одним з основних чинників конкурентоспроможності держави та передумовою європейської інтеграції.

Упорядник та автори Глосарію керувалися принципом поєднання наукової та інформаційної новизни з доступністю викладеного матеріалу, який розрахований на велике коло читачів і широку презентацію системи термінів сучасної вітчизняної теорії публічного адміністрування.

Тому одне із завдань Глосарію – дати змогу читачам переосмислити та предметніше зрозуміти сутність професійної етики державного службовця, сформувані цілісне, об’ємне уявлення про публічне адміністрування.

Практика свідчить, що словники та глосарії будь-якої науки активізують наукові дослідження та поживляють розвиток наукових шкіл. Сучасна теорія публічного адміністрування гостро відчуває потребу в теоретичних розробках та узагальненнях, що можуть дати обґрунтовані відповіді на запитання, пов’язані із забезпеченням публічного адміністрування, що зумовили потребу наукової розробки окреслених проблем і кристалізації термінологічного апарату теорії публічного адміністрування.

У Глосарії подано терміни, що певною мірою перебувають на межі публічного адміністрування, етики, моралі, психології та соціології. Він адресований науковцям, практикам сфери публічного адміністрування, громадським діячам, що вже мають теоретичні знання з проблематики, а також аспірантам і студентам, які опановують термінологію теорії публічного адміністрування.

Доктор філософських наук, професор,
дійсний член (академік) Національної
академії педагогічних наук України

Тимофій Мотренко

1. ГЛОСАРІЙ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

1.1. УКРАЇНСЬКА АБЕТКА

А а	Б б	В в	Г г	Ґ ґ	Д д
Е е	Є є	Ж ж	З з	И и	І і
Ї ї	Й й	К к	Л л	М м	Н н
О о	П п	Р р	С с	Т т	У у
Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Ш ш	Щ щ
		Ь ь	Ю ю	Я я	

ОСНОВНА ЧАСТИНА

А

Абсентеїзм (лат. *absens* – відсутній) – байдуже ставлення людей до здійснення своїх громадсько-політичних прав, ухилення від виконання громадянських обов’язків, насамперед – свідоме ухилення виборців (електорату) від участі в голосуванні.

Авторитарний (директивний, вольовий) стиль керівництва (*authoritative style of management*) – базується на жорсткому способі управління, недопущенні ініціативи, тотальному контролі.

Авторитарний стиль – характеризується жорсткістю, вимогливістю, превалюванням владних функцій, суворим контролем і дисципліною, орієнтацією на результат, ігноруванням соціально-психологічних чинників.

Авторитет (*authority*) – загальновизнаний вплив окремої людини або колективу, організації в різних сферах суспільного життя, що ґрунтується на знаннях, високих моральних якостях, досвіді.

Адаптація (*adaptation*) – процес активного пристосування особистості або соціальної групи до соціального середовища.

Адміністративна етика (нім. *administrieren* – керувати, з лат. *administrare* – керувати) – вид професійної етики, наука про застосування моральних принципів і норм до діяльності та поведінки посадових осіб в апаратних структурах державної влади і місцевого самоврядування, дотримуючись яких керівник чи державний службовець визначає моральні стандарти до проблем, що постають в установі, самостійно аналізує ці стандарти і несе особисту відповідальність за прийняті рішення. Адміністративна етика досліджує таке коло проблем: визначення складових адміністративної етики; питання дотримання адміністративної етики; особливості взаєм-

них відносин представників держави і громадян, зокрема інституційний тип взаємовідносин державних службовців і підприємців. Вона досліджує всі моральні аспекти діяльності державних службовців і керівників і містить у собі такі основні компоненти: 1) цінності – переконання, думки, взаємостосунки індивідів, ставлення соціальних груп і суспільства загалом до таких питань, як свобода, справедливість, відповідальність тощо; 2) стандарти і норми – принципи, що визначають дії людей відповідно до законів, кодексів і правил; 3) особливості зовнішнього середовища – умови, у яких здійснюється діяльність державних службовців (політичні, соціальні, культурні); 4) організаційна поведінка – різні форми діяльності службовців, орієнтовані на цінності конкретного суспільства або установи, організації в межах визначених стандартів і норм. Фактично адміністративна етика відшукує відповіді на такі запитання: як виявляється добро і зло в поведінці державних службовців; які умови і мотиви сприяють їх високоморальній поведінці; як прищепити їм високі моральні принципи. Від успішного вирішення цих питань залежить моральний клімат в органах державного управління будь-якого рівня. Щоб поведінка державних службовців була адекватною відповідним стандартам і нормам, потрібен внутрішній і зовнішній контроль і такі механізми, які дали б змогу реалізувати ці норми на практиці. Внутрішній контроль і здійснюється завдяки моральним принципам, якими керуються службовці, особливо під час прийняття ними управлінських рішень.

Адміністративна послуга – прийняття на підставі закону за зверненням фізичної або юридичної особи нормативно-правового акта, спрямованого на реалізацію її прав і законних інтересів або на виконання особою визначених законом обов'язків (отримання дозволу, ліцензії, сертифіката, посвідчення, реєстрації тощо).

Адміністративно-територіальна одиниця – область, район, місто, район у місті, селище, село.

Адміністрування – (з лат. *administro* – керую) – керівництво, управління, завідування – 1) це контроль діяльності підприємства, окремих його підрозділів і одиниць персоналу. Цей процес здійснюють керівники, спеціалісти, виконавці управлінського апарату,

зазвичай перебувають у організації на верхньому рівні; 2) у негативному значенні – керівництво, основане на примусових методах управління, нав'язуванні волі вищих посадових осіб нижчим, виданні наказів на здійснення певних робіт без логічного обґрунтування, на підставі суб'єктивних рішень. Однією з причин розвалу радянської системи управління економікою було те, що вона базувалася на вольових, т. зв. адміністративно-планових засадах, на підлаштуванні до них ідеологічного та псевдонаукового обґрунтування здійснюваних економічних процесів.

Аксіологія (*axiology*) – учення про цінності, філософська теорія цінностей, що з'ясовує якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси та бажання людей.

Аксіологія етична (грец. *axia* – цінність і *logos* – учення) – теорія, що аналізує філософські питання моральних цінностей. Загальна **А.** досліджує всі види цінностей – моральні, естетичні, прагматичні тощо.

Акти органів державної влади – правова форма здійснення повноважень органів державної влади. Форма **А.о.д.в.**, порядок їх видання і набрання чинності залежить від належності органу, що видає акт, до тієї чи іншої гілки державної влади та від його компетенції і встановлюються законом або іншим нормативним актом. **А.о.д.в.** можуть бути нормативними, які за юридичною силою поділяються на закони та підзаконні акти, або правозастосовними, які завжди є підзаконними актами.

Активність (нім. *Aktiv*, з лат. *activus* – діяльний) – діяльне ставлення людини до світу, спрямоване на реалізацію певних цінностей, принципів, ідеалів. Оскільки ж цінності та ідеали можуть бути різними (добрими і недобрими), то однозначно оцінити **А.** саму собою, без урахування її морального змісту, спрямованості неможливо.

Актуалізатор (*actualization*) – людина, яка дослуховується інших і зважає на інші інтереси, прагне до самоактуалізації та унікальності. Він чесний у своїх думках і діях. **А.** – це людина,

яка поважає гідність інших, переконливо передає свої думки та бажання, добре ставиться до людей і допомагає їм знайти власний шлях розвитку.

Актуалізація (*actualization*) – повага до інших людей, зважання на їхні інтереси, прагнення до реалізації унікальності кожної людини.

Актуалізація зв'язків (лат. *actualis* – діяльний) – відтворення в свідомості людини думок, уявлень, почуттів, умінь і навичок, різних форм поведінки й емоційного стану тощо. Періодична А. у свідомості людини моральних почуттів і оцінок, морального досвіду є неодмінною умовою морального вдосконалення та самовдосконалення.

Акуратність (лат. *accuratus* – ретельний, точний, з *accurare* – точно виконувати, піклуватися) – риса особистості, яка виявляється в старанності під час виконання справ, філігранності, точності, вимогливості, добросовісності, ретельності, дбайливості, підтягнутості, неухильності, беззастережності, організованості і зовнішній охайності.

Акцентуації характеру (*character accentuation*) – надмірна вираженість певних рис характеру та їх поєднання, що є крайніми варіантами норми і межує із психопатіями.

Акцент – фіксує прийняття пропозиції, що була викладена в офірті.

Альтруїзм (лат. *alter* – інший) – моральний принцип, що проголошує співчуття до інших людей, безкорисне служіння їм і готовність до самозречення в ім'я їх блага і щастя.

Аморалізм (грец. *a* – заперечна частка і лат. *moralis* – моральний) – характеристика поглядів, лінії поведінки і способу життя особистості, яка ґрунтується на нігілістичному ставленні до людини та суспільства, загальнолюдських моральних цінностей.

Аналіз ризику – розклад структури об’єкта на елементи, становлення взаємозв’язків між ними з метою виявлення джерел, чинників і причин різних видів ризику, зіставлення можливих втрат і вигод.

Аналіз системний – дослідження об’єктів як систем, сукупності взаємопов’язаних елементів із застосуванням системних принципів.

Аналіз ситуації – вивчення параметрів об’єкта, що управляється, зовнішніх умов, що склалися, і конкретних ситуацій його існування під час розробки або реалізації управлінського рішення.

Аналіз технологій управління – визначає: характер розділення та кооперування праці відповідно до завдань і функцій; порядок отримання та обробки інформації і підготовки рішень; раціональність процедури прийняття рішень; ефективність контролю за реалізацією рішень; доцільність і обґрунтованість операцій з обробки документів; ефективність використання технічних засобів.

Аналітичні методи обґрунтування управлінських рішень – методи, що встановлюють аналітичні (функціональні) залежності між умовами вирішення завдання (чинниками) та його результатами (прийнятим рішенням). Аналітичні методи обґрунтування управлінських рішень – методи, що встановлюють аналітичні (функціональні) залежності між умовами вирішення завдання (чинниками) та його результатами (прийнятим рішенням).

Аналогія (*analogy*) – зіставлення об’єктів (явищ, проблем, понять) із метою перенесення закономірностей з одного (відомого) на інший (менш відомий чи невідомий) об’єкт.

Анархізм (грец. *anarchia* – відсутність початку, безвладдя) – соціально-політична доктрина та суспільно-політичний рух, який проголошує своєю метою звільнення особистості від усіх різновидів економічної, політичної та духовної влади і побудову суспільства, у якому немає панування людини над людиною.

Анахронізм (грец. *anachronismos*, від *ana...* – назад і *chronos* – час) – 1) помилка в літочисленні, хронології подій; перенесення на будь-яку епоху рис минулого, що їй не властиві; 2) пережитки старовини, застарілі звичаї, погляди, вчинки, що не відповідають духу часу.

Анімізм (лат. *anima* – душа, дух) – віра в існування духів, одухотвореність предметів, у наявність душі в людей, рослин, тварин.

Аномія (фр. *anomie*, з грец. *ἀνομία* – беззаконня) – суспільний стан, що характеризується розпадом системи цінностей і соціальних норм, які забезпечують соціальний порядок, браком чіткої моральної регуляції поведінки індивіда або групи.

Антропоморфізм (грец. *anthrōpos* – людина і *morphē* – форма) – наділення людськими якостями явищ природи, предметів, тварин.

Апатія (грец. *apatheia* – безпристрасність, нечутливість, байдужість) – байдужість, брак співчутливого ставлення до світу; стан, при якому понижені або повністю втрачені внутрішні спонуки, інтереси, емоційні реакції.

Аполітичність (*a* – заперечна частка і грец. *politikē* – політика) – пасивне або байдуже (дійсне або удаване) ставлення до суспільного життя і політичної діяльності. Результатом **А.** є ціла низка моральних вад – безпринципність, індивідуалізм, егоїзм, брак патріотизму, почуття колективізму, співчуття, взаємодопомоги.

Артикуляція (*articulation*) – система положень органів, що вимовляють звуки. Чіткість артикуляції визначається правильним положенням цих органів.

Архаїзми (грец. *archaios* – давній) – 1) мовна одиниця, що на певному етапі є застарілою в мові або зовсім вийшла з мовного вжитку; 2) будь-який пережиток старовини, зокрема й у сфері моралі.

Асертивність (*assertiveness*) – упевненість особистості в обстоюванні своїх прав на засадах відвертого та безпосереднього діалогу з опонентами, права яких не порушуються.

Аскетизм (грец. *askētes* – навчений, борець) – зречення радощів життя, відлюдництво, умертвіння плоті задля досягнення моральної досконалості.

Атараксія (грец. *a* – заперечна частка і *taraxia* – незворушність, брак хвилювання, душевний спокій) – категорія давньогрецької етики, що характеризує ідеальний стан душі людини, який виявляється в безтурботності, незворушності, спокої.

Аудит – незалежна формальна верифікація фінансових звітів і операційних видів діяльності організації.

Афект (*affect*) – короткочасне, бурхливе переживання людини (гнів, лють, жах, відчай, раптова радість), що виникає зазвичай у відповідь на сильний подразник. У стані **А.** знижується здатність людини осмислювати значення своїх дій і керувати ними.

Б

Багаторівнева система управління – сукупність наднаціональних, національних, регіональних і місцевих публічних органів влади, що обираються на основі загального виборчого права і відповідальні за свої політичні рішення і дії щодо громадян, а також мережа відносин між сферами управління всередині держав-членів і між країнами.

Базальні емоції – природжені емоції, на основі яких розвиваються складніші, соціально детерміновані емоційні процеси, стани та емоціонально-особистісні якості людини. До **Б.е.** належить радість, страх, гнів, задоволення тощо.

Банкет (*banquet*) – урочистий захід, що проводиться у зв'язку з важливим ювілеєм, святом, підписанням міжнародної угоди тощо.

Безсоромність – щось непристойне; негативна моральна якість людини, яка свідомо та демонстративно нехтує (чи й зневажає) загальноприйнятими нормами поведінки. Безсоромна людина зазвичай має такі моральні вади: брак сорому, вульгарність, непристойність, цинізм, нахабність, брутальність, схильність до хамства, лихослівність, грубість, безсовісність, самовпевненість, невічливість; іноді – дратівливість, сварливість, розпутність.

Бекграундер (*backgrounde*) – різновид тематичного досьє, що містить матеріали, які стосуються історії актуальної проблеми (подробити ситуації, короткий екскурс в історію розвитку проблеми, біографічні дані основних учасників подій, документи, свідчення очевидців). Зазвичай **Б.** містить інформацію, що доповнює стислий пресреліз.

Бережливість (ощадливість) – позитивна моральна якість, чеснота, яка виражена в дбайливому, ощадливому ставленні людей до матеріальних і духовних благ. Якщо в економіці під **Б.** розуміють насамперед економність, прагматичну доцільність, то в етиці – шаноб-

ливе ставлення до названих благ, результатів людської праці, оскільки опосередковано це ставлення є ставленням до інших людей.

Бізнес (*business*) – справа, заняття, що приносить дохід, підприємницька чи комерційна діяльність.

Бізнесмен (*business man*) – ділок, комерсант, підприємець, зачинатель.

Бізнесу етика – складова етики ділових відносин, яка досліджує особливості функціонування та розвитку моралі у сфері підприємницької, комерційної діяльності і формулює для цієї сфери відповідні рекомендації.

Біоетика (від *bio* – життя і *етика* – звичай, мораль) – розділ етики, що вивчає проблеми моралі насамперед стосовно людини і всього живого, визначає, які дії щодо живого з морального погляду допустимі, а які – ні. Біоетика належить до прикладної етики і має міждисциплінарний характер. Узагальнюючи суспільні та релігійні погляди, національні особливості, вона створює сукупність моральних принципів, норм і правил, які з часом змінюються відповідно до змін соціально-економічних умов суспільства, політики держави, громад, думки.

Біологічна (істинна) смерть – незворотне припинення фізіологічних процесів у клітинах і тканинах організму.

Благо – позитивна цінність предметів і явищ для людини. Природні та суспільні явища стають благами постільки, поскільки вони задовольняють позитивні потреби людей, сприяють прогресу суспільства й окремої особистості. Іноді **Б.** ототожнюють із *добром*, проте добро є вищим, точніше – найвищим благом.

Благодать (євр. «*ген*», грец. *charis*) – у християнському богослов'ї це прояв Божої милості щодо людини в тій чи іншій формі, тобто в наданні тих чи інших благ – «благодаті». Інакше кажучи, Бог надає людям певні блага просто як вияв любові до них, не вимагаючи нічого взамін. Це є ідеальною моделлю для стосунків людей у сім'ї і суспільстві, яка лежить в основі Євангелія.

Благодійність (філантропія) – діяльність, за допомогою якої приватні ресурси добровільно та безоплатно розподіляються їх власниками з метою сприяння нужденним людям, розв’язання суспільних проблем, а також удосконалення умов суспільного життя. **Б.** має (на відміну від милостині) організований, переважно безособовий характер і спрямована на суспільно значущі цілі.

Благородство – поняття багатозначне. У різні історичні епохи його визначали по-різному. Різновидом благородства є шляхетність. У наш час зміст поняття «**Б.**» збагатився, наповнився гуманістичним і демократичним змістом. **Б.** – сукупність високих моральних чеснот. Благородна людина керується високими моральними мотивами, які є для неї природними, мають внутрішній особистісний характер, а не детермінуються зовнішніми вимогами, приписами, заборонами, тобто живе за своїм моральним «кодексом», не озираючись на більшість, думку натовпу. Бути благородною для людини – це постійний стан її душі. Вона добра, порядна, чуйна, душевна, чесна, справедлива, безкорислива, самовіддана і морально стійка (щоправда, одні з перелічених чеснот є для неї основними, визначальними, а інші – похідними). Для благородної людини характерні такі риси: чистота помислів; міцна віра і тверда воля; готовність відповісти за свої слова і справи, оскільки вона не бере на себе нездійснених обов’язків; готовність допомогти тому, хто цього потребує; готовність вибачити; відвертість, бо їй нічого приховувати та соромитися; здатність піднятися над своїми егоїстичними інтересами, перебороти свої низькі пристрасті – злорадство, заздрість, бажання помсти; співчуття; поблажливість до менш обдарованих людей; прагнення робити добрі справи, не вимагаючи нічого натомість.

Боягузтво – характеристика поведінки людини в певній ситуації, що виявляється у відмові в якійсь дії (вчинку), причиною чого є страх. **Б.** слід відрізняти від виправданої обачності, обережності. Сам собою страх є нормальним і природним захисним механізмом будь-якої живої істоти. У цьому механізмі відображений інстинкт самозбереження.

Брифінг (англ. *briefing* – інструктаж) – інструктаж, коротка нарада з представниками ЗМІ, на яких надають відомості про перебіг подій, погоджену сторонами – учасниками переговорів інформацію про їх зміст, перебіг і результати.

Буклет (франц. *bouclette* – кільце) – неперіодичне видання рекламного характеру, віддруковане на одному аркуші, складеному в зошит тощо.

Бусідо (яп. – «Шлях воїна», від *buci* – норми) – кодекс поведінки японського стану самураїв (його ще називають морально-етичним ученням), який складається із *gici* (вірності) та *gipi* (справедливості) і вимагає від людини мужності та правдивості.

Бюджет (англ. *budget* – торба, гаманець) – оперативний фінансовий план доходів і видатків фірми (організації), установи, підприємства або певної особи на певний період.

Бюрократія – найефективніша порівняно з попередніми формами правління в державі та інших суспільних напрямках, якій притаманні такі ознаки: позитивне право, що створюється з орієнтацією на раціональну діяльність або раціонально-ціннісну діяльність; професійного управління, що спрямоване на раціональне забезпечення інтересів народу, колективу; ефективно-професійне кадрове забезпечення на рівні фахово-галузевої підготовки; організаційна концепція, що гарантує вищу ефективність і передбачуваність завдяки правильному розподілу, а інакше – відомчу ієрархію, службовий і фаховий контроль, документальне підтвердження. Бюрократія є підґрунтям адміністрування, її основними принципами функціонування є: наявність фіксованих офіційних юридичних сфер, які упорядковуються правилами; жорстка офісна ієрархія та ранжирування рівнів повноважень, що характеризуються чіткою системою субординації; базування управління в офісі на написаних документах («справах»), які надалі зберігаються; обов'язковість професійної підготовки працівників; формування загальних правил управління офісом, які є більш-менш стабільними, більш-менш вичерпними і такими, що можуть бути вивченими.

В

Ввічливість – форма взаємин між людьми, що виражається в уважності, доброзичливості, бажанні добра іншій людині, у коректності, люб'язності, делікатності і такті, у готовності зробити послугу тому, хто цього потребує; риса характеру, моральна якість людини, що характеризує поведінку особи, для якої повага до людей стала повсякденною нормою і звичним способом поведінки з оточенням. Протилежними щодо «В.» поняттями є «грубість» і «хамство».

Вдячність – ставлення людини до того, хто зробив їй послугу, благодіяння, яке виявляється в особливому почутті готовності відповісти взаємним благодіянням. Поняттям, протилежним **В.**, є невдячність.

Вегетаріанство (пізньолат. *vegetarius* – рослинний) – вчення і спосіб життя, які не допускають вживання в їжу м'яса тварин.

Вербальна комунікація (*verbal communication*) – комунікація за допомогою усної та письмової мови.

Взаємний альтруїзм (*реципрокний альтруїзм*) – вид соціальної поведінки, при якій індивіди поводяться дещо із самопожертвою стосовно одне одного, але нерідко в тому випадку, якщо чекають відповідної саможертви.

Взаємодопомога – діяльність індивідів, спрямована на взаємну підтримку з метою виживання та збереження групи. Стосунки **В.** ґрунтуються на основі спільних інтересів і цілей.

Взаєморозуміння (*mutual understanding*) – це таке розшифрування партнерами повідомлень і дій одне одного, яке відповідає їх значенню з погляду їхніх авторів.

Виборча кампанія – цілеспрямована, системна робота щодо висунення та обрання певних осіб, політичних партій і блоків до органів влади та місцевого самоврядування.

Виконавча влада – влада, що має право безпосереднього управління державою. Носієм цієї влади в масштабах усієї країни є уряд. Назва уряду встановлюється Конституцією і законодавством. Частогусто уряд має офіційну назву – Ради або Кабінету Міністрів.

Виконавча сумлінність – дія, що побудована на суворій регламентації, спрямована суто на виконання тих чи інших інструкцій, наказів, розпоряджень і супроводжується посиленням зовнішнім контролем.

Виконавчі органи рад – органи, які відповідно до Конституції України створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування в межах, визначених Основним Законом.

Вимогливість – високий рівень вимог до поведінки та діяльності людей, самого себе чи умов життя. Необхідною умовою **В.** є визнання відповідальності за свою діяльність і поведінку того (тих), кому висувають вимогу.

Вина (винуватість) – психічно-моральний стан, який переживає людина, яка порушила моральні або правові норми. Протилежним поняттям щодо «**В.**» є «правота». Стан **В.** виражає моральне ставлення, у якому людина перебуває до інших людей і суспільства загалом. Моральна **В.** на відміну від правової не карається, а засуджується громадською думкою.

Витримка – позитивна моральна якість, у якій виявляється одна з граней самовладання людини; уміння і звичка контролювати свою поведінку, володіти собою, своїми рухами, своїм мовленням, утримуватися від дій, які усвідомлюються як неадекватні із прагматичних, моральних чи якихось інших міркувань.

Вихованість – уміння пристойно поводитися в товаристві та панувати своїми почуттями; дотримання норм моралі та етики.

Виховання – процес систематичного цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою підготовки її

до виробничої та культурної діяльності. **В.** перебуває у взаємозв'язку з освітою та навчанням.

Вівісекція (лат. *vivus* – живий і *Sectio* – розтин) – операції на живих тваринах для вивчення функцій організму, дії на нього різних речовин, розроблення методів лікування тощо.

Відвертість – готовність людини повідомити насамперед про приватні, інтимні аспекти свого життя чи прихованні для інших людей сторони свого життя. **В.** цінується як прояв чесності, довірливості до співбесідника.

Відкритість державного управління – наявність каналів взаємопроникнення для всього спектра соціальних, економічних і політичних сил, що передбачає зовнішню ретельну перевірку державно-управлінських рішень та їх реалізації.

Відкритість у спілкуванні – здатність до спілкування, прийняття інших, їх унікальності. У спілкуванні між державними службовцями та громадянами відкритість конкретизується в демократизмі спілкування з народом, їхній доступності, умінні створити товариську атмосферу, чесності, правдивості, неупередженості, прозорості, гласності, контрольованості влади.

Вірність – моральна якість, яка характеризує сталість у ставленні до людей і справи, у виконанні обов'язку, у відданості відповідним принципам і моральному ідеалу. Термін «вірність» багатозначний. Це і власне вірність, і відданість, і незрадливість, і щирість, і певність, і надійність.

Віроломство (букв. *ламати віру*) – негативна моральна якість, що характеризує зловмисні підступні дії, свідомий обман чужого довір'я, кричуще порушення прийнятих зобов'язань. **В.** називають такі дії: навмисне порушення обіцянки чи угоди; наклеп або донос на людину, спричинений корисливими мотивами; порушення клятви; свідоме введення в оману людини для прагматичного використання дій обманутого співбесідника; інтриганство тощо.

Вказівка, роз'яснення – регламентує методичний і технологічний характер дій.

Влада – можливість впливати на поведінку інших людей. Влада – це певні взаємозв'язки, що передбачають наявність суб'єкта й об'єкта, особливе вольове ставлення, яке полягає в спонуканні до дії, яку об'єкт має здійснити за бажанням суб'єкта. Це реальна здатність суб'єкта влади втілювати в життя певні ідеї, погляди, власну волю, нав'язуючи їх, коли це потрібно, іншим.

Воєнний злочин – свідоме грубе порушення законів і звичаїв війни. Збірно поняття в міжнародному праві, що об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій («закону війни») та норм і принципів міжнародного гуманітарного права, що вчиняється умисно або через грубу необережність. Воєнний злочин є одним із міжнародно-правових злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом), до яких також належать злочин геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії.

Вольовий процес (*will process*) – психічний процес свідомої і цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення бажаної мети.

Вульгарність (лат. *vulgar* – простонародний) – поняття, що не має однозначного визначення. Найчастіше вульгарністю називають брак добрих смаків, грубу лексику, лихослів'я, непристойні манери поведінки, невдалий вибір одягу, нудизм, все те, що називають безсоромним тощо. Вульгарна людина має багато моральних вад, насамперед безсоромність, розв'язність, схильність до хамства, цинізм, лихослівність, нахабність, нечемність, легковажність, самовдоволеність, грубість, брутальність, нахабність, нерозважливість, безпринципність.

Вчинок – важливий елемент поведінки людини, що виявляється в її практичній дії, яка робиться відповідно до прийнятого наміру. За такої умови людина керується певними мотивами – прагматичними, політичними, національними, моральними тощо (імпульсивні дії не вважаються вчинком).

Г

Гедонізм (грец. *hedonē* – насолода) – один зі способів обґрунтування сутності моралі, її природи та функцій. Усю сукупність моральних вимог прибічники Г. пов'язують із однією загальною метою – дістання насолоди та уникнення страждань. Поняттям протилежним «Г.» є «аскетизм».

Герменевтика (грец. *hermeneutikos* – пояснюю) – теорія, мистецтво інтерпретації змісту основних моральних понять, суджень, відповідного тексту загалом.

Героїзм (грец. *hēros* – герой) – особливий характер людської поведінки, що виявляється в здійсненні видатних за своїм суспільним (чи особистісним) значенням дій, які вимагають від людини мужності, стійкості, готовності до самопожертви.

Гетерономна етика (грец. *heteras* – інший і *nomos* – закон) – етика, що ґрунтується не на власних принципах, а на запозичених з інших наук.

Гідність – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності та моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, у якому визнається її безумовна цінність.

Гідність професії – поняття, пов'язане з конкретним становищем людини в службовому колективі, її професійними заслугами, відповідною до цього пошаною та повагою. Професійна гідність – самооцінка індивідом своєї професійної діяльності, внутрішня впевненість у власній цінності як професіонала, почуття самоповаги до власних професійних надбань. Професійна гідність певною мірою базується на почутті професійної честі, оскільки вельми важливою для формування самооцінки є оцінка суспільством значущості тієї чи іншої професії.

Гіпербола (*hyperbole*) – троп, який визначають як перебільшення. Переважно використовується для кількісних характеристик.

Гнів – почуття, що виявляється в бурхливій реакції людини на завдану їй (або односторонній, співвітчизникам) образу, заподіяний біль тощо. Як загалом прояв біологічного начала в психіці людини, Г. водночас може містити в собі і моральний аспект. Як емоція гнів виникає автоматично та симультанно, проте в ньому в «знятому» вигляді часто даються взнаки уявлення людини про добро і зло, справедливість тощо.

Гордіня – негативна моральна якість людини, яка виявляється в неадекватній, завищеній самооцінці, звичці ставити себе вище за всіх, надмірній гордості, зарозумілості, бундючності. Така людина визнає правомірною лише свою позицію.

Гордість – моральне почуття, у якому відображається висока оцінка людиною своїх досягнень і заслуг (або заслуг сім'ї, колективу, народу, з яким вона себе ідентифікує), осягається відповідність цих досягнень високим стандартам, ідеалу. Орієнтуючи людину на високі ідеали, почуття Г. виконує регулятивну функцію. Як прояв самосвідомості особистості воно є формою осягнення та переживання нею своєї власної гідності і честі, самодостатності та суверенності.

Гостинність – готовність і бажання людини приймати та частувати гостей.

Гріх – пряме або непряме порушення релігійних заповідей (заповідей Бога, богів, приписів і традицій); рідше – порушення домінантних моральних правил, норм, установлених у суспільстві. Гріховним може бути дія (або бездіяльність), слово, думка, бажання, почуття.

Громадська думка – форма масової свідомості, у якій явно чи приховано виявляється ставлення різних груп людей (яка є сукупністю багатьох індивідуальних думок) до подій і процесів реального життя, які зачіпають їхні інтереси та потреби. Г. д. виражається публічно і впливає (більше чи менше) на функціонування суспільства

і на погляди, поведінку та діяльність окремих членів відповідної спільноти. Можливість публічного висловлення населення з актуальних проблем суспільного життя і вплив висловленої вголос позиції на стан моральності відповідної спільноти та суспільно-політичних відносин відображає сутність Г. д. як специфічного соціального інституту.

Громадська експертиза – складова механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадського суспільства, громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття та виконання управлінських рішень, підготовку пропозицій щодо розв’язання суспільно значущих проблем, щоб на них зважали органи виконавчої влади в своїй діяльності.

Громадські приймальні – організація прийому громадян відповідальними працівниками адміністрації, державних органів і громадських організацій, роз’яснення законодавства, організація зустрічей з юристами тощо.

Громадські слухання – право територіальної громади зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушуючи питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого самоврядування, соціальної допомоги людям, що належать до відання місцевого рівня. У громадських слуханнях може взяти участь кожен громадянин України.

Громадськість – група людей (можливо, навіть і окремі індивіди), що так чи інакше пов’язана з життєдіяльністю організації або установи. Це можуть бути її власні службовці, громада, яка мешкає по сусідству, споживачі, працівники засобів інформації, державні службовці, видатні особистості тощо. У публік рілейшнз громадськість часто сприймається і як синонім поняття «аудиторія» (audience).

Громадянин – особа, що належить до постійного населення держави, користується її правами й виконує обов’язки, установлені законами держави.

Громадянство – правовий зв’язок між державою та конкретним громадянином.

Громадянська позиція – характер поведінки людини та її дій, який визначається власним поглядом на події, що відбуваються в державі, громадянином якої є людина.

Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, політичних, культурних прав і свобод, яке не залежить від держави, а взаємодіє із нею заради спільного блага.

Громадянськість – світоглядно-психологічний стан, що характеризує людину як представника держави, як представника громадянського суспільства та як патріота.

Грубість – негативна моральна якість, яка виявляється в зневажливому ставленні людини до норм культурної поведінки, її ігноруванні; невинуватим розв’язність, лихослів’я, використання кличок і прізвиськ, хуліганські дії тощо.

Група (group) – сукупність людей, об’єднаних загальними інтересами, професією, діяльністю та ін.

Групове мислення – спосіб або режим мислення, що виникає в залучених до спільної діяльності індивідів, коли прагнення до єдності, пошук консенсусу стають настільки домінуючими для об’єднання групи, що перевищують реалістичну оцінку альтернатив.

Груповий конфлікт (group conflict) – стан дезорганізації, порушення рівноваги в групі.

Гуманізм (лат. *humanus* – людський, людяний) – історично змінна система поглядів, яка визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, яка вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, людяності, справедливості – бажаною нормою людських стосунків.

Гуманність – людяність у діях і вчинках, ставленні до інших.

Г

Гендер (*gender*) – це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим.

Гендерна рівність (*gender equality*) – є процесом справедливо-го ставлення до жінок і чоловіків. Для забезпечення справедливо-сті, критерії часто мають компенсувати історичні та соціальні пере-шкоди, які не дають жінкам і чоловікам існувати в рівних умовах.

Гендерна соціалізація (*gender socialization*) – процес засво-єння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, народилася вона чоловіком чи жінкою вона.

Гендерна стратифікація (*gender stratification*) – ієрархічний розподіл у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за стате-вою належністю.

Гендерні ролі (*gender roles*) – 1) зразки поведінки жінок і чо-ловіків, які ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов’язаних з їх статтю; 2) сукупність загальноприйнятих, з погляду культури, норм і правил поведінки, які закріплюються за людьми в конкрет-ній ситуації.

Гендерні стереотипи (*gender stereotypes*) – набір загально-прийнятих норм і суджень, які стосуються наявного становища чо-ловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб.

Гендерні стратегії (*gender strategies*) – визначення суспільно значущих гендерних спрямувань у діяльності соціумів та їх орга-нізаційних структур, направлених на утвердження гендерної демо-кратії в суспільстві з метою розвитку гендерної культури.

Д

Дедуктивний метод (*deductive method*) – метод, що передбачає рух думки від загального до часткового, перехід від загальних сентенцій, положень до прикладів, фактів, випадків: від тези до її підтвердження.

Делікатність – увічливість у поєднанні з особливою м'якістю та глибоким розумінням внутрішнього стану та настрою інших людей.

Демагогія (грец. *demagogia* – букв. керівництво народом) – 1) аморальний спосіб навмисного і цілеспрямованого впливу на публічну громадську думку, на почуття та інстинкти людей за допомогою брехливих, нереалістичних обіцянок, лестощів, спотворених, спекулятивних, навмисне перекручених фактів для досягнення своїх завуальованих, корисливих, нищих цілей; 2) пишномовні міркування, пусті балачки, що приховують які-небудь корисливі цілі.

Демократичний стиль – спирається на колегіальність, довіру, інформування підлеглих, ініціативу, творчість, самодисципліну, свідомість, відповідальність, заохочення, гласність, орієнтацію не лише на результати, а й на способи їх досягнення.

Демократичний стиль керівництва (*democratic style of management*) – стиль базується на колегіальності прийняття рішень, врахуванні думок і, за можливості, побажань підлеглих, передання частини повноважень підлеглим; стиль заохочення, ініціативи.

Демократія – спосіб суспільного устрою, коли вирішальна роль у прийнятті рішень і врядуванні належить народові.

Державне управління – діяльність держави (органів державної влади), що спрямована на створення умов для якнайповнішої реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між дер-

жавою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами.

Деонтична етика (етика обов'язку) – напрям етики, який випливає із пріоритету внутрішніх мотивів, а не з наслідків дій.

Деонтологія (грец. *deon* – належне і *logos* – учення; наука про належне) – розділ етики, у якому розглядаються проблеми належного. Розрізняють деонтологію медичну, юридичну тощо.

Депутатське звернення – викладена в письмовій формі вимога депутата з питань, пов'язаних з його депутатською діяльністю, до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, а також до керівників правоохоронних органів і контролюючих органів підприємств, установ, незалежно від форми власності, здійснити певні дії, вжити заходів чи дати офіційне роз'яснення з питань, що належать до їх компетенції.

Державна влада – легітимне офіційне волевиявлення держави, її органів і посадових осіб щодо здійснення їх функцій і повноважень у результаті прийняття правових актів у порядку, передбаченому Конституцією і законами.

Динаміка конфлікту (*dynamics of the conflict*) – послідовна зміна стадій і етапів, які характеризують процес розгортання конфлікту від виникнення конфліктної ситуації і до її вирішення.

Дискримінація (лат. *discriminatio* – розрізнення) – умисне обмеження (позбавлення) прав і законних інтересів одних осіб, організацій чи соціальних груп порівняно з іншими (на підставі раси, національності, політичних чи релігійних переконань, майнового стану, віку, статі тощо).

Диспозиція (*disposition*) – другий етап мисленнєво-мовленнєвої діяльності, етап «аранжування» компонентів матеріалу, здобутого під час інтенції, процес побудови композиції промови.

Дисципліна (лат. *disciplina* – учення, виховання, розпорядок) – 1) твердо встановлений, обов'язковий порядок поведінки членів

трудового колективу, громадян, діяльності організації, що відповідає нормам права та моралі суспільства (за умови, що вони збігаються) або вимогам певної організації. У суспільстві завжди є загальнообов'язкова Д. і спеціальна Д., обов'язкова лише для членів певної організації (трудова Д., військова тощо); 2) цим терміном («дисципліна») називають і окрему галузь наукового знання.

Дифамація (лат. *diffamo* – позбавляю доброго імені) – публічне поширення дійсної або неправдивої інформації, що ганьбить честь і гідність громадянина, псує репутацію установи, фірми (організації) тощо.

Дихотомія (грец. *dichotomia*, від *dicha* – на дві частини і *tome* – переріз) – поділ вихідного поняття на два суперечні видові поняття.

Ділова бесіда (розмова) (*business conversation (talk)*) – це вид міжособистісного ділового, службового спілкування, що передбачає обмін інформацією, поглядами, думками і спрямований на розв'язання певної проблеми.

Ділове спілкування (*business communication*) – спілкування, метою якого є організація й оптимізація виробничої, наукової, комерційної чи іншої діяльності, де на першому місці перебувають інтереси справи, а не конкретних співрозмовників.

Діловий етикет (*business etiquette*) – це сукупність правил, прийомів і форм поведінки при відносинах ділових партнерів і використовується під час знайомства, проведення бесіди, переговорів, розставання з партнером тощо, які прийняті в діловому світі.

Діловий лист (*business letter*) – документ, який використовується для зв'язку, передання інформації на відстані між кореспондентами (юридичними або фізичними особами).

Діловий мовний етикет – це комплекс правил мовного спілкування, які взаємопов'язані між собою і є обов'язковими для застосування в певних корпоративних ситуаціях.

Діловий прийом (*business officialreception*) – зібрання запрошених гостей на честь завершення переговорів, підписання контракту, запрошених гостей, ювілею і презентації фірми та ін.

Діловий протокол (*business minutes*) – регламентований порядок зустрічей і проводів делегацій, проведення бесід, переговорів і прийомів, ведення ділового листування, підписання договорів, угод та ін.

Ділові бесіди (переговори) – процес поетапного досягнення згоди між партнерами за наявності різних, іноді суперечливих інтересів.

Ділові наради – спільне обговорення і вирішення певних питань.

Діловодство (*clerical work; office work*) – сукупність операцій щодо створення, приймання, реєстрації, візування, підписання, затвердження, розмноження, передавання, відправлення, контролю, зберігання та знищення службової кореспонденції.

Дія (*моральна*) – дія, що є наслідком морального вибору; останній, завершальний і явний елемент морального вчинку людини.

Діяльність (*моральна*) – особлива сфера життя людини, у якій реалізується єдність її моральної свідомості і практичної діяльності.

Доблесть – поняття моральної свідомості та категорія етики, у яких відображається вища душевна мужність, стійкість, шляхетність, висока властивість душі, вища чеснота, великодушність, самопожертва.

Добро – одне з основних понять моралі та імперативно оцінна категорія етики. **Д.** – абсолютна вселюдська цінність, причетність до якої наповнює життя людини сенсом; найвище благо, ціль цілей, головна мета людського життя. Деякі істотні грані категорії «Д». виявляють способом її протиставлення категорії зла, з'ясування їх істотних відмінностей та необхідного взаємозв'язку.

Доброзичливість – готовність і бажання робити добро людям, дбати і піклуватися про інших.

Довір'я – ставлення до дій особи (до партнера за договором, керівника, знайомого чи друга), яке ґрунтується на переконанні в її вірності, чесності, добросовісності, щирості.

Довіра (*trust*) – морально-психологічна категорія, яка виявляє ставлення до дій іншої особи і до неї самої; ґрунтується на переконаності, що діє ця особа правильно, що їй притаманні сумлінність і чесність.

Довіра до державних управлінців – ставлення особи до державного управління та державних управлінців, їхньої діяльності, яке базується на її переконанні та впевненості в їх надійності, компетентності, сумлінності, чесності та визнанні їхніх дій, а також містить кредит довіри очікування в майбутньому ще позитивніших дій, ніж зроблено в минулому.

Догматизм – спосіб мислення і відповідний спосіб дій людини, яка послідовно дотримується застарілих поглядів, незважаючи на зміну умов життя. Для Д. характерні консерватизм і шаблонність мислення.

Дозвілля – час, вільний від роботи, занять, будь-якої справи, час відпочинку.

Друг – людина, пов'язана з ким-небудь дружною, довірою, відданістю; той, на кого можна покластися.

Дрескод – це збірка правил і рекомендацій про те, який співробітникам представницьких професій варто мати вигляд в конкретних ситуаціях ділового спілкування.

Другий принцип службового етикету – доцільність дій.

Дружба – на відміну від приятелювання і товаришування, ґрунтується на істотніших життєвих обставинах, спільності поглядів та інтересів, збігу життєвих цілей, уявлень про сенс життя, серйозній зацікавленості долею один одного і виявляється у взаємодопомо-

зі, внутрішній близькості, прив'язаності, взаємній довірі, щирості, особистій симпатії, відвертості, безкорисливості, відданості та вірності, вимогливості і принциповості, в інтимному спілкуванні.

Духовність – сукупність ознак, притаманних людині з багатим духовним світом, людині високоморальній; здатність людини мати розвинені духовні потреби: естетичні, інтелектуальні, моральні тощо.

Е

Евдемонізм (грец. – *eudaimonia* – щастя) – напрям в етиці, згідно з яким основою моралі і смыслом життя є щастя. Досягнення щастя є вищим критерієм будь-якої доброчесності і рушійною силою моральних вчинків людини. **Е.** був проявом раціоналізму в етиці.

Евтаназія (грец. *en* – благий, добрий і *thanatos* – смерть) – приведення безнадійно хворого до смерті.

Евтимія – благий стан душі, який не полягає лише в задоволенні, хоч і містить його.

Егоїзм (лат. *ego* – я) – ціннісна орієнтація людини, що характеризується переважанням в її життєдіяльності корисливих особистих інтересів і потреб стосовно інтересів інших людей і соціальних груп (сам термін «егоїзм» виник у XVIII ст.). Егоїст вважає задоволення своїх особистих інтересів вищим благом. Причому до інших людей він ставиться як до об'єкта та засобу досягнення корисливої мети.

Екзистенціалізм (лат. *existentia* – існування) – суб'єктивістське вчення, основним завданням якого є встановлення змісту людського існування, безпосередньо певного індивіду як його переживання свого «буття-у-світі», через яке відкривається буття світу.

Екологічна етика (грец. *oikos* – дім, середовище і *логія*) – наука, що вивчає моральний аспект ставлення людини (суспільства, людства) до природи; галузь міждисциплінарних знань, предметом якої є моральні та духовні аспекти ставлення людини до живої та неживої природи.

Екологічна політика – сфера діяльності, що спрямована на збереження та відтворення здорового та безпечного довкілля, забезпечення невиснажливого використання природних ресурсів, мі-

німізацію негативного впливу господарської діяльності на природу та здоров'я населення.

Екологічна свідомість – це вищий рівень психічного відображення природного, штучного, соціального середовища та внутрішнього світу людини; саморегуляція певного відображення та усвідомлення місця та ролі людини в реальному світі.

Екологічна етика (грец. *oikos* – оселя, середовище і *logos* – слово, вчення) – галузь етичних знань, предметом якої є моральне ставлення людини до живої та неживої природи.

Економічна психологія (*economical psychology*) – вивчає психологічні основи економічної діяльності індивіда, психологію бізнесменів, менеджерів.

Екстраверсія (*extraversion*) (з лат. *extra* – назовні, *versio* – спрямовую) – спрямованість, через організації нервових процесів, відчуттів, переживань та інтересів індивіда, до зовнішнього світу. Осіб, для яких характерна **Е.**, називають екстравертами.

Елокуція (*elocutio*) – третій етап підготовки риторичного тексту, передбачає вираження думки в дієвій словесній формі, яка становить собою систему комунікативних якостей мовлення (правильність, точність, виразність, ясність, стислість, доцільність).

Емблема (*emblem*) – (з лат. *emblema* – прикраса) – є значеннєвою (семантичною) композицією. Символи й емблеми відрізняються одне від одного за формою, бо символи – це абстрактний знак, а емблема – зображення конкретних фігур і предметів.

Емотивізм (англ. *emotive* – те, що викликає емоції, збуджує, з лат. *emoveo* – зворушую, хвилюю) – теорія моралі (її називають і метатеорією), згідно з якою моральні судження не мають логічного значення, тобто не є ні істинними, ні хибними. Вони позбавлені пізнавального змісту, оскільки не описують якихось фактів і не містять в собі ніякої інформації про дійсність, а тому не можуть бути верифіковані, тобто не піддаються перевірці з допомогою досвіду.

Емоційні процеси (*emotional processes*) – специфічна форма психічного відображення суб'єктивного ставлення людини до предметів або явищ у формі безпосереднього переживання, приємного чи неприємного.

Емоції (*emotions*) – це особливий клас психічних явищ, що відображає у формі безпосереднього, швидкоплинного переживання важливість для життєдіяльності індивіда певних явищ і ситуацій, які діють на нього.

Емпатія – глибоке, майже безпомилкове сприйняття внутрішнього світу іншої людини, її прихованих емоцій і смислових відтінків; емоційна співзвучність з її настроєм і переживаннями; здатність всією глибиною своєї душі розуміти (розумом і серцем) цю людину в її інтересах. Певні грані **Е.** відображаються в поняттях «уважність», «співчуття» і «турбота».

Емфаза (грец. *emphasis* – виразність) – особлива напруженість мови, емоційна виразність, яку використовують в усних виступах.

Епітет (*epithet*) – один з найпоширеніших тропів, образне означення, що містить у собі характеристику предмета мовлення.

Естетика (з грец. – відчуття, почуття) – філософська наука, яка вивчає специфічні прояви цілісних відносин між людиною і світом на основі пізнання краси.

Есхатологія (грец. *eschatos* – останній, крайній і *logos* – слово, вчення) – релігійне вчення про кінцеву долю світу та людини.

Етика (грец. *ethika*, з *ethos* – звичай, правило) – філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви в різноманітних сферах діяльності. Предметом **Е.** є мораль як форма особистісно-суспільної свідомості і моральність (рос. «нравственность»), тобто реальні стосунки між людьми, які відповідають чи суперечать принципам добра. В **Е.** розрізняють два види проблем: питання про те, як людина має поводитися в типових ситуаціях (нормативна **Е.**, яку іноді називають практичною філософією); теоретичні питання,

які лише опосередковано пов'язані із практикою, – походження, природа і сутність моралі).

Етика бізнесу (грец. *ethika* < *ethos* – звичка, вдача; англ. *business* – справа, заняття) – система загальноетичних норм і правил поведінки суб'єктів підприємницької діяльності, їх взаємодії та спілкування, а також між підприємцями та органами управління, що здійснюють регулювання підприємницької діяльності; судовими органами; споживачами продукції; суспільства загалом.

Етика війни – метою етики війни як прикладної етичної дисципліни є розроблення, наскільки це можливо, єдино правильної поведінки людини та суспільства загалом на війні та під час війни. Тоді як прикладна етика війни не є професійною військовою етикою. Професійна військова етика встановлює норми відносин військово-службовців між собою та ставлення до своїх обов'язків, визначає кодекси офіцерської та солдатської честі. До компетенції прикладної етики війни належать не всі моральні проблеми війни, а їх особливі різновиди, для яких історично сформована назва «моральні дилеми».

Етика державного службовця – основана на усвідомленні професійного призначення система професійно-етичних цінностей, принципів і норм, які відображаються в свідомості державних службовців, орієнтують і регулюють їх відносини, діяльність у сфері державної служби та механізмів підтримки професійно-етичної складової державної служби.

Етика державного управління – інституційна етика, яка випливає з місії та філософії державного управління та презентує його цінності, етичні принципи, норми й механізми їх підтримки. Етика державного управління – основана на усвідомленні професійного призначення система етичних цінностей, принципів і норм, які відображаються в свідомості державних управлінців, орієнтують і регулюють їхні відносини, діяльність у сфері державного управління.

Етика державної служби – інституційна етика, яка впливає з місії та філософії державної служби та презентує її цінності, професійно-етичні принципи, норми та механізми їхньої підтримки.

Етика ділових відносин (*ethics of the business relations*) – система знань про моральні аспекти ділових відносин.

Етика ділового спілкування – це цілісна система елементів, яка охоплює етичні норми та правила ділових взаємовідносин, а також знання й уміння, пов'язані з обміном інформацією, культуру мовлення, культуру поведінки, зовнішню культуру та етикет.

Етика екологічна – напрям прикладної етики, що розглядає етичні аспекти взаємодії суспільства та природи. Етична інфраструктура державного управління – сукупність засобів, що використовуються для регулювання неналежної та заохочення належної поведінки державних управлінців.

Етика медпрацівників – галузь етичної науки, яка досліджує об'єктивні основи, сутність, специфіку, структуру й основні функції моралі працівників медичної сфери діяльності.

Етика міжнародного підприємництва – передбачає знання своїх партнерів, культури, традицій країн їх походження, що диктують специфіку їх менталітету та методи ведення бізнесу.

Етика науки – вид теорії моралі, яка формулює, обґрунтовує і пропагує специфічні норми поведінки вчених, дотримання яких дає можливість уникнути типових конфліктів, які виникають (або можуть виникнути) у відношеннях «учений ↔ наука», «учений ↔ наслідки його діяльності», «учений ↔ учений», «вчений ↔ колектив учених», «учений ↔ суспільство (чи й людство)», «учений ↔ природа (навколишнє природне середовище)».

Етика нормативна і ситуативна. *Нормативна етика* – розділ загальної теорії моралі, присвячений регламентації поведінки людини методом рекомендації відповідних моральних принципів, норм, правил, заповідей, моральних традицій тощо. У ній виявляється зв'язок теоретичної етики із практикою моральних

стосунків людей. *Ситуативна етика* – сукупність моральних проблем, які виникають у тих чи інших життєвих ситуаціях, та можливі варіанти норм і правил їх розв’язання. **С.е.** виробляє практичні рекомендації стосовно конкретних ситуацій і сфер людської діяльності та спілкування – як міжособистісних (інтимних), так і публічних. Вона виходить із того, що поведінка людини визначається не зводом заздалегідь установлених правил, а залежить від конкретних ситуацій. Норми моралі (не теорії моралі, а власне моралі) безумовно ситуативні хоча б тому, що вони є неписаними, усними.

Етика плюралізму – означає не лише позірне прийняття відмінностей у соціальному середовищі, а й визнання того, що такі відмінності поліпшать соціальний порядок. Плюральний порядок – це такий порядок, за якого множинність груп покращить соціальну систему. Плюралізм часто асоціюється з демократією, оскільки це умова демократичної системи: різноманітність у соціальних і політичних питаннях зробить систему легітимнішою та ефективнішою.

Етика поведінки – це сукупність вчинків та дій людей, які відповідають тим нормам моралі, свідомості чи порядку, що склалися в суспільстві або до яких воно прямує.

Етика психоаналізу. Як метод психотерапії і психологічне вчення психоаналіз постав на противагу класичній психології, що була зосереджена на дослідженні свідомості, ототожнювала свідомість і психіку. Психоаналіз – авангардна теорія, зосереджена на дослідженні психічного несвідомого (несвідомих психічних процесів і мотивацій). Цю теорію заснував З. Фройд.

Етика різноманяття та толерантності – різноманітність походить із спільнокореневого слова «різноманітний», що просто означає стан, за якого наявні відмінності. У межах вивчення культур різноманітність стосується більше поваги до всіх рас, сексуальних орієнтацій, релігій, гендерів, позаяк кожен сегмент такого розмаїття є важливим відтинком веселки.

Етика сервісу спрямована на формування у працівників поняття свого професійного обов'язку та честі, прищеплення навичок культури спілкування як з клієнтами, так і зі своїми колегами, постачальниками, конкурентами та ін.

Етика скептицизму. Скептицизм (грец. *skeptikos* – недовірливий) – античне філософське вчення, яке заперечувало можливість достовірного знання та раціональне обґрунтування норм поведінки. Як філософський напрям С. піддав сумніву можливість достовірного пізнання світу та існування надійного критерію істини. Він часто поставав як критично-недовірливе ставлення до всього (на відміну від агностицизму, який пізніше в *принципі* заперечував можливість пізнання світу).

Етика справедливості – це етика, яка базується на положенні, що люди за своєю природою є суспільними істотами і повинні жити в суспільстві та створювати соціальні структури для підтримки його функціонування.

Етика та психологія ділових відносин (*ethics and psychology of business relations*) – система знань про моральні та психологічні аспекти ділових відносин.

Етика товару – це сукупність моральних, етичних принципів і правил, які керують діями інтересантів усіх рівнів соціально-економічної системи під час виробництва, пакування та реалізації товарів всіма наявними засобами з метою зацікавлення потенційних споживачів.

Етика турботи – моральна теорія, передбачає, що фундаментальні елементи взаємовідносин і залежностей у людському житті мають моральне значення. Нормативно етика турботи спрямована на підтримку відносин через контекстуалізацію та сприяння добробуту осіб, які виявляють турботу, і осіб, які отримують турботу, у мережі соціальних зв'язків.

Етика (*ethics*) (з грец. *ethos* – нрав, звичай, характер) – система знань (наука) про мораль та моральність, їх сутність та історію

розвитку, їх роль та місце в житті людини. **Е.** – система знань про добро та зло, їх актуалізацію в житті людини.

Етикет (*etiquette*) (з франц. *etiquette* – установлений порядок і форми обходження при дворах) – це сукупність правил поведінки, які регулюють зовнішні прояви людських стосунків (ставлення до інших, форми звертання, манери, стиль одягу тощо). Це складова зовнішньої культури певної людини і суспільства загалом. **Е.** є певною формою церемоніалу, це мова символів.

Етикет службових взаємин – це сукупність найдоцільніших правил поведінки людей у трудових колективах, обумовлених найважливішими принципами загальнолюдської моралі і моральності.

Етикетний кодекс – зведення норм етикету, які визначають порядок дій, правила чемності та поведінку.

Етична культура підприємництва – це сукупність принципів, прийомів і методів здійснення підприємницької діяльності суб'єктами підприємницької діяльності відповідно до чинних у конкретній країні правових норм, звичаями ділового обороту, моральними правилами, нормами поведінки під час здійснення цивілізованого бізнесу.

Етична освіта – процес інтеріоризації людиною етичної теорії в особистісні знання та переконання.

Етичне інвестування – це процес відповідального здійснення капіталовкладень, який інтегрує соціальні, екологічні та етичні принципи під час прийняття інвестиційного рішення.

Етичний капітал компанії – вартісна оцінка сукупного ресурсу співпраці з діловими партнерами, якщо його використання сприяє зростанню ефективності господарювання та отриманню додаткового доходу за сформованому рівні ресурсного забезпечення.

Етичні норми / норми етики – сукупність моральних правил професійної групи як чинника свідомого підтримання правопорядку у професійній спільноті.

Етичні проблеми – проблемний спектр етики охоплює: а) проблеми власне моралі як певної нормативно-ціннісної системи; б) проблеми моральності як галузі практичних стосунків, звичаїв, вчинків; в) проблеми смисло-життєвого пошуку та внутрішнього самовизначення людини.

Етично допустиме – визначення ступеня моральності в поведінці особи, групи осіб, спільноти; внутрішня властивість, якість суб'єкта, унаслідок чого поведінка суб'єкта дає змогу не просто здійснити аналіз загальноособистісних або соціальних складових, а прийняти рішення щодо фактичних даних – конкретної поведінки в конкретному випадку.

Етос (*ethos*) – засоби переконання, які апелюють до норм людської поведінки.

Є

Євгеніка – напрям у генетиці про спадкове здоров'я людини і способи поліпшення її фізичних та інтелектуальних якостей завдяки накопиченню корисних ознак і скороченню (вилученню) шкідливих.

Європейські принципи державного управління: 1. Верховенство права означає правову сталість і передбачуваність управлінських дій та рішень, які базуються на законі. 2. Принцип відкритості та прозорості забезпечує можливість нагляду за державною адміністративною діяльністю, її результатами на їх відповідність чинним правовим нормам. 3. Підзвітність органів державного управління судовим органам і вищим, адміністраціям передбачає дотримання верховенства права в управлінській діяльності. 4. Продуктивність у використанні державних ресурсів та ефективність упровадження державної політики.

Єресь – релігійне вчення, що суперечить церковним заповідям і законам.

Ж

Жадібність (лат. *avaritia*) – негативна моральна якість людини, що виявляється в хворобливій жазі до наживи, прагненні задовольнити свої непомірні, ненаситні бажання; зажерливість, користолюбство. Протилежні моральні якості – стриманість, помірність. Жадібна людина зазвичай має такі негативні моральні якості: користолюбство, непомірність, нестриманість, заздрість, нескромність, ненадійність, віроломність, дріб'язковість, нечемність, нахабність, грубість, цинізм, схильність до хамства. У християнстві **Ж.** вважається одним із семи смертних гріхів.

Жах – сильне негативно забарвлене почуття, стан дуже великого переляку, страху, що охоплює людину (чи групу людей, натовп). Головною рисою **Ж.** є пригніченість, заціпеніння, що свідчить про неможливість усунути причину **Ж.** Здатність перебороти почуття страху, яке загрожує перерости в **Ж.**, залежить від наявності сили волі людини, яка (сила волі) дає змогу опанувати себе і бути готовим або дати відсіч джерелу страху, або, коли відсіч безнадійна, зустріти її мужньо, не втрачаючи гідності, людської подоби. Це значною мірою залежить від наявності позитивної якості, яку називають сміливістю або мужністю.

Жест (*gesture*) – система рухів рук та тіла, яка відіграє допоміжну, але важливу роль в ораторському виступі. Жести поділяються на автоматичні, ілюстративні, емоційні.

Життєва позиція – загальне, цілісне ставлення людини до навколишнього світу, до людей і самої себе, що виявляється в думках і почуттях, висловлюваннях, вчинках, діяльності. **Ж. п.** – це не лише здатність, а й готовність діяти відповідно. **Ж. п.** поділяють на самперед на активні та пасивні (людина, яка дотримується активної життєвої позиції, зазвичай має багато моральних чеснот. І навпаки, людина, що дотримується пасивної життєвої позиції, має чимало моральних вад).

3

Завдання – плани, що мають чіткі, однозначні, конкретно визначені цілі, які не можна тлумачити двозначно.

Завдання публічної адміністрації – забезпечення реалізації законів і підзаконних нормативно-правових актів; виконання великого обсягу роботи з надання різноманітних послуг населенню (адміністративних, консультативних, організаційних, комунальних, соціальних тощо).

Задоволеність – рівень задоволення організацією потреб своїх працівників.

Заздрість – негативна моральна якість людини, яка виявляється в переживанні ворожого почуття досади стосовно успіхів, добробуту, щастя, матеріальної чи духовної переваги іншої людини чи групи людей. Заздрість нерідко виявляється в негативних бажаннях: бажання людині, якій заздять, невдач, принижень, нещастя. Іноді заздрісник вдається навіть до активних дій – наклепів тощо. Охоплена заздрістю людина часто апелює до соціальної справедливості, яка нерідко обмежується зрівнялівкою. Іноді заздрість відіграє і позитивну роль, стимулюючи активну діяльність людини.

Зазнайство, зарозумілість – негативна моральна якість, що виявляється в нешанобливому, неввічливому чи й зневажливому ставленні до інших людей. Причиною зазнайства є переважно перебільшення людиною своїх власних достоїнств і непомірне самолюбство. **З.** людина нездатна критично ставитися до своїх здобутків і можливостей, переоцінює свої здібності і результати своєї діяльності, не зважає на думки людей, які її оточують, відкидає без достатніх підстав загальноприйняті істини та цінності культури. До зазнайства схильні люди з перебільшеним самолюбством.

Заінтересовані сторони (англ. *stakeholders*) – групи осіб або особи, які мають інтерес, залучені або перебувають під впливом політики чи плану уряду, громади або підприємства.

Закон – правила поведінки, записані в державних документах; правило, установлене державою, яке має найвищу юридичну силу і обов’язкове для виконання всіма громадянами.

Заохочення (*incentive*) – матеріальне або моральне стимулювання праці, діяльності людей.

Заповідь – це певне зобов’язання, закон, обов’язок, який вимагає точного його дотримання і карається в разі його порушення. Заповіді Божі згідно з християнським віровченням встановлені винятково для блага людини. Вони є шляхом до щастя людини і дотримання їх є надійним гарантом успіху.

Зарозумілість – негативна моральна якість людини, яка некритично ставиться до себе, своїх достоїнств (моральних чеснот, знань, умінь, життєвого досвіду), не зважає на громадську думку, не визнає загальноприйнятих цінностей науки та культури. **З.** часто виникає на ґрунті колишніх успіхів, нерідко уявних. Зарозуміла людина переважно має такі негативні моральні якості: самолюбство, марнославство, нескромність, пихатість, самовпевненість, самозакоханість, бундючність, запальність, нечемність, чванливість, нахабність тощо.

Збалансований (сталий) розвиток (англ. *sustainable development*) – 1) розвиток, який дає змогу задовольнити потреби теперішніх поколінь і дає можливість майбутнім поколінням задовольнити їхні потреби (визначення Комісії Брундтланд); 2) розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішніх і майбутніх поколінь.

Звернення громадян – найпопулярніший спосіб спілкування громадян із представниками влади. Форми звернення: пропозиції, заяви (клопотання), скарги.

Звичай – основна форма регулювання поведінки та діяльності людей, що становить собою історично обумовлений набір неписаних шаблонів, норм, правил поведінки людей, що увійшли у звичку внаслідок

багаторазового їх застосування в результаті тривалого часу життя певної спільноти, і дають змогу людям ефективно взаємодіяти одне з одним. **З.** уособлюють собою підсумок історичного досвіду та зародки майбутнього; стереотипний спосіб поведіння, загальний, звичний стиль дій і поведінки, який відтворюється в певному суспільстві або соціальній групі і є необхідним і звичним для його членів.

Звичка моральна – дія (особлива форма поведінки), яка виявляється у схильності людини робити ті чи інші дії, в результаті чого вона (дія) стала потребою. **З.** визначають і через поняття «здатність людини», а наслідком цієї здатності є зазначені дії. Дія зникає разом із плином часу, а здатність людини, зокрема у формі **З.**, завжди залишається при ній.

Зворотний зв'язок – процес передачі повідомлення в зворотному напрямку: від одержувача до відправника.

Згуртованість (*cohesion*) – ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі.

Здібності (*skills*) – індивідуально-психологічні особливості особистості, що є передумовою успішного виконання нею певної діяльності.

Зло – все негативне (не благо), що є результатом свідомого вибору людини; протилежність добра, діяльність, що суперечить у певній культурі нормам моралі (у кінцевому підсумку – ідеалу), діяльність, яка має негативне значення для інших людей чи й самої діючої людини, завдає матеріальної чи духовної шкоди, призводить до страждання, деградації особистості. Поняття зла визначає те, чому протистоїть і протидіє мораль, яка прагне усунути і виправити: почуття, погляди, наміри, вчинки, моральні якості, характери. Залежно від мотиву своєї діяльності людина чинить **З.** чи робить добро.

Злодіяння (лиходіяння) – вчинок, який є злом за характером діяння і мотивом. На відміну від злих намірів злодіяння є проявом активно-діяльної природи зла. Моральне зло трапляється лише тоді, коли це діяння є наслідком свідомого волевиявлення особистості.

Злорадство – негативна моральна якість людини, що виявляється в діставанні своєрідної насолоди («злої насолоди») від чиеїсь невдачі, чийогось горя. Злорадна людина радіє не лише заслуженій біді інших, а й незаслуженій. Почуття **З.** подібне до почуття заздрості. Проте заздрісники заздять успіхам людей, а злорадні дістають насолоду від горя інших людей, насамперед своїх конкурентів. Схильна до **З.** людина має зазвичай цілу низку моральних вад, насамперед такі: заздрісність, мстивість, жорстокість, черствість, лицемірність, користолюбність, підлість тощо.

Злочин – зле діяння людини (чи групи людей) з погляду тієї чи іншої системи цінностей; передбачене КК України (ст. 11) суспільно небезпечне винне (тобто умисне або по необережності) діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Злочин – це насамперед конкретна поведінка особи – *діяння* у формі дії або бездіяльності. Оскільки злочином є тільки *вольове свідоме* діяння, яке виявляється в активній або пасивній поведінці людини, то злочин піддається і моральному осуду.

Знання службового етикету – один із важливих показників професіоналізму працівника.

«Золоте правило моральності». Головний принцип людського співжиття: «Не роби щодо інших так, як ти (не) хотів би, щоб вони робили щодо тебе». Це правило відоме в усіх відносно розвинених культурах, про що свідчать історичні, релігійні та літературні джерела.

Зрадництво – негативна риса характеру людини, яка виявляється в умисному обмані довір'я обманутого, порушенні вірності своєму народу, рідним, друзям тощо. Зрада своєму народу, державі, у якій би формі вона не здійснювалась, є злочином, а злочин, порушення законів держави є водночас і аморальним діянням.

I

Ідеал – образ морально досконалої особистості, уявлення про людину, у якій втілено всі найвищі моральні якості доброчинності.

Ідеалізм – напрям у філософії, який визнає первинність ідеї, духу. Ініціація (посвячення) — передання племінних норм життя поколінню, що досягло повноліття.

Ідентифікація (*identification*) – уподібнення себе іншому.

Ідол – об'єкт культу, безрозсудливого поклоніння; предмет, який уособлює божество.

Імідж (англ. *image* – образ) – цілеспрямовано сформований, наділений певними ціннісними характеристиками образ фізичної, юридичної особи з метою забезпечення його популярності, визнання, авторитету в певному соціальному середовищі, суспільної значущості його діяльності.

Імідж організації (корпоративний імідж) є відображенням цінностей організації і тим, як ці цінності сприймаються людьми. Чинники формування іміджу різноманітні.

Інвенція (*invention*) – перший етап мисленнєво-мовленнєвої діяльності, етап визначення теми і мети майбутнього виступу, розробки концепції, відбору матеріалу для промови.

Індивід (*individual*) – біологічний організм, носій загальних спадкових якостей біологічного виду людина; представник людського роду – *homo sapiens*.

Індивідуальність (*individuality*) – неповторне співвідношення особистих рис та особливостей людини, що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей. **I.** – особлива і не схожа на інших людина в повноті її фізичних та духовних якостей.

Індуктивний метод (*inductive method*) – метод, що передбачає рух мовленнєвого цілого від часткового до загального. Спочатку оратор викладає певні факти, випадки, спостереження, а потім, після їх аналізу й оцінювання, наголошує на закономірності, робить загальні висновки.

Ініціація (*посвячення*) – передання племінних норм життя поколінню, що досягло повноліття.

Інститут – будь-який усталений комплекс правил, принципів, норм, які регулюють людську діяльність на основі встановлення співвіднесених одна з одною типових і звичних ролей.

Інтерв'ю (англ. *interview* – зустріч, бесіда) – розрахована на оприлюднення в пресі розмова журналіста з певною особою, яка дає змогу адекватно виразити її погляди на важливе питання.

Інтерес, цікавість – об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта (окремої людини чи соціальної спільноти), який формується з усвідомленням самої потреби та з'ясування умов і засобів їх задоволення; емоційний вияв пізнавальних потреб людини, необхідний для набуття життєвого досвіду; єдина мотивація, що здатна перетворити роботу на приємне заняття, іноді – у творчу працю.

Інтеріоризація (лат. *interior* – внутрішній) – формування внутрішніх структур людської психіки через засвоєння зовнішньої соціальної поведінки.

Інтроверсія (*introversion*) (з лат. *intro* – всередину, *versio* – повертати) – спрямованість, через організацію нервових процесів, відчуттів, переживань та інтересів індивіда, на свій власний внутрішній світ. Осіб, для яких характерна **І.**, називають інтровертами.

Інтуїція (*intuition*) – процес безпосереднього набуття знань за допомогою цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного його виведення та доведення.

Інформаційний привід – соціально значуща, резонансна подія, яка привертає увагу журналіста і суспільства.

Інформаційно-комунікаційна технологія (ІКТ) – сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих в єдину систему з метою збору, оброблення, збереження, поширення та використання інформації в інтересах її поширювачів та користувачів.

Інформація (франц. *information* – створюю уявлення про щось, зображаю) – сукупність повідомлень, що відображають конкретний аспект явища або події, які відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Інформація масова – публічно поширювана друкована та аудіо-візуальна інформація. Інформаційне агентство – суб'єкт інформаційної діяльності, який збирає, обробляє та поширює повідомлення, фотознімки та інші інформаційні матеріали.

Інцидент (*incident*) – вчинок (подія) в результаті активізації діяльності однієї із протиборчих сторін, який зачіпає інтереси іншої сторони, унаслідок чого може розпочатися конфлікт.

Іронія (*irony*) – троп, сутність якого у вживанні слова в значенні, протилежному буквальному значенню. Використовується з метою прихованої насмішки.

К

«Катарсис» (грец. *katharsis*, буквально – очищення) – термін давньогрецької філософії та естетики, яким позначали сутність естетичного переживання.

Категоричний імператив (німец. *kategorisch imperativ*, з лат. *imperativus* – владний, наказовий) – припис, який виражає апіорний, універсальний закон моралі, сформульований І. Кантом.

Категорія – це основні поняття етичної науки, найбільш істотніші елементи моралі, що відображають.

Каяття – визнання власної вини і засудження своїх минулих вчинків, що виявляється або в публічному визнанні своєї винуватості та готовності нести покарання, або в специфічному почутті жалю за скоєне. **К.** – результат усвідомлення своїх вчинків як неприйнятних і аморальних.

Керівник (*leader; manager; chief*) – особа, на яку офіційно покладено функції управління організацією.

Керівництво (*management, administration*) – 1) мистецтво впливати на інших для досягнення певної мети; 2) керівник, керівний склад якої-небудь організації.

Клінічна смерть (грец. *klinike* – догляд за лежачим хворим) – стан організму людини, за якого в неї відсутні видимі ознаки життя (серцебиття, дихання) і згасають функції центральної нервової системи, але зберігаються обмінні процеси.

Кодекс етики в бізнесі – це звід моральних принципів, моральних норм і правил поведінки однієї особи або групи осіб, що визнає оцінку їхніх дій з погляду взаємовідносин з іншими суб'єктами бізнесу, відносин у колективі і в суспільстві на основі дотримання моральних норм і принципів, які розділяються ними.

Кодекс етичний у державному управлінні – сукупність професійно-етичних цінностей, принципів, норм і стандартів поведінки державного управлінця, що приписуються до виконання.

Козацька етика – феномен, який називають **К.е.**, загалом є козацькою мораллю, оскільки саме вона формується стихійно і є в неписаних нормах, правилах, приписах поведінки. Козацьке військо вийшло із суспільних низів, було народним військом, що зумовлювало особливості козацької моралі. Усвідомлюючи та високо цінуючи свої зв'язки з народом, козаки виробляли і відповідні уявлення про моральні чесноти, головними з яких вважали патріотизм, вірність своєму народу, сміливість, завзяття, стійкість, непоступливість. Для козака робити добро – це зі зброєю в руках захищати рідну землю. Морального статусу набували майстерне володіння зброєю, верхова їзда, фізичний розвиток.

Колектив (*staff*) – соціальна група вищого рівня розвитку з певною організаційною структурою, що поєднана цілями спільної суспільно-корисної діяльності і має складну динаміку формальних та неформальних стосунків. Діяльність членів К. визначається особистісно значущими і соціально визнаними цінностями.

Командні функції державного управління – пов'язані із застосуванням влади певними адміністративними органами та певними чиновниками. До них належать організація досліджень поточних фактів реального стану об'єктів, державного управління; проведення і розробка довго- та короткотермінових прогнозів суспільного розвитку в усіх його сферах; розробка програм і управлінських рішень; оперативний аналіз як метод розв'язання адміністративних завдань; організація конкретних процедур і акцій (зокрема таких як вибори); організація контролю всередині адміністративних служб; зв'язки з громадськістю.

Комерція (*commerce, trade*) – організація торгівлі, торговельні операції, торговельна і торговельно-посередницька діяльність, участь у продажу товарів і послуг; вид підприємницької діяльності.

Компетенція – знання і навички, які необхідні для виконання завдань, що визначають індивідуальну роботу.

Композиція (*composition*) (з лат. *composition* – складання, створення) – побудова виступу, співвідношення його окремих частин, відношення кожної окремої частини до виступу як єдиного цілого.

Комунікабельність (*sociability*) – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Комунікативний потенціал керівника – притаманні керівникові комунікативні можливості, які є внутрішнім резервом особистості, реалізуються як свідомо, так і стихійно.

Комунікації – процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами.

Комунікація (лат. *communico* – спілкуюся з кимось) – двосторонній потік інформації з використанням мовних і паралінгвальних (жести, міміка, рухи тіла, організація простору між учасниками) засобів і зворотного зв'язку, коли одна сторона отримує інформацію й водночас реагує на неї.

Консенсус (лат. *consensus* – згода) – згода, порозуміння з опонентом, досягнуті у результаті взаємних поступок.

Консультування – послуга, яка спрямована на інформування, мотивування, підтримку клієнта, взаємодія клієнта та соціального працівника, під час якої соціальний працівник отримує запит від клієнта та допомагає знайти ресурси для вирішення складної ситуації.

Контролінг – підтримка управлінської діяльності через інформування та пропозиції.

Конфіденційна інформація – це інформація про фізичну особу, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному

нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом.

Конфіденційність (з англ. *confidence* – довіра) – це умова, за якої відомості про фізичний, психічний, інтелектуальний, майновий стан окремої фізичної чи юридичної особи та які відповідно перебувають у їх володінні, користуванні або розпорядженні поширюються лише за їх бажанням та згодою.

Конфлікт (*conflict*) (з лат. *conflictus* – зіткнення) – особливий вид особистісної взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні в певній ситуації цілі, інтереси, типи поведінки і під час якого виникають неприємні почуття та переживання, усвідомлені суперечності між людьми, що вимагають вирішення.

Конфлікт моральний (лат. *conflictus* – зіткнення, від *confligo* – борюся) – зіткнення різноспрямованих цілей, інтересів, позицій, думок чи поглядів людей під час їх взаємодії (що виявляється в жорсткій формі), пов'язаних із протиборством мотивів, які потребують морального вибору. Конфлікт виникає і розвивається за умови наявності інциденту, коли сторони, які починають конфліктувати, починають діяти, утискаючи інтереси одна одної. Усі конфлікти містять у собі (більше чи менше) моральний аспект.

Конфлікт інтересів – невід'ємною складовою конфлікту інтересів є службові / представницькі повноваження та вплив (можливість впливу) приватного інтересу на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, вчинення чи не вчинення дій під час реалізації таких повноважень. Приватний інтерес здатний впливати на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, вчинення чи невчинення дій лише під час реалізації дискреційних службових чи представницьких повноважень. Суперечність полягає в тому, що, з одного боку, в особи є приватний інтерес (майновий або немайновий), а з другого – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має виконувати свої службові обов'язки в інтересах держави, територіальної громади, унеможливаючи будь-який вплив приватного інтересу.

Конфліктна ситуація (*conflict situation*) – суперечні позиції сторін, прагнення до протилежних цілей, розбіжності в інтересах і бажаннях.

Конформізм (лат. *conformis* – подібний, відповідний) – пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів поведінки, безапеляційне визнання чинних порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами.

Конфуціанство (кит. – школа вчених-книжників) – етико-політичне вчення, у якому центральне місце посідали питання моральної природи людини, життя сім'ї й управління державою.

Кордоцентризм (грец. *kardia* – серце) – властиве ментальній свідомості українців прагнення пов'язати ентузіастичні настанови людини з її чуттєвою сферою, охопити в обмеженому безмежне, відносному – абсолютне.

Коректність – підкреслено офіційна, переважно службова й дещо сухувата, холодна ввічливість, особливе вміння стримувати себе в будь-яких обставинах, конфліктах.

Користь – позитивна етична категорія, що характеризує систему цінностей кожної конкретної людини. Користь відображає позитивне значення предметів і явищ у їх співвідношенні до чиїх-небудь інтересів. Корисним вважається все те, що: відповідає чиїмось інтересам; забезпечує досягнення поставлених цілей; сприяє успішності дій; сприяє ефективності дій.

Корпоративна етика – обумовлена діяльністю та цілями певної організації, а також історично складеними стереотипами поведінки в певній організації.

Корпоративна культура (*corporate culture*) – це система цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, символів, а також ділових принципів, норм поведінки, традицій, ритуалів тощо, які склалися в організації та приймаються більшістю співробітників та визначають загальні межі поведінки співробітників організації.

Корупція (з лат. *corruptio* – підкуп) – зловживання посадовою особою своїм службовим становищем заради власних інтересів, що завдає шкоди інтересам держави та суспільства.

Кризова комунікація – профілактика й управління кризовими обставинами, технологія ринкової боротьби, а саме: збір оперативної інформації, аналіз, планування оперативної системи контрзаходів, лобіювання, штучне створення кризової ситуації.

Культура мови – це нормативність мови, її правильність, відповідність вимогам сучасності.

Культура спілкування (*culture of communication*) – це сума набутих людиною знань, вмінь і навичок спілкування, які створені, прийняті та реалізуються в конкретному суспільстві на певному етапі його розвитку. Складовою культури спілкування є моральна культура спілкування.

Культура управління (*management culture*) – комплексна узагальнена характеристика управлінської праці, що відображає її якісні ознаки і особливості. **К. у.** містить: сукупність знань, міру поглядів, морально-естетичні норми праці, ставлення до праці, навички організації праці, уміння володіти собою і розуміти людей, які працюють поряд.

Кумир – це той, хто є предметом захоплення, поклоніння.

Л

Левірат (лат. *levir* – дівер, брат чоловіка) – звичай, згідно з яким вдова зобов'язана чи має право вийти заміж за брата свого померлого чоловіка.

Легалізм (лат. *legalis* – законний) – поведінка, яка тільки зовнішньо узгоджується із загальноприйнятими нормами, не відповідаючи справжньому духові моралі.

Легізм (лат. *legis* – закон) – давньокитайське етико-політичне вчення, згідно з яким управління людиною, суспільством і державою необхідно здійснювати на основі суворих законів, а не норм моралі.

Легітимність – результат процесу легітимації, під час якого авторитет (влади, начальства) набуває визнання з боку підвладних, або ж усі учасники політичних відносин визнають (виробляють) загальні стандарти (мірила) влади як символічного посередника, що забезпечує взаємне виконання зобов'язань.

Легкодухість – негативна моральна якість, що виявляється насамперед в обивательському способі життя людини, пасивності її життєвої позиції, боязні висловити свою думку на захист не лише іншої людини, а й самого себе. Іноді однією з причин **Л.** називають брак віри.

Лихослів'я – слова та вирази, що принижують гідність людини, якій вони адресуються і ображають ту, яка випадково стала свідком такого монологу (чи діалогу, якщо люди обмінюються такими словами чи виразами).

Лицемірство – негативна моральна якість, що виявляється в поведінці людини, яка прикриває нещирість, лукавність, двоєдушність удаваною щирістю, доброчесністю.

Ліберальний (номінальний) стиль керівництва (*liberal style of management*) – базується на тому, що роль керівника під час прийняття рішень стає номінальною, вказівки не даються, керують підлеглі, діє принцип «своя людина».

Лідер (*leader*) (з англ. *leader* – провідний, керівник) – особистість, що користується визнанням та авторитетом групи і за якою група визнає право приймати рішення про дії у важливих ситуаціях, бути організатором діяльності групи та регулювати відносини в групі.

Лідерство – здатність впливати на певних осіб та групи осіб під час спрямування їх діяльності на досягнення цілей організації.

Лобізм (англ. *lobbyism*) – співробітництво з органами, представниками влади з метою впливу на процеси ухвалення певних законів тощо.

Ловелас (англ. *Lovelas*, від прізвища героя роману англійського письменника Самуеля Річардсона «Клариса Гарлоу», яке (прізвище) стало синонімом слова «донжуан») – особливий тип чоловіків, які легковажно ставляться до жінок, постійно прагнуть підкорювати та домагатися свого і відкрито хвалять своїми перемогами.

Логос (*logos*) – засоби переконання, що апелюють до розуму, логічні умовиводи.

Люб'язність – прагнення бути приємним і корисним (виявляється в дріб'язкових послугах, уважності).

Любов – інтимне та глибоке почуття, яке спрямоване на іншу людину; моральне почуття, що характеризується прийняттям і розумінням ближнього як неповторної, унікальної та єдиної особистості, прагнення допомогти, пробачити, співчувати.

М

Магія (грец. *mageia* – ворожба) – сукупність уявлень та обрядів, заснованих на вірі в можливість впливу на навколишній світ через надприродне (фетишів, духів) завдяки чаклунським діям.

Мазохізм (нім. *Masochismus*, від прізвища австрійського романіста Захер-Мазоха, який описав цей феномен) – схильність до самоприниження, підпорядкування себе волі іншої людини. Розрізняють сексуальний і моральний **М**. Сексуальний **М**. – статеве збочення, за якого для досягнення еротичної насолоди необхідне фізичне катування та моральне приниження з боку партнера. Моральний **М**. виявляється в рисах характеру, які полягають у тому, що людина прагне до підпорядкованого, приниженого становища або завдає собі тортур, приписуючи собі неіснуючу провину чи гіперболізуючи реальну й дістаючи від цього моральну насолоду. **М**. перебуває у взаємозв'язку із садизмом.

Макроетика – розуміють ту частину етики бізнесу, яка розглядає специфіку моральних відносин між макросуб'єктами соціальної та економічної структури суспільства: корпораціями, державою, суспільством загалом.

Максима – (лат. *maxima* – основне правило, принцип) – правило поведінки або основний принцип, яким людина керується у своїх вчинках.

Малодушність – морально-психологічна властивість і поведінка, у яких виявляється нездатність людини відстояти і реалізувати свої прагнення, погляди, переконання. Внутрішніми причинами **М**. є слабкість волі, невпевненість у своїх силах, боязнь поганих для себе наслідків. **М**. формується переважно під впливом авторитарного виховання, безправ'я, потурання злу, безкарності за злочини, коли принциповість і чесність повертаються проти самої людини. **М**. часто призводить до конформізму, лицемірства, підлєсливості тощо.

Манера – особливості поведінки людини. «Манери – це дзеркало, у якому відображається портрет людини» (Гете).

Манери (франц. *maniere* – спосіб, прийом; характер виконання) – спосіб тримати себе, зовнішні форми поведінки людини. **М.** є складовою культури поведінки людини, регулятором якої слугує етикет. Вони виявляються в тому, як людина поводить себе, спілкується з іншими людьми; як вона говорить і які вживає вирази; в її тоні, інтонації, жестах, міміці, ході. Розрізняють позитивні та негативні.

Маніпулятор (*manipulator*) – людина, яка свідомо (тоді це цинізм) або несвідомо вдається до всіляких хитрощів, щоб контролювати ситуацію та досягти своєї мети.

Маніпуляція (*manipulation*) – комунікативний вплив, який веде до створення в іншій людині мотиваційних станів (почуттів, стереотипів), що спонукають його до поведінки, вигідної тому, хто на неї впливає.

Маркетинг (*marketing*) – система заходів із вивчення ринку й активного впливу на споживчий попит з метою розширення збуту вироблених товарів.

Матеріалізм (лат. *materialis* – речовинний) – напрям у філософії, який виходить з того, що буття є первинним, а свідомість, мислення – вторинним, похідним, що світ є матеріальним і пізнаваним. Матерія – об’єктивна реальність, яка існує незалежно від свідомості.

Матерія – об’єктивна реальність, яка існує незалежно від свідомості.

Медитація (лат. *meditatio* – роздум) – процес самозаглиблення і зосередженості з метою самовдосконалення, за якого людина залишається на самоті зі своєю свідомістю. Під час **М.** людина деактуалізує свої почуття та емоції, відвертає увагу від впливу предметів і явищ зовнішнього світу.

Медична етика – галузь етичної науки, яка досліджує об’єктивні основи, сутність, специфіку, структуру й основні функції

моралі працівників медичної сфери діяльності. Мораль медпрацівників є одним з ефективних механізмів передбачення і розв'язання суперечностей і конфліктів, які виникають (чи можуть виникнути) у цій сфері їх діяльності.

Меліоризм (лат. *melior* – кращий) – система поглядів, яка посідає проміжне місце між оптимізмом і песимізмом. Визнаючи зло неминучим, прихильники **М.** дотримується тієї думки, що світ не є ані цілком поганим, ані цілком добрим, співвідношення добра і зла може змінюватися: сфера добра поступово розширюється, становище людства можна покращити.

Менеджер (*manager*) – найманий професійний керівник виробництва, фахівець із керівництва виробництвом.

Менеджмент (*management*) – управління виробництвом, принципи, методи, засоби і форми управління виробництвом.

Метаетика (грец. *meta* – після, через і *ethos* – звичай) – наука про об'єктивні підстави наявності різних моральних і етичних систем.

Метафора (*metaphor*) – один із головних тропів, перенесення назви з одного предмета на інший; заміна прямого найменування словом у переносному значенні.

Методи управління персоналом (*staff management techniques*) – сукупність прийомів чи операцій для впливу на колективи та певних працівників, щоб скоординувати їхню діяльність під час функціонування організації (адміністративні, економічні та соціально-психологічні).

Милосердя – це певне співчуття до людей, допомога, від якої не чекаєш певної користі.

Мислення (*thinking*) – процес опосередкованого та узагальненого відображення свідомістю людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках і відносинах; вища форма відображення дійсності у психіці.

Міжкорпоративна етика – етика відносин між корпораціями.

Міжнародний бізнес-етикет – це глибоке знання пристойності, вміння тримати себе на міжнародному рівні, щоб заслужити загальну повагу та довіру.

Мізантропія (грец. *misanthrophia*, від *miseo* – ненавиджу і *anthropos* – людина) – відчуження від людей, людиноненависництво. **М.** визначається ненавистю до людини і людства, невдоволеністю загальноприйнятими шаблонами людського життя, презирством до моральних цінностей, до людських слабостей і пороків, які негласно культивуються громадською думкою.

Мікроетика – досліджує специфіку моральних відносин усередині корпорації, між корпорацією як моральним суб'єктом і її робітниками, а також акціонерами.

Міліцейська (поліцейська) деонтологія (грец. *deon (deontos)* – потрібне, необхідне і *logos* – слово, вчення) – розділ етики, що розглядає проблему обов'язку працівників органів внутрішніх справ, сферу моральних вимог до них.

Міміка (*expression*) – рухи м'язів обличчя, одна із форм виявлення психічних станів людини (особливо емоційних – радість, сум, гнів тощо). **М.** посідає значне місце під час комунікації як додатковий засіб вираження та сприйняття емоційного стану людей, оскільки вона невіддільна від усього складу думок, дій, почуттів людини і є органічним виявом внутрішнього життя.

Місія організації (*mission of organization*) – смислова, ціннісна, методологічна основа формування цілей, цінностей, ділових принципів і інших чинників корпоративної культури, яка допомагає співробітникам і навколишньому оточенню визначити та оцінити соціальну роль організації, дає змогу подивитися на організацію з боку суспільства та оцінити її можливий розвиток у довгостроковій перспективі.

Місцеве самоврядування – гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села, селища

добровільного об'єднання в сільську громаду жителів села, селищ, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України та законів України.

Місцеві референдуми – важлива форма прийняття територіальною громадою рішення в результаті прямого голосування з питань, що належать до компетенції місцевого самоврядування.

Міф (грец. *mythos* – розповідь, переказ) – наївно-символічне уявлення людей про світ.

Моббінг (*mobbing*) – негативні дії (тиснення, переслідування) однієї або кількох людей, спрямовані проти іншої людини, унаслідок чого людина, яку переслідують, відчувається ображеною і пригнобленою.

Мова (*language*) – суспільно зумовлена система словесних знаків, яка слугує засобом спілкування в певному суспільстві.

Мова етики – дискурсивний (логічний, розсудковий) засіб інтерпретації мови моралі, завдяки якому під час з'ясування змісту термінів і висловлювань моралі відбувається досягнення природи, сутності і проявів моралі.

Мова моралі – засіб передавання людьми своєї моральної позиції, вираженої в оцінно-нормативних висловлюваннях, які мають недискурсивний, тобто інтуїтивний характер.

Мовлення (*speech*) – процес спілкування засобами мови, мова в дії.

Мода (франц. *mode*, з лат. *modus* – міра, правило) – панування в певний час тих чи інших смаків щодо одягу, предметів людського вжитку тощо. Переважно мода нетривала й часто змінюється, іноді повертаючись до давно забутого. **М.** – форма прояву культури, відображення дійсності, що виявляється в манерах поведінки, а головне в одязі. Моральний аспект **М.** виявляється не лише в манерах поведінки людей, а й у тому, як люди одягаються.

Модальність (лат. *modus* – міра, спосіб) – характеристика або оцінка висловлювання, що відповідає тій чи іншій думці; певний спосіб ставлення людини до власного висловлювання.

Моделі PR-діяльності – основні моделі розвитку зв'язків із громадськістю. Виділяють чотири моделі: маніпулятивну, «інформування громадськості», «двосторонню асиметричну комунікацію», «двосторонню симетричну комунікацію». Модель маніпулювання пов'язана із використанням PR у спорті, шоубізнесі, просуванні продажу (у Росії ця модель проявляє себе в комерційних PR, що, утім, характерно і для США в XVIII – початку XIX ст.). Модель інформування реалізується в сфері державного управління, у некомерційній сфері, у деяких сферах бізнесу. Двостороння асиметрична модель – загалом у конкурентно орієнтованому бізнесі. Двостороння симетрична модель – у регульованому бізнесі, у PR-агенціях.

Моїзм – філософське вчення, яке проповідувало загальну любов як неодмінну умову подолання суперечностей між людьми.

Моралізування (лат. *moralis* – моральний) – засоби впливу на сім'ю, колектив, народ із метою морального виховання, поширення чи виправлення моральності (рос. «нравственности»); саоморалізування – механізм психологічного захисту людини, того її «Я», яке схильне захищати всі свої вчинки (і добрі, і погані) від критично налаштованої своєї власної совісті (друге «Я»); іронічна назва невиправданих балачок людини, схильної повчати, нав'язувати свої моральні погляди.

Мораль (франц. *morale*, з лат. *moralis* – моральний, з *mos* (*moris*) – звичай, воля, закон, властивість) – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людини. У широкому розумінні поняття моралі до неї входять не лише зазначені прояви свідомості, а й реальна поведінка людей, які керуються названими поглядами, нормами тощо – моральність (рос. «нравственность»). **М.** є формою суспільно-особистісної свідомості, бо прийняті суспільством норми поведінки стають реальною, діючою **М.** лише за умови прийняття їх особистістю, як інтеріоризовані нею, тобто перетвореними на систему самовимог. **М.** як одна із форм суспіль-

ної та особистісної свідомості є системою поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людини. Її основу становлять переконання, звичаї, традиції, громадська думка. **М.** спирається не на силу й авторитет установ, що змушували б дотримуватися певних норм, правил, приписів, а на свідомість – як колективну (громадська думку), так й індивідуальну. Попри те вона охоплює всі сфери суспільного буття: ті, що регулюються державою (політика, виробництво, соціальна сфера, сім'я тощо), і ті, яких держава чи громадські організації не регулюють (дружба, любов, товаришування, побут).

Мораль державних управлінців – особливості моральної свідомості, взаємовідносин, поведінки людей, що зумовлені державно-управлінською діяльністю.

Мораль особистісних стосунків. Етика особистісних моральних стосунків аналізує ситуації між двома (чи кількома – у сім'ї) близькими людьми, пов'язаними приятелюванням, товаришуванням, дружбою, любов'ю, сексуальною прив'язаністю, шлюбом і сім'єю. Ці стосунки часто довірливі, делікатні, інтимні.

Моральна вимога – найпростіший елемент моральних відносин індивідів, які підпорядковуються різним формам повинності. А етична категорія «**М. в.**» є результатом виявлення того спільного, що втілено в розвинених формах моральних вимог (нормах, правилах, приписах, заповідях), з'ясування їх об'єктивного змісту. **М. в.** часто виражаються у вигляді зразків поведінки, своєрідних еталонів. Це еталон належного, який має перетворитися на суще, реальне. Зразки ж переважно перебувають у взаємозв'язку із відповідними заборонами. **М. в.** залишається зовнішньою силою стосовно індивіда доти, доки він не перетворить, інтеріоризує цю вимогу в моральний обов'язок.

Моральна відповідальність – це зв'язок людини із суспільством, у результаті якого людина має нести відповідальність за будь-які свої вчинки. Відповідальність розрізняють внутрішню та зовнішню. Внутрішня відповідальність, така як совість, дає змогу людині передбачити результат своїх вчинків та діяти згідно з нор-

мами моралі. Зовнішня відповідальність – це санкції суспільства на дії людини.

Моральна діяльність – особлива сфера діяльності, що має предметно-змістову визначеність і специфіку, подібно до виробничої, наукової, художньої.

Моральна культура (*moral culture*) – моральна культура особистості є мірою її моральної соціалізації, тобто мірою засвоєння панівних у суспільстві моральних цінностей і ступенем реалізації їх у діяльності в різних сферах суспільного життя. Інакше кажучи, це досягнута особистістю міра морального розвитку, яка характеризується засвоєними та реалізованими в діяльності моральними цінностями. Моральна культура особи стосується засвоєння нею суспільного морального досвіду і є проявом важливих моральних принципів в особистій поведінці та спілкуванні.

Моральна культура спілкування – співвіднесення людської свідомості, поведінки, відносин із моральними цінностями, установками, нормами, принципами. Будь-яке спілкування між державними службовцями та громадянами має сприяти встановленню контакту, взаємодії, бути спрямованим на продуктивний діалог. Комунікабельність, уміння спілкуватися, стає суттєвим виміром професійності державного службовця.

Моральна норма – однаковою мірою адресоване всім людям повеління, яке слід неухильно виконувати за будь-якої ситуації; вияв моралі як форми суспільної свідомості.

Моральна оцінка – це схвалення або осудження діяльності людини з позицій тих вимог, що містяться в моральній свідомості суспільства, етнічної групи, соціальної спільноти людей, тих чи інших особистостей. Можлива і самооцінка: вона виражається в таких поняттях моралі, як «совість», «гордість», «сором», «каяття». Усе різноманіття моральних оцінок діяльності людини спирається на розуміння того, що є добро і що є зло.

Моральна практика – сфера індивідуально-масових виявів поведінки, стосунків, діяльності, орієнтованих на найвищі, універ-

сальні вселюдські цінності. Моральну практику утворює моральна діяльність і моральні відносини. Моральна діяльність – особлива сфера діяльності, що має предметно-змістову визначеність і специфіку. Вона становить значущість будь-якої діяльності, оскільки на неї поширюються моральні вимоги. Моральна діяльність – єдність моральної свідомості і практичної діяльності. Моральна діяльність і моральна свідомість взаємно породжуються і взаємно зумовлюються, існуючи одна завдяки іншій.

Моральна самовимогливість – внутрішня вимогливість до самого себе, своєї поведінки, що ґрунтується на переконанні в її потребі та можливості реалізувати задумане. **М. с.** вважається одним з істотних показників саморозвитку особистості. Тому переважно одні люди висувають перед собою занижені вимоги, а інші – завищені. Останніх, звичайно, значно менше, і планка їх вимогливості часто є недосяжною для подолання. Необхідною умовою **С.** є постійна невдоволеність собою.

Моральна самооцінка – складова самосвідомості людини, результат (і процес) морального оцінювання людиною своїх ідеалів, смаків, уподобань, вчинків, їх мотивів і своїх моральних якостей. Самооцінка є основним компонентом самосвідомості, що перебуває в щільному зв'язку з рефлексією. Здатність до самооцінки є істотною ланкою процесу становлення особистості, а вміння об'єктивно самооцінювати позитивно впливає на ефективність діяльності і поведінки людини, як надійний її регулятор, що дає їй змогу самостійно контролювати і спрямовувати свої дії і навіть виховувати саму себе. **М. с.** людини залежить від рівня її домагань, цілей, ідеалів.

Моральна свідомість – мораль не існує поза свідомістю, адже людські вчинки не отримали б морального виміру, якби людина не була здатна усвідомлювати їх суті, співвідносити їх із власними уявленнями про добро і зло, належне і справедливе, із власним сумлінням. Моральна свідомість – вираження ідеального належного, на яке слід орієнтуватися. Моральна свідомість – це свідомість, що керується певною системою моральних норм, оцінок і принципів у життєдайності, фіксує моральні відносини в суспільстві, що історично змінюються. Моральна свідомість поділяється на суспіль-

ну (моральні погляди і оцінки певних груп людей) й індивідуальну (моральні погляди і оцінки індивідів). Основними елементами суспільної моральної свідомості: моральні вимоги, моральні цінності. Елементи індивідуальної моральної свідомості (самосвідомості): моральний обов'язок, моральні цінності, що виявляються в моральних мотивах і ціннісних орієнтаціях особистості, почуттях сумління. Честі, гідності тощо.

Моральна свобода – це характеристика дії, що здійснюється: не по примусу, а за власним бажанням; зі знанням і розумінням об'єктивних обмежень. На підставі правильного (належного) вибору добра і відхилення від зла свобода людини виявляє себе, починаючи зі свободи вибору.

Моральна спонука – чуттєва форма, у якій виявляється мотив і намір до здійснення відповідного вчинку. За своєю психологічною природою вона є рушійним імпульсом, емоційно-вольовим спрямуванням, яке визначає відповідні дії людини. Розуміння поняття «М. с.» є необхідною умовою з'ясування сутності морального вибору.

Моральна справедливість – співвідношення кількох явищ з погляду розподілу блага і зла між людьми.

Моральна травма – (англ. *moral injury*). У центрі переживань людини з моральною травмою є події, у яких він брав участь, або скоїв неприйнятні з його ж погляду дії, чи не міг упередити таких дій іншими людьми. Вони супроводжуються почуттями провини, сорому, самоосуджувальними думками. Деякі спеціалісти вважають, що моральній травмі можуть сприяти також соматичні симптоми – м'язова напруга, головні болі, шлунково-кишкові розлади, безсоння.

Моральна цінність – моральні норми, принципи, ідеали. Які людина вважає для себе значущими та важливими в своєму ставленні до інших.

Моральна якість – відносно стійкі ознаки поведінки людини, які виявляються в однотипних вчинках, що відповідають кри-

теріям добра (чесноти, доброчесності) чи суперечать їм (моральні вади, пороки).

Моральне виховання – виховна діяльність, яка полягає в допомозі людині ознайомитися з моральними вимогами суспільства та інтеріоризувати їх у самовимоги. Проте позаяк виховний процес розпочинається в ранньому дитинстві, а моральна освіта (ознайомлення із теорією моралі – етикою) відбуваються значно пізніше, то вихователям (а це батьки) доводиться самотужки ознайомлювати дитину з нормами поведінки і упрощувати їх поводитися згідно з ними, заохочуючи їх за добрі вчинки і засуджуючи за недобрі. Оскільки ж переважна частина батьків не вивчала теорію моралі і морального виховання, то процес моральної освіти і виховання відбувається переважно на інтуїтивному чи напівінтуїтивному рівні. Тому молоді нерідко доводиться «переробляти» свій стихійно сформований духовний світ, керуючись нарешті знаннями, що таке добро і зло, які пропонує сучасна наука про мораль. А це процес аж ніяк не простий. А зважаючи на ігнорування системою освіти етики як науки і пропаганду в засобах масової інформації жорстокості та інших видів зла, цей процес здається просто нездійсненним, принаймні катастрофічно занедбаним.

Моральне правило – імперативне положення, яким керуються у співжитті, праці, поведінці.

Моральне судження – будь-яке судження, що виражає положення моралі у формі припису чи оцінки. **М.с.** вивчаються модальною логікою (деонтичною логікою та логікою оцінок). Ці логічні системи істотно відрізняються від звичної для нас традиційної логіки, насамперед тим, що вона є двозначною (судження в ній розглядають або як істинні, або як хибні) і використовує специфічні оператори (у деонтичній логіці – «обов'язково», «дозволено», «байдуже», «заборонено», а в логіці оцінок – «добре», «погано», «байдуже», «краще», «гірше»). Тому етика не може не вважатися специфікою **М.с.**, специфікою мови, до якої вона вдається.

Моральний авторитет – здатність особи справляти моральний вплив через власний приклад, який гідний морального наслідування.

Моральний вибір – волевиявлення суб'єкта на основі надання переваги певній системі морально-значущих цінностей; самостійно прийняте моральне рішення. Моральний вибір – акт моральної діяльності, який полягає в тому, що людина, виявляючи свою суверенність, самовизначається стосовно системи і способів їх реалізації в лінії поведінки чи певних вчинків. Аналіз проблеми морального вибору пов'язаний зі з'ясуванням таких феноменів, як моральний намір і моральна спонука. Моральний намір – рішення людини зробити відповідну моральну дію і досягти очікуваного результату. Це вольова установка людини, результат її попередньої духовно-емоційної діяльності, зокрема усвідомлення моральних завдань, конкретизації цілей, вибору відповідних засобів тощо. Одним із понять, що виступають джерелом морального вибору є моральна спонука. Моральна спонука – чуттєва форма, у якій виявляються мотив і намір до здійснення відповідного вчинку. За своєю психологічною природою вона є рушійним імпульсом, емоційно-вольовим спрямуванням, яке визначає відповідні дії людини. Моральним вважають лише такий вибір, за якого людина керується моральним мотивом.

Моральний вчинок – добровільна дія, що об'єктивно відповідає моральній вимозі.

Моральний ідеал – це образ бездоганного, що належить до майбутнього, якого об'єктивно немає на сьогодні. Тому що нинішня життєдіяльність людини покладає надії на ідеал, тобто роль ідеалу в сучасності – визначна, свідомості стосовно існування. **М.і.** трактується як приклад досконалості та принцип доповнення особистості кожної людини, тобто не наявна, а бажана / очікувана якість. **М.і.** є визначенням для самопізнання та вдосконалення особистості, за допомогою якого особа оцінює навколишніх людей.

Моральний кодекс (лат. *codex* – книга) – система моральних принципів, норм і правил, яких рекомендується дотримуватися людям певної професії чи й громадянам держави загалом. Усі моральні кодекси мають писемний характер. Систему найважливіших моральних вимог до кожного члена певного колективу (за винятком переважної частини релігійних, які претендують на набір загально-

людських норм, закріплених у Святому Письмі) записують у вигляді моральних кодексів. Кодекси почали створювати давно, послуговуючись іноді буденною свідомістю. Це, імовірно, моральні, ніж етичні кодекси. Якщо ж до створення кодексу залучають фахівців з етики, які, готуючи кодекс, вдаються до теоретичних основ моралі і, відповідно, до метамови (стосовно мови моралі, яка послуговується об'єктною мовою).

Моральний комфорт роботи в організації – задоволення співробітника (співробітників) спільною трудовою та позатрудовою діяльністю, спілкуванням в організації.

Моральний конфлікт – зіткнення моральних норм в індивідуальній чи суспільній свідомості, що пов'язані із суперечністю мотивів і вимагають морального вибору.

Моральний мотив (лат. *moveo* – приводити в рух, штовхати) – внутрішня, суб'єктивно-особистісна спонука до дії, зацікавленість в її реалізації й орієнтація на моральні цінності. Серед усіх суб'єктивних ознаках поведінки мотив має виняткове значення, оскільки він є духовно-емоційною підставою для вчинку, і перш ніж сказати, добре чи погано вчинила людина, справедливими чи несправедливими, щирими чи лицемірними були її дії, необхідно насамперед знати справжні мотиви, якими вона керувалася, здійснюючи той чи інший вчинок.

Моральний намір – рішення людини зробити відповідну моральну дію та досягти очікуваного результату. Це вольова установка людини, результат її попередньої духовно-емоційної діяльності, зокрема усвідомлення моральних завдань, конкретизації цілей, вибору відповідних засобів тощо.

Моральний обов'язок – це перетворення вимог суспільної моралі на особистісний імператив конкретної особи та добровільне його виконання. Обов'язок визначають як прийняту особою потребу підкорятися суспільній волі.

Моральний самоконтроль – діяльність людини, спрямована на підпорядкування своїх думок, почуттів, бажань, намірів, мотивів

і спонук, а також слів і дій. С. передбачає самоаналіз і самооцінку. Він виявляється в тому, що людина вникає у свій внутрішній світ, аналізує його і оцінює. А проаналізувавши і оцінивши свої думки, почуття, бажання, визначає, допустимі вони чи ні.

Моральний сором – збентеження, ніяковість за недостойну поведінку.

Моральна етика – норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії тощо.

Моральні відносини – особливий тип відносин, що складаються під час моральної діяльності та характеризуються сталістю нормативного регулювання; вони формують єдину систему внутрішньо узгоджених зв'язків, на основі якої на практиці закріплюються найприйнятніші в певному соціумі зразки поведінки.

Моральні емоції – стан людини, який відображає ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе та результатів своєї діяльності.

Моральні норми. Етика як теорія моралі вибудовується на вихідних фундаментальних положеннях – на *принципах*. Принципи етики, які безпосередньо стосуються моральних вимог, набуваючи конкретнішого значення, набувають форми **М.н.** Останні і собі, конкретизуючись, трансформуються у *правила моралі*, а останні в такий самий спосіб набувають форми чітко визначеної вимоги – *прпису*, який як конкретна моральна вимога неодмінно формулюється в писемній формі.

Моральні переконання – це кінцевий результат морального виховання, головний показник, що характеризує духовне обличчя людини, єдність думки і вчинку.

Моральні почуття – це відображення у свідомості людини її ставлення до дійсності, що виникає в разі задоволення чи незадоволення вищих потреб.

Моральні принципи – узагальнені вираження моральних вимог до людини, що спрямовують її в моральній практиці, визначають характер ставлення людини до світу та людства.

Моральні стимули – система заохочень роботодавця, організації чи держави, покликана виробити звичку до бажаної поведінки людей (найманого працівника, членів колективу чи громадян держави), їх ставлення до праці тощо. Суттю морального стимулювання є насамперед передання інформації про заслуги людини, результати її діяльності в соціальному середовищі. Моральні стимули пов'язані з потребами людини у визнанні, повазі, моральному схваленні. Ці стимули виявляються в таких формах, як усна або письмова подяка, різні нагородження, присвоєння почесних звань тощо. **М. с.** невинувато протиставляють матеріальним, проте нерідко матеріальні стимули викликають у людини не лише чисто прагматичне, а й моральне задоволення, сприяють підвищенню її моральної культури.

Моральні цінності – сукупність принципів і норм, що визначає міжособистісні відносини, поняття про добро і зло, хороше і погане.

Моральні якості – це властивості особистості, що становлять основу внутрішнього світу людини. Вони формуються під час життя. Глобально поділяються на позитивні та негативні. До позитивних якостей належить: доброта, милосердя, гуманність, співчуття, працьовитість, толерантність, повага, дисциплінованість, виконання обіцянок, правдивість, прагнення бути чесним, впевненість, завзятість тощо. Негативні – лінь, злість, жадібність, заздрість, грубість, гордовитість, егоїзм, брехливість тощо.

Моральність (*morality*). До моралі в її широкому розумінні входить власне мораль (форма особистісно-суспільної свідомості) і моральність (рос. «нравственность»). Власне мораль, її вимоги, утілюючись у життя, об'єктивуються, опредметнюються, матеріалізуються. **М.** – це реальні стосунки людей, їхні вчинки, діяльність, які відповідають чи не відповідають (є аморальними) моральним вимогам.

Морально-етичний конфлікт – розуміється ситуація, за якої виникають суперечності між нормами професійної етики й обставинами, що склалися під час службової діяльності.

Морально-психологічний клімат (*moral and psychological climate*) – стійкий емоційно-моральний стан соціальної групи (колективу), що визначає настрої людей, їхнє ставлення одне до одного, суспільну думку щодо найважливіших матеріальних і духовних цінностей.

Морально-психологічний клімат організації – стійкий емоційно-моральнісний її стан, у якому відображаються типове для організації ставлення до справи, цілей і мотивів у сумісній діяльності, домінувальні настрої, відносини, суспільна думка, звичаї, моральні та інтелектуальні установки та поривання людей, ставлення одне до одного, до найважливіших матеріальних і духовних цінностей, дух організації.

Мудрість – є кілька визначень мудрості. Назвемо деякі з них: 1) **М.** – це одна з властивостей розуму, яка характеризується здатністю доречно застосовувати глибокі знання, зважаючи на конкретну ситуацію, знаходити способи розв’язання проблем, спираючись на чужий і свій (життєвий і підсвідомий) досвід; 2) **М.** – досвідченість, що характеризується моральною духовністю, причетністю до вищих життєвих цінностей.

Мужність – моральна чеснота, що характеризує моральну міру в переборенні страху; одна із чотирьох кардинальних чеснот античності (поряд із помірністю, мудрістю, справедливістю). **М.** у наш час ототожнюється з моральною стійкістю, такою рішучістю у відстоюванні моральних переконань, яка не зважає на можливі особисті втрати (матеріальні, соціальні, психологічні тощо) і переважно виступає як громадянська позиція. **М.** – це якість волі сміливої, дорослої та мудрої людини. Сміливість, на відміну від мужності, не передбачає наявності мудрості. Страх притаманний усім людям. Як **М.**, людина силою волі переборює страх.

Н

Набожність – глибока віра в Бога, суворе і щире дотримання всіх релігійних заповідей, обрядів і приписів. Дотримання багатьох релігійних заповідей відповідає принципам загальнолюдської моралі і є прийнятними для будь-якої людини як вірянина, так і невірянина. Такими є більшість основних християнських заповідей.

Навички (*skills*) – цілком автоматизовані, інстинктивно-подібні компоненти вмінь, реалізовані на рівні несвідомого контролю. Якщо під дією розуміти частину діяльності, що має чітко поставлену свідому мету, то **Н.** також можна назвати автоматизованим компонентом дії. *Моральні навички* – автоматизований компонент вчинку. Якщо більшість інших **Н.** піддаються виробленню за допомогою тренінгових форм під час навчання та виховання, то вироблення моральних **Н.** має природний, тобто нештучний характер, хоча певні педагоги рекомендують використовувати і деякі тренінгові форми. Дітей привчають діяти і поводитися згідно із моральними нормами, заохочуючи таке поведіння.

Навіювання (*cast*) – це психологічний вплив однієї людини на іншу або на групу людей, що передбачає некритичне сприймання висловлених думок і волі. Воно є механізмом, який дає змогу вплинути на несвідоме: установки, емоційні реакції, очікування тощо. Виокремлюють такі види **Н.** на людину: 1) коли вона перебуває в активному стані; 2) під гіпнозом; 3) під час сну.

Наполегливість (*persistence*) – вольова риса, що полягає в здатності тривало, не знижуючи активності, домагатись поставленої мети, незважаючи на труднощі та перешкоди.

Насильство – посягання на свободу волі людини за допомогою примусу і заподіяння шкоди його життю.

Наслідування (*imitation*) – особлива форма поведінки людини, що полягає у відтворенні нею дій інших осіб. (Наслідування дітьми дорослих, наслідування дій наших кумирів).

Невербальна комунікація (*nonverbal communication*) – комунікація за допомогою немовних засобів (жести, міміка, паузи, манири, зовнішність).

Ненавість – моральне почуття, що виявляється у ворожому ставленні до іншої людини, неприйнятті її світогляду, поведінки, способу життя, відмові від допомоги ненависній особі. Протилежним є почуття любові. Побутує думка, що ненавість є позитивним почуттям на відміну від злості. Якщо ненавість є почуттям осмисленим, таким, що ґрунтується на визнанні загальноприйнятих норм моралі, особистих переконаннях, світогляді, то злість є почуттям стихійним, неконтрольованим, чисто суб'єктивним.

Ненормативна лексика – ненормативна лексика є сегментом лайливої лексики різних мов. Вона містить неvwічливі, непристойні, вульгарні та лайливі вирази. Використання ненормативної лексики має чіткі національні, культурні та соціальні ознаки і суттєво відрізняється в різних культурах і соціальних групах. Кожне суспільство визначає окремо, що належить до ненормативної лексики, або лайки, і формулює своє ставлення до неї.

Неопозитивізм – сучасний філософський напрям, у центрі уваги якого перебувають породжені розвитком сучасної науки актуальні філософсько-методологічні проблеми: роль знаково-символічних засобів наукового мислення; відношення теоретичного апарату й емпіричного базису науки; природа і функції математизації і формалізації знання тощо.

Неробство, дармоїдство – соціально-психологічна форма поведінки і спосіб життя людини, що виражається у сталому і впертому небажанні працювати, у почутті нехоті до трудової діяльності і схильності до нетрудового одержання засобів до існування (соціальний паразитизм).

Нетерпимість – небажання та невміння людини терпимо ставитися до чогось або когось.

Неупередженість – характеристика рішень, дій, вчинків, які приймаються і здійснюються винятково на основі принципів, «по правді», «незважаючи на особистості», незалежно від переваг та інтересів, які задовольняються чи ущемляються.

Низхідні комунікації – передання інформації з вищих рівнів управління на нижчі.

Нігілізм (лат. *nihil* – ніщо) в широкому розумінні – заперечення загальноприйнятих цінностей, ідеалів, культури, моральних норм тощо. Іноді причиною такого заперечення була спроба утвердити якісь інші цінності, несумісні із традиційними.

Нірвана (санскр., буквально – згасання) – вищий стан, кінцева мета духовних прагнень людини згідно з буддизмом та джайнізмом; стан переходу в абсолютну пустоту, небуття, спокій, який виникає внаслідок відмови людини від усіх пристрастей, бажань, почуттів.

Нова етика – 1) концепція, що з'явилася в Німецькій імперії, приблизно 1900 року і пов'язана з переоцінкою цінностей Ніцше та жіночою емансипацією; 2) концепція, яку виклав німецький психолог Ерих Нойман 1949 року та яка пов'язана з відмовою від поділу на добро і зло. 3) «Нова етика» – книга американського зоолога та філософа Дж. Говарда Мура 1907 року, у якій він виступає за форму етики, яку він називає Новою етикою, що застосовує принцип золотого правила моралі – стався до інших так, як хочеш, щоб ставилися до тебе – для всіх живих істот. Він розширює ідеї, викладені в його книзі 1906 року «Універсальна спорідненість».

Норми, стандарти поведінки державних службовців – це конкретні вказівки щодо того, як мають діяти представники державної служби, щоб їх поведінка відповідала їх суспільно-правовому статусу.

О

Обов'язок – інтеріоризована особистістю система загальних моральних вимог, що стала вимогою для до самої себе. Термін «обов'язок», який вживається в одиниці (рос. – «долг») слід відрізнити від терміна «обов'язки» (рос. – «обязанности»). Моральний обов'язок не полягає в простій сумі життєвих обов'язків людини. Понад те, між моральним обов'язком (який, як відомо, має загальнолюдський характер) і життєвими обов'язками людини нерідко виникають непримиримі суперечності.

Оптимізм (франц. *optimisme*, з лат. *optimus* – найкращий) – світосприймання, пройняте життєрадісністю, бадьорістю, вірою в прогрес, краще майбутнє, що ґрунтується на вірі в неминучість кінцевої перемоги добра і справедливості. Протилежне поняття – «песимізм».

Організаторські здібності (*management abilities*) – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння організаторською діяльністю, її ефективного виконання.

Організаційна культура – сукупність найважливіших принципів, що їх прийняли члени організації, заявлені організацією цінностей, які задають людям орієнтири їхньої поведінки, та норм, які практикуються в діяльності та відносинах членів організації.

Організація (*organization*) – стійка форма об'єднання людей або груп, пов'язаних спільною діяльністю (підприємство, комерційні та некомерційні установи та ін.).

Основним принципом поведінки з погляду службового етикету – можна вважати глибоку повагу до інтересів та почуттів інших співпрацівників, усіх громадян, які переступають не лише поріг державної установи місцевого самоврядування, а й контактують у неформальній ситуації.

Особистість (*personality*) – соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості та поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. Особистістю стають під впливом суспільства, виховання, навчання, взаємодії, спілкування тощо. **О.** – ступінь привласнення людиною соціальної сутності. **О.** – соціальний індивід.

Ощадливість – моральна якість, яка виявляється у дбайливому ставленні людини до матеріальних і духовних благ. Протилежною моральною якістю є марнотратність, невиправдана розкіш, безгосподарність.

П

Пам'ять (*memory*) – пізнавальний психічний процес сприймання, запам'ятовування, збереження, відтворення і забування індивідом свого досвіду.

Паніка – стан жаху, що супроводжується різким послабленням волевого контролю. Причому інстинкти фізичного самозбереження пригнічують здатність людини до самооцінки; раптовий, заразливий страх, що опановує людину (індивідуальна **П.** у стані самотності чи агорафобії) чи групу людей, натовп (групова і масова **П.**) у момент дійсної чи уявної небезпеки. Основними ознаками панічних нападів є сильний страх, переляк, розгубленість, відчуття неминучої смерті, що насувається.

Паралогізм (грец. *paralogismos* – хибний умовивід) – ненавмисно неправильно побудоване міркування.

Патерналізм (лат. *paternus* – батьківський) – система моральних норм, яка передбачає покровительство, опікунство та відповідні очікування щодо поведінки людей різних соціальних станів.

Патоцентризм – (грец. *pathos* – біль, страждання) – один із видів екологічної етики, до якої вдаються захисники прав тварин, згідно з якою (**П.** етикою), заборона мучити тварин є обов'язком стосовно самих тварин. В основі такої думки лежить переконання, що всі природні істоти, які можуть страждати, є самоцінні.

Патріотизм (грец. *patriotes* – земляк, співвітчизник) – це любов і відданість своїй батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам, готовність іти на жертви в ім'я інтересів свого народу. **П.** виявляється в почутті гордості за матеріальні та духовні надбання свого народу, прагненні зберегти самобутність своєї культури, мови, традицій предків.

Пафос (*pathos*) – засоби переконання, що апелюють до почуттів слухачів, пристрасність, ставлення оратора до своєї ідеї (захоплення, піднесення), яке передається слухачам.

Педагогічна етика – вчення про педагогічну мораль, що є різновидом загальнолюдської і водночас професійної моралі, яке (вчення) досліджує об'єктивні основи, сутність, специфіку, структуру й основні функції моралі працівників педагогічної діяльності, формулює основні принципи та норми моралі педагога.

Переговори (*negotiation*) – це метод досягнення угоди у результаті ділового спілкування, коли обидві сторони мають як спільні, так і протилежні інтереси.

Переконання (*persuasion*) – це спосіб впливу, коли людина звертається до свідомості, почуттів і досвіду людини з тим, щоб сформувати в неї нові установки. Це такий вплив однієї людини на іншу або на групу людей, який діє на раціональне та емоційне в їх єдності, формує нові погляди, відносини.

Перший принцип службового етикету – це принцип гуманізму, людяності, який втілюється безпосередньо в моральних вимогах до культури взаємовідносин: ввічливість; тактовність; скромність; точність.

Песимізм (лат. *pessimus* – найгірший) – пройняте зневірою, відчаєм світовідчуття; погляд, згідно з яким у світі переважає зло, а тому людина приречена на страждання нині і в майбутньому.

Підозрілість – негативна моральна якість, що виявляється в схильності людини не довіряти іншим, постійно очікувати обману (у словах і справах) з їх боку, у постійному почутті страху, невпевненості в собі та інших людях. Підозрілива, недовірлива людина викликає негативні почуття, бо вона ображає партнерів постійними сумнівами в їх чесності.

Пізнавальний процес психіки особистості (*cognitive process of personality psychology*) – психічний процес, за допомогою якого

го людина пізнає світ. Формами **П. п.** є: відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, увага, уява, мова та мовлення.

Піктограма (*pictogram*) – відображення змісту повідомлення у вигляді одного чи кількох малюнків.

План – визначає мету, конкретні завдання діяльності, склад виконавців, методи, засоби та строки їх реалізації.

Пластичність у спілкуванні – здатність сприймати проблеми інших, залишаючись самим собою. У спілкуванні між державними службовцями та громадянами пластичність виявляється у гнучкості (вмінні зважати на ситуацію та знанні психологічного стану співрозмовника, здатності застосовувати різні наявні стратегічні та тактичні прийоми спілкування), оперативності (швидкості реагування на ситуацію), творчому стилі роботи (використанні нових нестандартних підходів для розв'язання проблем).

Плацебо (лат. *placebo* – поправлюсь) – лікарська форма, що містить нейтральні речовини і застосовується для вивчення ролі навіювання в лікувальному ефекті конкретних ліків або для контролю під час дослідження ефективності нових лікарських препаратів тощо.

Повага – оцінка почуття честі і гідності того, на кого спрямована ця оцінка. Вона ґрунтується на визнанні якихось (інтелектуальних, моральних, професійних тощо) якостей людини. З повагою несумісні несправедливість, приниження честі та гідності людини, недовіра, грубість, насилля,

Повтор (*repetition*) – фігура, що становить собою повторення одного чи кількох слів або цілих речень.

Подвиг – героїчний самовідданий вчинок, здійснений у важких небезпечних умовах.

Позиція (*position*) – погляди, уявлення, установки особистості стосовно умов її життєдіяльності.

Політика – 1) цілеспрямована діяльність, що пов'язана із прийняттям відповідальних рішень; 2) мистецтво управління держа-

вою; 3) сфера діяльності, що пов'язана з відносинами між класами, націями та іншими соціальними групами, стрижнем якої є завоювання, утримання та використання державної влади.

Політика державна – напрям дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем.

Політична комунікація – процес, що охоплює політичну сферу життя людини, за допомогою якого відбувається спілкування між органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями та рухами, посадовими особами, виборцями, населенням. Її обов'язковими складниками є комунікатор, повідомлення, канал, комунікант, реакція і зворотний зв'язок. Сам процес комунікації безперервний, проте його активізація простежується у виборчий період, коли застосовуються найрізноманітніші методи впливу на електорат з метою завоювання його прихильності.

Політичний консалтинг – підготовка і проведення виборчих кампаній, лобіювання прийняття законодавчих актів, консультації в сфері внутрішньої та зовнішньої політики.

Політичний маркетинг – система методів і засобів участі в політичному процесі для впровадження в соціально-політичну практику певних настанов з метою здобуття й утримання влади на основі проєктування, регулювання політичних явищ і процесів.

Політичний менеджмент – управління політичними процесами на основі аналізу політичних тенденцій, передбачення наслідків їх розвитку, вироблення та реалізації певних рішень.

Помилка – неправильність у вчинках, діях, хибні думки або уявлення.

Порівняння (*comparison*) – один із головних тропів; зіставлення двох предметів (явищ, понять), які мають спільні ознаки.

Почуття (*feelings*) – це специфічно людські, узагальнені, стійкі переживання ставлення до потреб, задоволення або незадоволення яких зумовлює позитивні або негативні емоції.

Права людини – можливість мати і задовольняти свої потреби в тому, що необхідно для її нормального існування.

Правдивість – моральна чеснота, яка виявляється у звичці людини висловлювати лише істинні думки, об'єктивно оцінювати події. П. є необхідною умовою формування моральної довіри між людьми і взаєморозуміння в колективі та суспільстві загалом.

Правильність мовлення (*correct speech*) – відповідність мовлення встановленим правилам, нормам (лексичним, граматичним, орфоепічним) літературної мови.

Правовий нігілізм – це деформаційний стан правосвідомості особи, групи, суспільства, що характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак унеможливорює злочинний намір. Моральний нігілізм правника – заперечення ним спільних для всіх моральних норм, принципів та ідеалів, невизнання будь-яких авторитетів.

Прагматизм (лат. *pragma* – справа, дія) – філософська течія, яка, ігноруючи об'єктивну основу понять, ідей, теорій, норм, оцінює їх, беручи до уваги лише їх практичну ефективність.

Презентація (лат. *praesentatio*) – офіційне представлення нових проєктів, програм, об'єктів тощо.

Презумпція невинуватості (лат. *praesumptio*, від *praesumo* – передбачаю, вгадую) – демократичний правовий принцип судочинства, згідно з яким підозрювана чи обвинувачувана у вчиненні злочину особа вважається невинуватою доти, доки її винність не доведена в передбаченому законом порядку.

Прийняття рішення – процес, який починається з констатації виникнення проблемної ситуації та завершується методом вибору рішення, тобто вибору дії, спрямованої на усунення проблемної ситуації.

Прийоми (*receptions*) – зібрання запрошених гостей, де гостям пропонують різні страви і створюють умови для спілкування і знайомства, відпочинку, ритуальних процесій і церемоній. **П.** мають діловий характер і проводяться з метою поглиблення та розширення ділових контактів, продовження переговорів, здобуття нових партнерів, одержання необхідної інформації, презентації своєї продукції, реклами тощо.

Принцип (лат. *principium* – начало, основа) – основа певної сукупності (чи усіх) фактів або певної (чи будь-якої) системи знань.

Принцип демократизму – принцип, який відображає те, що народ виступає єдиним джерелом влади.

Принцип єдиного вікна – створення органу управління, що дає можливість громадянам під час вирішення своїх адміністративних справ отримати обслуговування в потрібному обсязі з боку однієї особи в межах одного структурного підрозділу.

Принцип законності в державному управлінні – принцип, який передбачає, що діяльність органів державної влади має будуватися на основі повного та неухильного дотримання й виконання Конституції та законів, інших правових актів.

Принцип неупередженості в державному управлінні – принцип, що означає брак упереджень під час прийняття та реалізації державно-управлінських рішень.

Принцип справедливості – принцип, що передбачає забезпечення існування належної рівноваги; справедливість – це «постійна і вічна воля віддати кожному належне» (Юстиніан).

Принцип чесності – моральний принцип, що містить правдивість, принциповість, вірність прийнятим зобов'язанням, переконаність у правоті здійсненої справи, щирість, визнання та дотримання

прав інших людей на те, що їм законно належить. Принципи гуманізму та пріоритету прав і свобод людини та громадянина пріоритетні принципи державного управління, в основу яких покладено визнання людини найвищою соціальною цінністю суспільства та повага до її особистої гідності.

Принцип (лат. *principium* – начало, основа) – основа певної сукупності (чи усіх) фактів або певної (чи будь-якої) системи знань.

Принципами діяльності державного службовця в країнах демократії – стає пріоритет суспільного блага, верховенство права, чесність, повага, цінування загальновизнаних норм моралі, безпристрасність і неупередженість, відповідальність, відкритість, прозорість, ефективність, результативність тощо.

Принципи державного управління – основоположні ідеї, керівні начала, що покладені в основу управлінської діяльності та розкривають її сутність. У країнах демократії такими є принципи пріоритету суспільного блага, гуманізму та дотримання й захисту прав і свобод людини та громадянина, верховенства права, демократизму та законності, поваги до людини, відповідальності, чесності, безпристрасності та неупередженості, цінування загально-визнаних норм моралі, відкритості та прозорості, ефективності та результативності тощо.

Приятелювання – складається переважно на основі спільності неістотних інтересів і тимчасових незначних проявах особистих симпатій. На рівні **П.** стосунків можуть бути, але не є обов'язковими збіг уявлень про сенс життя, серйозна зацікавленість долею одне одного. Ці стосунки є доброзичливими і виявляються у формі особистих зустрічей, телефонних розмов, виконанні деяких взаємних послуг, обміні думками та оцінками життєвих подій тощо.

Провина – причетність до скоєння негативного вчинку або чогось неприємного.

Провинність – становище, у якому опиняється людина, що порушила моральні норми. Оскільки людина як суб'єкт моральних відносин має вибір у своїх діях, то вона є відповідальною перед іншими

людьми та суспільством загалом, винуватою (провинністю), якщо зігнорувала свій обов'язок, загально визнані моральні цінності.

Провіденціалізм (лат. *Providentia* – передбачення, провидіння) – розуміння причин суспільних подій як вияву волі Бога.

Програми – плани, які охоплюють достатньо велику кількість дій, що не повторюються в майбутньому.

Прогрес (лат. *progressus* – рух уперед, успіх) моралі – процес становлення людського в людині, формування гуманістичних стосунків між людьми.

Прозорість – максимально можлива доступність інформації про діяльність управлінського апарату, що передбачає формування жорсткого механізму громадського впливу на сферу державного управління за допомогою представницьких інститутів, які спрямовані на докладну перевірку та нагляд.

Пропаганда (лат. *propaganda* – те, що підлягає поширенню) – діяльність, що передбачає системне поширення, поглиблене роз'яснення соціально-політичних, економічних, правових ідей, забезпечує формування в суспільстві певних настроїв, закріплення у свідомості громадян певних цінностей, орієнтацій, уявлень із метою максимального розширення кола прибічників.

Протокол (*protocol*) – це форма ієрархічного порядку, вияв хороших манер у стосунках між партнерами. Протокол є сукупністю правил поведінки, норм і традицій на офіційних і неофіційних зустрічах.

Професійна відповідальність – тримання відповіді за дотримання специфічних професійних норм, що регулюють поведінку суб'єкта діяльності, які переважно є нормами професійної етики.

Професійна гідність – самооцінка індивідом своєї професійної діяльності, внутрішня впевненість у власній цінності як професіонала, почуття самоповаги до власних професійних надбань. Професійна гідність певною мірою базується на почутті професій-

ної честі, оскільки вельми важливою для формування самооцінки є оцінка суспільством значущості тієї чи іншої професії.

Професійна деформація – об’єктивно існуюче явище, супутнє розвитку людини в її професійній діяльності і визначається як негативні зміни в морально-психологічних рисах характеру працівників, їхніх службових і позаслужбових відносинах у колективі, які відбуваються під впливом і внаслідок їх професійної діяльності. Професійну деформацію також може бути визначено як зміну характеру та результатів професійної діяльності правника, його службових і позаслужбових відносин у колективі, розвиток у духовному світі правника негативних морально-психологічних рис характеру.

Професійна етика (*professional ethics*) – сукупність моральних норм, які визначають ставлення людини до своєї професії і регулюють відносини людей у трудовій сфері.

Професійна компетентність – компетентність особистості в професійній діяльності, що відображає її здатність якісно реалізовувати її. Виділяють чотири види професійної компетентності: 1) спеціальна компетентність – здатність реалізовувати власне професійну діяльність на високому рівні, проектувати свій професійний розвиток; 2) соціальна компетентність – здатність здійснювати спільну, групову професійну діяльність, співробітництво; здатність застосовувати характерні для цієї професійної спільноти прийоми професійної комунікації; 3) особистісна компетентність – здатність реалізовувати особистісне самовираження, саморозвитку, протистояння професійним деформаціям особистості; 4) індивідуальна компетентність – здатність самореалізовуватися, розвиватися і зберігати індивідуальність у межах професії, підтримувати професійне зростання, раціональну організацію праці.

Професійна майстерність – особистісна якість, що набувається під час власного професійного досвіду; це найвищий рівень оволодіння професією (професіоналізму) – професійними знаннями, уміннями, навичками, що дають змогу успішно досліджувати робочу ситуацію, формулювати та вирішувати професійні завдання відповідно до поставлених цілей.

Професійна мораль – відображає особливості моральної свідомості, взаємовідносин, поведінки людей, які обумовлені специфікою професійної діяльності. Однак із часом професійна мораль потребує свого чіткішого оформлення, що й приводить до виникнення професійної етики. У професійній етиці фіксуються вже не стихійно сформовані моральні норми, а інституційні свідомо сформовані професійно-етичні встановлення. Набуття професійною етикою інституціонального характеру свідчить про заміну спонтанних дій на передбачувану, очікувану, модельовану та регульовану поведінку.

Професійна мораль державних службовців – це особливості моральної свідомості, взаємовідносин, поведінки людей, які обумовлені державно-службовою діяльністю.

Професійна честь – оцінка значущості, зовнішнє суспільне визнання дій і здобутків людини як представника професії, що виявляється в суспільному авторитеті.

Професійне вигорання – це наслідок підвищених психофізіологічних навантажень у формі накопичених негативних емоцій, які виснажують внутрішні ресурси людини і проявляються в недружньому ставленні до оточення правника.

Професійне визнання – сукупність процесів і процедур для підтвердження та визнання кваліфікацій, присвоєних чи присуджених у перебігу виконання професійної діяльності.

Професійне призначення державних службовців в демократичних країнах – служіння своєму народу та кожному його громадянину. Державний службовець здійснює місію служіння через державну організацію.

Професійне призначення державних управлінців у демократичних країнах – служіння своєму народу та кожному його громадянину.

Професійний егоїзм – прагнення захистити діяльність своєї професійної групи від публічної критики, відстояти право на здобуті попередньо матеріальні привілеї, престиж та інші переваги,

що передбачає обґрунтування правомірності зниження внутрішньогрупової вимогливості (потребою збереження «професійної таємниці», неприпустимістю втручання в професійні справи з боку некваліфікованої суспільної думки тощо).

Професійний кодекс – професійний етичний кодекс – це одна зі специфічних форм того кола явищ, які притаманні сфері моральної свідомості і поведінки людей. Мораль за своєю природою виступає універсальним соціальним регулятором. Вона виникає практично одночасно і в щільному взаємозв'язку із правом, яке жодним чином не обмежується виключно лише юридичним законом. Зазначені феномени складаються природним шляхом, незалежно від суб'єктивного бажання людей, завдяки їх спільній діяльності. Об'єктивний характер, притаманний відносинам у сфері моралі та права, із плином часу виражається, відповідно, у моральних і правових уявленнях, які так само можуть закріплюватися у формі різноманітних моральних кодексів і законів.

Професійний обов'язок – сукупність вимог до представника певної професії, які надаються йому суспільством, професійною групою та виступають перед ним у вигляді зобов'язань, дотримання яких стає його внутрішньою моральною потребою.

Професіонал – це спеціаліст, який опанував високим рівнем професійної діяльності, свідомо змінює і розвиває себе під час праці, уносить свій індивідуальний, творчий внесок у професію, знайшов своє індивідуальне призначення, стимулює в суспільстві інтерес до результатів своєї професійної діяльності і підвищує престиж своєї професії в суспільстві. Професіонал – це людина ініціативна, віддана справі, чесна у ставленні до своєї роботи. Зниження рівня довіри до державних службовців значною мірою обумовлене непрофесійністю деяких представників владних структур.

Професіоналізм особистості – якісна особливість суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійних і ділових якостей, характеризує ціннісні орієнтації та мотивацію, що спрямовані на виконання соціального призначення професії та на розвиток спеціаліста.

ПР-пропозиція – запропоноване ПР-структурою, ПР-фахівцем застосування можливостей ПР для вирішення конкретних завдань фірми (організації).

Психіка (*psychology*) – 1) душа; 2) внутрішній світ людини; 3) сукупність психічних процесів як свідомих, так і несвідомих; 4) здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу (свідомість).

Психічні процеси (*psychical processes*) – різні форми єдиного, цілісного відображення суб'єктом об'єктивної дійсності. Розрізняють такі основні види **П. п.**: відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, уява, мислення, мовлення, емоції, почуття, увага, воля. З давніх часів ці **П. п.** поділяють на: пізнавальні, емоційні та вольові.

Психічні стани (*psychica lstate*) – психологічна характеристика особистості, що відображає її порівняно тривалі душевні переживання.

Психоаналіз – авангардна теорія, зосереджена на дослідженні психічного несвідомого (несвідомих психічних процесів і мотивацій).

Психологічна культура (*psychological culture*) – комплекс елементів психологічної компетентності, що обслуговують управлінську практику та забезпечують застосування найефективніших способів, форм, методів роботи.

Психологія ділових відносин (*psychology*) – система знань про психологічні засади ділових відносин.

Психологія особистості (*psychology of personality*) – галузь психологічних знань, яка займається вивченням психічних властивостей людини як цілісного утворення, як певної системи психічних якостей, що має відповідну структуру, внутрішні зв'язки, характеризується індивідуальністю та взаємопов'язана з навколишнім природним і соціальним середовищем.

Психологія управління (*psychology of management*) – галузь психології, яка продукує психологічні знання про управлінську діяльність.

Психологія (*psychology*) (з грецьк. *psyche* – душа, *logos* – слово, знання, вчення) – система знань (наука) про об'єктивні закономірності, прояви та механізми психіки.

Публічна послуга – послуга, що надається працівниками адміністрацій юридичним або фізичним особам, відповідальність за її якість несе держава або адміністрація.

Публічна служба – професійна цивільна служба в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, інших публічних організаціях, підприємствах і установах, що надають публічні послуги.

Публічний виступ (*public speech*) – це усне монологічне висловлювання з метою вплинути на аудиторію.

Публічні службовці – особи, що обіймають адміністративні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих, консультативно-дорадчих, контрольно-наглядових та інших управлінських функцій, а також наданням адміністративних і публічних послуг.

Публічні функції – види діяльності публічних адміністрацій, які пов'язані з виконанням суспільних законів і наданням адміністративних і публічних послуг.

Пунктуальність (лат. *punctum* – точка) – риса характеру і позитивна моральна якість людини, яка виявляється в надзвичайній акуратності, систематичному дотриманні правил моралі, насамперед правил етикету.

Пуританство (англ. *puritans*, з лат. *puritas* – чистота, від *purus* – чистий, простий) – стиль життя і діяльності людини, що був наслідком ретельного додержання системи поглядів, у яких закріплювалося патріархальне ставлення до питань сім'ї і шлюбу, фетишизувалася суворість звичаїв. П. притаманні крайня строгість моральних норм, аскетичне обмеження потреб, ощадливість і бережливість, працьовитість і цілеспрямованість, утримання від життєвих насолод, фанатичне заперечення розкоші і марнотратності, педантизм, дріб'язкова регламентація життєдіяльності особи.

Р

Ревнощі – 1) неприязне, вороже почуття до успіхів чи популярності іншої особи. Р. часто є наслідком заздрощів, себелюбства, марнославства людини. Проте, перебуваючи в межах норми, Р. можуть бути і рушійною силою самореалізації людини, принаймні сприяти цьому процесу; 2) почуття пристрасної недовіри, сумнівів у коханні та вірності. Р. – це почуття не лише недовіри, а й власної поразки.

Редукціонізм (лат. *reductio* – повернення, відновлення) в етиці – зведення вищого (моральних стосунків між людьми) до нижчого (поведінки тварин).

Релігійність – віра людини в існування Бога.

Репутація (франц. *réputation*, з лат. *reputatio* – обдумування, роздум) – сформована в громадській свідомості думка про достоїнства, недоліки соціального, політичного, економічного суб'єкта та його суспільна оцінка.

Рефлексія (*reflection*) (лат. *reflexio* – вигин, відображення) – осмислення людиною власних дій та їх закономірностей, самопізнання, що розкриває духовний світ людини; у психології – самоаналіз, роздуми людини (часом надмірні) про власний душевний стан.

Риторика (*rhetoric*) – наука про ораторське мистецтво; про ефективні форми впливу на аудиторію відповідно до її особливостей; інтегральна програма трансформації ідеї в слово; філософсько-дидактична наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Риторична етика (*rhetorical ethics*) – визначений традиційною мораллю та суб'єктивною аксіологією оратора «момент істини»: оратор не може виголошувати аморальних речей.

Риторичне запитання (*rhetorical question*) – ствердження чи заперечення, що подається у формі питання, мета якого активізу-

вати сприйняття слухачів, дати їм можливість домислити самому, щоб підказана думка стала їх власною.

Риторичний ідеал (*rheterorical ideal*) – система вимог до мовленнєвого твору, мовленнєвої поведінки. Риторичний ідеал є історично змінним, культуроспецифічним, соціально обумовленим.

Риторичний ідеал софістський (*rheterorical ideal Sophists*) – риторичний ідеал, основними ознаками якого є: монологічність (категоричність, безапеляційність), агональність (агресивність, боротьба), релятивізм (відсутність цінності істинності).

Риторичні фігури (*figure of speech*) – синтаксичні засоби виразності, що передбачають трансформацію структури речення, сприяють експресивності, динамічності, ясності висловлювання.

Рівність – категорія етики, заснована на взаємній повазі рівноправності.

Розпуста – це аморальний спосіб життя, який виявляється насамперед у сексуальній сфері.

Розсудливість – властивість характеру людини, яка виявляється в здатності чітко відрізнити доцільне від недоцільного, керуватися принципами, що орієнтують її на досягнення максимального власного блага, щастя; схильність людини до міркування, обдумування заздалегідь усіх важливих рішень, до пошуку виважених, аргументованих висновків і позицій. Розсудлива людина керується насамперед розсудливістю, а не розумом (у його філософському розумінні).

Роль (*role*) – певна соціальна, психологічна характеристика особистості, спосіб поведінки залежно від її статусу і позиції в групі, суспільстві, у системі міжособистісних, суспільних відносин.

С

Садизм (фр. *sadism*, від прізвища фр. письменника де Сада (1740–1814), який описав це явище) – вид статевого збочення, за якого статеве задоволення досягається за допомогою заподіяння статевому партнерові фізичного болю і тілесних пошкоджень за одночасної підкресленої демонстрації його приниження та підкорення.

Самовладання – моральна якість, що виявляється в здатності людини володіти собою, контролювати свою поведінку, приборкувати розумом свої емоції, схильності, бажання, якщо вони заважають адекватно діяти в тій чи іншій ситуації, особливо екстремальній, не реагувати на зовнішні подразники, які заважають прийняти раціональне рішення й ефективно діяти (самовладання не можна вважати позитивною моральною якістю. Все залежить, на які цілі воно спрямоване).

Самогубство (медицинський термін «суїцид» – лат. *suus* – свій, вільний) – свідоме самостійне позбавлення себе життя, спричинене своєю безпосередньою, умисною та бажаною дією. Причини С. різні – життєві негаразди, стан сильного душевного розладу, психічне захворювання. Ці причини полягають не лише в особистісних деформаціях індивіда й обстановці, яка травмує психічно, але соціально-економічній і моральній організації суспільних спільнот.

Самодисципліна – з'ясувавши в результаті самоконтролю, якими є наші думки, добрими чи злими, людина має правильно на це відреагувати: або розвивати, втілювати, культивувати ці думки і почуття, або покласти їм край, подавити та викоренити. Усе добре високоморальна людина розвиває і культивує, а лихе – придушує і викорінює.

Самонавіювання (*selfcast*) – свідоме саморегулювання, навіювання самому собі уявлень, почуттів, емоцій. Приклад: «Я розв'яжу ці проблеми. Я закінчу роботу. Я щасливий...».

Самооцінка особистості (*self-evaluation of personality*) – оцінка людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльно-

сті, сприйняття своєї особи іншими людьми, зважаючи на систему цінностей людини.

Самооцінка – оцінка людиною самої себе, своїх достоїнств і недоліків.

Свавілля – 1) спосіб діяти людини на власний розсуд, ні на кого і ні на що не зважаючи, так само і на думку та волю інших; самовладдя, антисоціальний егоїзм, який ігнорує правила етики; 2) самочинні дії влади, яка ніким не контролюється, ігнорує думки і бажання громадян; самовладдя, необмежена влада, яка ігнорує принципи законності і справедливості і ґрунтується на насильстві.

Свобода – здатність людини діяти відповідно до своїх інтересів і цілей, зважаючи на знання законів об'єктивної потреби.

Свобода волі – здатність людини самостійно, відповідно до свого світогляду робити вибір між добром і злом, приймати рішення та діяти. Моральним вважають лише такий вибір, за якого людина керується моральним мотивом, внутрішньою, суб'єктивно-особистісною спонукою до дії, зацікавленістю в її реалізації й орієнтацією на моральні чинники.

Свобода – це стан людини, коли вона здатна з багатьох варіантів досягнення мети обрати оптимальний, а із багатьох способів, методів, технологій діяльності обрати найпотрібніший; стан людини, коли вона вільна у вираженні своїх прав.

Себелюбство – позитивне моральне почуття (воно може перерости у відповідну моральну якість), у якому виражається повага людини до самої себе як особистості, що ґрунтується на визнанні своєї гідності. С. є проявом самосвідомості людини, що має глибоко особистісний характер і певним чином спрямовує вчинки людини, зважаючи на свої власні здібності та можливості.

Сексизм (анг. *sexism*, з лат. *sexus* – стать) – світогляд, відповідно до якого проголошується думка, згідно з якою чоловіки та жінки мають різні права. С. може виявлятися у формі ненависті, недооцінки або упередженого ставлення до представників тієї чи іншої

статі: *мізогінія* (ненависть, зневага, огида до жінок, жіночененавистництво) чи *мізандрія* (людиноненавистництво). Прикладом **С.** є домінування жінок (матріархат) і домінування чоловіків (патріархат). Наслідком **С.** є статева дискримінація, тобто дискримінація людини за статевою ознакою чи *гендерною ідентичністю*.

Сексуальна етика – різновид етики, об’єктом вивчення якого є широке коло сексуальної поведінки людини, зокрема сексуальні контакти.

Сенс життя – морально-світоглядне уявлення людини, за яким вона зіставляє себе і свої вчинки з найвищими цінностями, ідеалами, виправдовується перед собою та іншими.

Символ (*symbol*) (із грец. *symbolon* – умовний знак) – цілісна ідейно-образна структура, що узагальнено, у лаконічній формі відображає реальні предмети і явища. **С.** у нерозгорнутій формі містить у собі всі можливі конкретизації предмета, багатозначну смислову перспективу його розгортання в дійсності.

Ситуативна етика – розробляє комплекс практичних рекомендацій стосовно конкретних ситуацій і різноманітних сфер життєдіяльності людей, зокрема й публічних; іноді використовується в значенні «нової моралі», тобто такої поведінки де її норми можуть змінюватися залежно від зовнішніх чинників, трактується як щось проміжне між легалізмом і антиномізмом. Ці практичні рекомендації можуть застосовуватися в різних ситуаціях: публічних, інтимних. З огляду на це ситуативну етику можна поділити на етику міжособових стосунків, етику сімейного життя, етику ділового спілкування.

Сім’я – група людей, що складається з чоловіка, дружини, дітей, інших родичів, що живуть разом.

Скептицизм (грец. *skeptikos* – недовірливий) – античне філософське вчення, яке заперечувало можливість достовірного знання і раціональне обґрунтування норм поведінки.

«Скляна стеля» («glassceiling») – незрима психологічна перешкода, яка не дає жінці просуватися службовими східцями відповідно до її намагань.

Скромність – позитивна моральна якість, яка виявляється в таких властивостях людини: вона не претендує на наявність у неї виняткових чеснот, достоїнств чи особливих прав; добровільно підпорядковує себе вимогам громадської дисципліни; обмежує свої потреби розумними рамками; ставиться до всіх людей з повагою, виявляє терпимість до їх неістотних недоліків (пам'ятаючи, що немає людей без недоліків); критично ставиться до своїх власних заслуг і недоліків; є простою, природною, залишається сама собою, не грає невласливої для себе ролі.

Службовий етикет (*official etiquette*) – це загальноприйняті (або декларативно встановлені) правила соціальної поведінки у професійному спілкуванні в конкретній організації. Це система норм та атрибутів ділового етикету, притаманна конкретній організації: вимоги до естетизації внутрішнього середовища організації, стиль спілкування; стандарти спілкування, ведення справ із суб'єктами зовнішнього оточення організації; частка заходів щодо формування іміджу організації.

Смисл (сене) життя – морально-світоглядне уявлення людини, за яким вона зіставляє себе і свої вчинки з найвищими цінностями, ідеалом, виправдовується перед собою та іншими.

Сміливість – позитивна моральна, волюва якість людини, яка виявляється в наявності психологічної установки, спрямованої на рішучі вчинки; у здатності тверезо оцінювати обстановку та себе в ній і приймати адекватні рішення незалежно від наявності страху. Почуття страху має кожна нормальна людина.

Совість – категорія етики, яка характеризує здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати самооцінку здійснених вчинків.

Совість (сумління) – результат інтеріоризації моральних вимог суспільства в її самовимоги; вияв моральної самосвідомості особистості, її здатність здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати оцінку своїх вчинків. Совість виконує запобіжну та ретроспективну (пов'язану з оглядом минулих подій) функції. Виконуючи запобіжну функцію, совість наполягає на дотриманні моральних норм, насамперед заборон, змушує людину уникати певних дій, якими б припадними і навіть раціональними вони не здавалися б. При виконанні ж ретроспективної функції в ситуації моральної поразки особистості голос совісті глушить усі інші (добрі та лихі) голоси. Совість перебуває у зв'язку зі страхом, соромом, виною, каяттям.

Сором – моральне почуття, що є проявом самосвідомості людини і виражає осуд мотивів своїх дій, вчинків і відповідних моральних якостей як таких, що принижують її гідність. Причому людина або сама переживає почуття С., або під впливом інших людей, які негативно реагують на її поведінку (аморальну).

Сорорат (лат. *soror* – сестра) – звичай епохи родового ладу, згідно з яким чоловік брав шлюб одночасно чи послідовно з кількома рідними чи двоюрідними сестрами. Пережитком цього звичаю є одруження вдівця з молодшою сестрою померлої дружини (в Індії, деяких країнах Африки тощо).

Софізм (грец. *sophisma* – судження, придумане хитро, розумно) – міркування, що здається правильним, проте в ньому навмисно допущена логічна помилка для надання видимості істинності хибному твердженню.

Соціальна психологія (*social psychology*) – галузь психології, що вивчає психологічні прояви людини, які віднесені до певної соціальної групи, та психологічні характеристики самих соціальних груп.

Соціальна різноманітність – наявність різних соціальних груп і сфер соціального життя.

Соціальна установка (*socialo rientation*) – суб’єктивна орієнтація індивідів як представників групи на певні цінності.

Соціальні мережі – це інтерактивні множинного користування сайти, контент (зміст) яких наповнюється їхніми відвідувачами, з можливістю зазначення будь-якої інформації про певну людину, за якою обліковий запис(сторінку) користувача зможуть знайти інші учасники мереж. Соціальні мережі – це соціальні структури, що складаються з груп вузлів, якими є соціальні групи, особистості, індивідууми.

Соціально-психологічний клімат (*social and psychological climate*) – рівень міжособистісних стосунків, що виявляється як сукупність психологічних умов, які сприяють або заважають продуктивній діяльності особистості у групі; домінувальний настрій, морально-психологічна атмосфера, у якій виявляється властиве для членів групи ставлення до загальної справи і один до одного. Істотним показником **С.-п. к.** є рівень згуртованості групи.

Співчуття – 1) чуйне, доброзичливе, прихильне ставлення до іншої людини, що виявляється в розумінні її почуттів, переживань, думок; умінні поставити себе на місце людини, яка потребує співчуття; наданні їй моральної підтримки, а за потреби – і практичної чи матеріальної допомоги; 2) жаль, висловлений усно чи письмово з приводу горя, що спіткало кого-небудь. Протилежними поняттями є «нечулість», «байдужість», «бездушність».

Спілкування (*communication*) – це процес взаємодії конкретних людей, заснований на обміні думками і почуттями за допомогою слів і виразних рухів.

Справедливість – загальне співвідношення цінностей, благ між собою і конкретний розподіл їх між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини та її невід’ємні права.

Статус (*status*) – становище індивіда в системі міжособистісних відносин у групі, суспільстві, його права, обов’язки і привілеї.

Стиль керівництва – манера поведінки керівника стосовно підлеглих, за допомогою якої здійснюється вплив на працівників організації.

Стиль управління (*style of management*) – сукупність прийомів, способів, методів функціонування органів державного управління, органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб, тобто увага акцентується на змісті їх діяльності, ролі, можливостях, впливу тощо.

Стоїцизм (грец. *sto* – портик (галерея з колонами в Афінах, де Зенон, засновник Стої, навчав філософії)) – філософське вчення, згідно з яким світ-космос перебуває в нескінченній пустоті, як живе сферичне тіло, розумна істота, що організовує всі свої частини в доцільно упорядковане ціле.

Стратегія (грец. *stratēgia*, від *stratos* – військо і *agō* – веду) – генеральна довготермінова програма дій і порядок розподілу пріоритетів і ресурсів організації для досягнення її цілей.

Стратегія збалансованого розвитку – узгоджений комплекс процесів аналізу, обговорення, зміцнення потенціалу, планування та інвестування, що ґрунтуються на участі громадськості й постійному вдосконаленні та прагнуть інтегрувати короткострокові й довгострокові економічні, соціальні та природоохоронні завдання суспільства на основі взаємно підтримувальних підходів, де це можливо, та на основі пошуку компромісів, де таке поєднання неможливе.

Стратегія спілкування (*communication strategy*) – це загальна схема дій (або загальний план досягнення мети). На відміну від способів і моделей спілкування вона описує не одну його сторону, а характеризує в єдності мотиваційну, змістовну й операційну.

Страх – внутрішній стан, обумовлений реальною чи уявною небезпекою. Загалом С. негативно впливає на людину, її поведінку, зокрема й на мораль.

Стрес (*stress*) – емоційний стан людини, що виникає під дією сильних подразників і виявляється у напружених переживаннях.

Судова етика – галузь юридичної етики, яка досліджує комплекс моральних заборон і дозволів, зумовлених специфікою розгляду і вирішення в судових засіданнях кримінальних, цивільних, адміністративних справ.

Суспільна моральна свідомість – вид моральної свідомості, носієм якої є суспільство; вона об'єднує моральні погляди й оцінки певних груп людей, використовуючи досвід, пошуки та досягнення минулих поколінь й історичних епох.

Суспільна справедливість – рівний розподіл прав і обов'язків між усіма членами суспільства.

Суспільство – сукупність людей, об'єднаних певними інтересами, потребами, взаємними симпатіями або видом діяльності.

Схвалення санкції. Санкція – частина норми, у якій зазначаються заходи громадського осуду у випадку невиконання, порушення її диспозиції. Призначення С. – забезпечувати здійснення диспозиції моральних норм. Каральна функція С. виконується в моралі громадською думкою (зовнішній примус) і судом совісті, самоосуд (внутрішній примус).

Т

Табу (полінез. *tabu* або *tapu* – заборонений) – негативні приписи, тобто категоричні заборони на різні дії людей, порушення яких у первісному суспільстві спричиняло відповідні санкції; *переносно* – щось заборонене і те, чого не можна торкатися (певної теми в розмові, речі тощо).

Тактика спілкування (*communication tactics*) – це система дій, що використовується для реалізації стратегії.

Тактовність. У латинській мові слово «такт» означає дотик, почуття. Це те чуття міри, яке підказує людині в певній конкретній ситуації передбачливо не зауважувати помилок від іншої людини, не робити їй зауважень у присутності інших осіб, не ставити питань, через які співрозмовник може потрапити в невідгідне становище.

Тальйон (лат. *talio* – помста, що досягається завдаванням однакової шкоди) – первісний звичай, який регулював відносини між кровнородинними колективами і зобов'язував родичів при здійсненні помсти керуватися нормами простої рівності. (Око за око, зуб за зуб).

Темперамент (*temperament*) – індивідуально-типологічна характеристика людини, що виявляється в силі, напруженості, швидкості та врівноваженості перебігу її психічних процесів.

Темпоритм (*speaking rate*) – швидкість мовлення. Оптимальний темпоритм мовлення оратора: 130–150 слів на хвилину.

Теологія (грец. *theologia*, від *theos* – бог і *logos* – слово, вчення) – сукупність релігійних доктрин про сутність і діяння Бога, що ґрунтуються на текстах, які вважаються божественним одкровенням).

Товариш – людина, яка спільно з ким-небудь виконує якусь справу, бере участь у діях.

Товаришування є вищим рівнем особистісних стосунків, ніж приятелювання. Об'єктивною основою товаришування (як і приятелювання) є потреба кожної людини в спілкуванні, спільній діяльності, переборенні самотності, душевної ізольованості від інших людей.

Товарний знак (*trade mark*) – зареєстровані в установленому порядку образотворчі, словесні, об'ємні, звукові позначення або їх комбінації, які використовує власник **Т.з.** для ідентифікації своїх товарів.

Толерантність (лат. *tolerantia* – терпимість) – 1) морально-психологічна установка особи на сприйняття іншої людини в її інакшості, визнання за цією людиною права на самобутнє існування; 2) утримання від агресії і терпимість до ідей, звичок, норм поведінки, які не подобаються іншим або викликають у них неприязнь.

Томізм (лаг. *Thomas* – Фома) – напрям у схоластичній філософії й теології католицизму, для якого характерне прагнення поєднати християнське вчення з акцентованою увагою до прав розуму і здорового глузду.

Тотемізм (англ. *totemism*) – віра у спорідненість груп людей (роду, племені) з конкретними видами тварин, рослин, явищами природи.

Точність – уміння цінувати своє слово, виконувати те, що було обіцяно, своєчасно приходити, не запізнюватися. Є різні сторони або відтінки ввічливості: коректність; шанобливість, грічність; люб'язність; делікатність.

Традиції – звичаї, які передаються від покоління до покоління.

Традиція (лат. *traditio* – передача) – форма передачі елементів культури, соціального досвіду – звичаїв, побуту, обрядів, норм співжиття, правил і манер поведінки, усталених поглядів і переконань, цінностей, смаків, що склалися історично й передаються від покоління до покоління і зберігаються тривалий час. Традиції тією чи іншою мірою і в тих чи інших формах наявні

в будь-якому суспільстві та в усіх сферах культури. Дотримання культурних **Т.** сприяє збереженню національної ідентичності та консолідації нації.

Третій принцип службового етикету – це краса, або естетична привабливість поведінки.

Тропи (*trope*) – це різноманітні способи вживання слів у переносному значенні.

Турбота – співчуття, піклування про когось. У державному управлінні принцип турботи є спірним принципом, оскільки турбота може призвести до патерналізму й до придушення свободи, до гноблення. Тому турбота має поєднуватися зі справедливістю та реалізуватися у відповідальності перед кожним громадянином і суспільством загалом.

У

Увага (*attention*) – це особлива форма психічної діяльності, яка виявляється в спрямованості та зосередженості свідомості на вагомих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях, при одночасному відволіканні від того, що не є предметом.

Узурпація (лат. *usurpatio* – використання, незаконне захоплення, зловживання) – насильницьке захоплення державної влади або її присвоєння будь-якою партією, організацією, державним органом чи посадовою особою, яким така влада або певний обсяг влад, повноважень за конституцією і законами неналежать. Узурпація державної влади може відбуватися збройним шляхом або в результаті змови.

Уміння (*ability*) – здатність людини усвідомлено застосовувати набуті знання.

Упевненість (*confidence*) – психічний стан людини, коли в неї сумніви мінімізовані або їх зовсім немає. **У.** будується на знанні, щільно пов'язана з переконанням, однак переконання має цілком визначену практичну спрямованість, воно спонукає людину здійснити те, у чому вона впевнена.

Управління (*management*) – 1) галузь наукового знання, яка вивчає об'єктивні закономірності процесу управління; 2) сукупність взаємопов'язаних елементів (мети, функцій, організаційних структур управління, методів управління, кадрів управління та ін.) і підсистем управління, що взаємодіють між собою для досягнення головної мети діяльності організації; 3) свідомий і цілеспрямований процес впливу на свідомість і поведінку окремих індивідів або членів групи, колективу, організації з метою підвищення організованості та ефективності їх спільної діяльності.

Управлінська етика – сукупність правил і форм ділового спілкування з людьми, яка дає змогу виразити їм повагу, що встановлює

між керівником та підлеглим атмосферу взаєморозуміння, приязного ставлення одне до одного.

Установка (*purpose*) – стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

Утилітаризм (франц. *utilitarisme*, з лат. *utilis* – користь, вигода) – принцип оцінювання всіх предметів, процесів і явищ тільки з погляду їхньої корисності, можливості слугувати засобом для досягнення певних цілей; напрям в етиці, який вважає користь основою моральності та критерієм людських вчинків; вузький практицизм, прагнення діставати з усього безпосередню матеріальну вигоду.

Утилітарна етика – напрям етики, який визначає моральність вчинку, зважаючи на наслідки його здійснення.

Утопія (англ. *utopia*, букв. – місце, що не існує, з грец. *u* – ні і *topos* – місце); за іншою версією: *ov* – благо і *topos* – місце – благословенне місце) – 1) вчення про ідеальну державу, перебудову суспільства на основі спільності майна, рівності всіх людей, обов'язковості праці, стирання відмінностей між містом і селом, розумовою і фізичною працею. 2) *перен.* – фантазія, химера.

Участь – процес залучення людей до вирішення питань, які є важливими для них (або можуть бути важливими).

Уява (*imagination*) – процес створення людиною на основі досвіду образів об'єктів, яких вона ніколи не сприймала, своєрідна форма відображення людиною дійсності, у якій виявляється активний випереджальний характер пізнання нею світу.

Ф

Фарисейство (грец. *pharisaïos*, з давньоєвр. *parus* – той, що відокремився) – 1) вчення релігійно-політичної секти, що існувала в Іудеї (II ст. до н. е. – I ст. н. е.) і становила середні (торгівельно-ремісничі) прошарки іудейського населення; **Ф.** вбачало шлях до порятунку народу в шануванні всіх традицій, дотриманні обрядів, що передавалися від покоління до покоління – «усного закону», протиставляючи себе тим самим писаному в Торі закону; 2) переносне значення – негативна моральна якість людини, яка виявляється в лицемірстві, святенництві, зовнішній і нещирій благочестивості; один із проявів формалізму в моралі.

Фанатизм (франц. *fanatisme*, від *fanaticus* – несамовитий, шалений) – сліпа, беззастережна, нерозважлива, доведена до крайності відданість своїй вірі, ідеям, поєднана із граничною нетерпимістю до будь-яких вірувань і поглядів; палка відданість кому-, чому-небудь. Розрізняють **Ф.** релігійний, політичний, національний тощо.

Фаталізм (франц. *fatalisme*, від *fatalis* – наперед визначений долею) – віра в зумовленість буття, невідворотність долі; світогляд, в основі якого лежить переконання в неминучості подій, які вже запрограмовані наперед і лише виявляться в майбутньому як спочатку закладені властивості буття.

Фемінізм – (франц. *feminisme* з лат. *femina* – жінка, самиця) – жіночий рух (і його ідеологія), спрямований на створення і захист рівних політичних, економічних і соціальних прав жінок.

Фемінність і маскулінність (*feminnyi masculinity*) – сукупність поведінкових і психічних рис, властивостей і особливостей, об'єктивно притаманних жінкам на відміну від чоловіків і чоловікам на відміну від жінок.

Фетишизм (франц. *fetichisme*, від *facticus* – штучний, підроблений) – 1) одна з ранніх форм релігійних вірувань, що виявлялася в поклонінні предмету неживої природи, нібито наділеному чудодійною силою; 2) сліпе поклоніння чому-небудь, обожнювання; 3) приписування

речам самим собою специфічно соціальних властивостей і внаслідок цього надприродних особливостей (наприклад, товарний фетишизм); 4) переносне значення – статеве збочення, хворобливий потяг до речей, предметів одягу тощо, які належать особі протилежної статі.

Філантропія (грец. *philanthropia* – людинолюбство) – любов до людей, гуманне, доброзичливе ставлення до них, що виявляється в доброчинності, безкорисливій допомозі та покровительстві нужденним, заступництві за них, жертвуванні своїм часом, грошима, навіть репутацією, задля благочинності.

Фірмовий стиль (*corporate identity*) – система проектування зовнішнього образу підприємства; це ціла низка прийомів (графічних, кольорових, пластичних, мовних тощо), які, з одного боку, забезпечують єдність образності всієї продукції підприємства, що сприймається будь-яким спостерігачем, а з другого – протиставляють підприємство і його продукцію конкурентам.

Формалізм – додержання зовнішніх форм у чомусь, коли про їхню доцільність не дбають, унаслідок чого шкодять суті справи. **Ф.** виявляється в бюрократизмі, преклонінні перед буквою закону, тобто в буквальному дотриманні правил етикету обряду, ритуалу навіть у тих випадках, коли через життєву ситуацію вони стають безглуздими, комічними або драматичними; у невинуватій регламентації, вимогливості до дрібниць, дотриманні зовнішніх формальностей.

Фройдизм – сукупність шкіл, представники яких витлумачували різноманітні процеси і явища, що стосуються людини і суспільства, на основі психоаналізу.

Функції моралі – головним завданням моралі є перетворення потенційного буття індивіда як людини на актуальне. Творчо інтеріоризуючи моральні вимоги, орієнтуючись у своїй діяльності й поведінці на абсолютні вселюдські цінності, перетворюючи їх на самовимоги, індивід освоює їх, стає співтворцем, що сприяє становленню його як цілісної, автономної одиниці буття, Людини.

Футурологія (лат. *futurum* – майбутнє і грец. *logos* – слово, вчення) – наука про майбутнє людства.

Х

Хамство (за іменем сина Ноя – Хама) – тип поведінки людини, емоційна, агресивна, пишномовна, підкреслено показова дія, спрямована на свідоме приниження честі та гідності особистості, або порушення загальноприйнятих норм і правил людиною, яка надіється на те, що адекватної відповіді чи протидії опонент чинити не може через слабкість, залежність, безпомічність. Хамство може виявлятися у вигляді фізичних дій, словесних образ або у формі порушення громадського порядку в усній формі.

Характер (*character*) – комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, у ставленні до суспільства, до праці, до інших, до самої себе.

Характер моральний (грец. *charakter* – риса, особливість) – сукупність моральних якостей особистості, що є об'єктом її моральної оцінки. **М. х.** виявляється в поведінці людини, її ставленні до природи, суспільства, навколишніх людей. Формування позитивного **М. х.** молодого покоління є основним завданням морального виховання.

Харизма (грец. *charisma* – милість, Божий дар) – особливе обдарування, духовна, інтелектуальна та інша винятковість особистості, завдяки якій вона має надзвичайну популярність, викликає захоплення, глибоку повагу; емоційно-психічні здібності людини, завдяки яким її цінують як обдаровану особливими властивостями і здатною ефективно впливати на інших; приписувана або дійсно притаманна особистості така сукупність властивостей, яка викликає глибоку повагу в її послідовників, їх беззастережну довіру і безумовну віру в її винятковість; якість особи, що визнається надзвичайною, притягальною, завдяки якій вона оцінюється як обдарована надлюдськими, надприродними або, щонайменше, особливими силами і властивостями, недоступними іншим людям.

Хобі – улюблене заняття.

Ц

Церемоніал (франц. *ceremonial*, з лат. *caeremonials* – той, що стосується культових обрядів) – офіційно прийнятий розпорядок урочистих прийомів, процесів тощо; розпорядок, установлений для якогось обряду, церемонії (церемонія – низка дій символічного характеру, традиційно обов’язкових для тих або інших випадків суспільного чи релігійного життя).

Церемонія – установлений відповідно до певного етикетного кодексу порядок здійснення якогось обряду.

Цинізм (франц. *cynisme*, з лат. *cynicus* – цинік) – учення філософської школи кініків, які проповідували зневажливе ставлення до надбань людської культури, насамперед моральної, повну незалежність людини від суспільства, повернення до «природного» стану; нігілістичне, відверто зневажливе, зухвале ставлення до людської культури, нахабність, брутальність, нехтування нормами моралі. Однією з причин цинізму є егоїстичний характер людини. Іноді циніками стають люди, які розчарувалися в загальноприйнятих ідеалах.

Ціннісні орієнтації – це і є вибір особистістю такого типу поведінки (вчинку), в основі якого лежать певні, з тією чи іншою глибиною усвідомлені (чи взагалі неусвідомлені) цінності.

Цінність – важливість, значущість чого-небудь або кого-небудь для життя.

Цінності (*values*) – об’єкти, явища та їх властивості, абстрактні ідеї, які втілюють у собі узагальнені ідеали, виступаючи завдяки цьому еталоном належного.

Цінності демократично орієнтованого державного управління – зазначення людської, соціальної та культурної важливості, значущості об’єктів та явищ демократично орієнтованого держав-

ного управління, якими є життя та гідність людини, повага до неї, справедливість, солідарність тощо.

Цінностями демократично орієнтованої державної служби – є солідарність, справедливість, життя та гідність людини, повага до неї тощо.

Ч

Чванство – негативна моральна якість, яка виявляється: в зарозумілому ставленні до людей; ігноруванні чи й зневажливому ставленні до творчих надбань свого народу чи й людства загалом; незадоволеному звеличенні своєї персони; гордості за свої уявні успіхи, соціальне положення, можливості і права; у тому, що вважає себе особливою, винятковою, неповторною. **Ч.** є наслідком низької інтелектуальної і моральної культури.

Чеснота (доброчесність) – позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватися у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості. Наявність в особистості чеснот свідчить не лише про її соціальну сутність (вона діє згідно із загальноприйнятими нормами), а й про те, що вона є суверенною одиницею буття, оскільки має свободу волі, можливість власного вибору, самостійного рішення і дії. Чеснота є однією із двох форм об'єктивації моралі поряд із її принципами, нормами, приписами. Щоправда, на відміну від останніх, у яких відображається надособистісна загальнозначуща сутність моралі, виражає індивідуальність і, так би мовити, «свавільність» моралі.

Чесноти (доброчесності) – окремі позитивні моральні якості людей; загальна моральна характеристика особистості.

Честолюбство – моральна якість, що проявляється в діяльності, спрямованій на завоювання авторитету, слави, почесностей, нагород. **Ч.** є негативною моральною якістю, якщо воно є самоціллю, способом задоволення високих амбіцій. Якщо ж **Ч.** є засобом, який сприяє реалізації творчих задумів, то вона є позитивною моральною якістю.

Честь – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні свого соціального статусу, роду діяльності й моральних заслуг, і відповідне ставлення до неї суспільства, яке рахується з її репутацією.

Ш–Щ

Шанобливість, гречність – ввічливість, яка підкреслює повагу до людини, виявляється у ставленні до літніх людей, зокрема до жінок літнього віку.

Шовінізм великодержавний – вид шовінізму, що виявляється в ідеології і політиці великих (націй з численним населенням) націй, які під прапором вищості своєї нації над іншими намагаються поневолити їх, позбавити їх самостійності, а часто й культури, мови, звичаїв, нав'язати свою мову і культуру, асимілювати інші народи.

Щастя – стан найвищого внутрішнього задоволення людини умовами свого буття, повнотою й осмисленістю життя, реалізацією свого людського призначення. Об'єктивною основою **Щ.** є творчі успіхи, міра доброчесності людини, сукупність чинників, які визначають її життєве благополуччя (здоров'я, матеріальний добробут, успішність тощо).

Щирість – моральна якість людини, яка виявляється в чистоті і повноті виражених нею почуттів та відповідних вчинках. Щира людина говорить і робить те, у правильність чого вона вірить. У неї немає суперечності між тим, що вона говорить і робить, і тим, як вона повідомляє про ці почуття та наміри співбесіднику. **Щ.** – прояв чесності і справедливості.

Ю

Юридична етика (лат. *juridicus* – судовий) – різновид теорії професійної моралі, у якому принципи та категорії загальної і професійної етики застосовуються для аналізу моралі, що діє чи має діяти в юридичній сфері. Особливості професії юриста зумовлюють специфіку моралі людини, яка присвятила своє життя захисту права. Це актуалізує і роль науки про цю мораль – юридичної етики.

Я

Якості моральні – основні істотні якості людини, які характеризують її моральний облік, рівень загальної моральної культури. Ці якості, на відміну від моральних *властивостей*, характеризують не певні моральні зусилля, вчинки людини, а стабільну та послідовну її поведінку, спосіб життя. Моральні якості поділяються на позитивні (гуманність, людяність, патріотизм, справедливість, безкорисливість, чесність і гідність, великодушність, совісність, скромність, тактовність, вірність обов’язку, гуманне ставлення до природи та ін.) і негативні (людиноненависництво, егоїзм, безпринципність, цинізм, грубість, боягузтво тощо).

Якості особистості керівника (*manager personal qualities*) – найстійкіші характеристики, що мають вирішальний вплив на управлінську діяльність.

АБЕТКОВИЙ ПОКАЗЧИК

А

- Абсентеїзм – 8
- Авторитарний (директивний, вольовий) стиль керівництва – 8
- Авторитарний стиль – 8
- Авторитет – 8
- Адаптація – 8
- Адміністративна етика – 8
- Адміністративна послуга – 9
- Адміністративно-територіальна одиниця – 9
- Адміністрування – 9
- Аксіологія – 10
- Аксіологія етична – 10
- Активність – 10
- Акти органів державної влади – 10
- Актуалізатор – 10
- Актуалізація – 11
- Актуалізація зв'язків – 11
- Акуратність – 11
- Акцентуації характеру – 11
- Акцепт – 11
- Альтруїзм – 11
- Аморалізм – 11
- Аналіз ризику – 12
- Аналіз системний – 12
- Аналіз ситуації – 12
- Аналіз технологій управління – 12
- Аналітичні методи обґрунтування управлінських рішень – 12
- Аналогія – 12
- Анархізм – 12
- Анахронізм – 13
- Анімізм – 13
- Аномія – 13
- Антропоморфізм – 13
- Апатія – 13
- Аполітичність – 13
- Артикуляція – 13
- Архаїзми – 13
- Асертивність – 14
- Аскетизм – 14
- Атараксія – 14
- Аудит – 14
- Афект – 14

Б

- Багаторівнева система управління – 15
- Базальні емоції – 15
- Банкет – 15
- Безсоромність – 15
- Бекграундер – 15
- Бережливність – 15
- Бізнес – 16
- Бізнесмен – 16
- Бізнесу етика – 16
- Біоетика – 16

Біологічна (істинна) смерть – 16
Благо – 16
Благодать – 16
Благодійність – 17
Благородство – 17
Боягузтво – 17
Брифінг – 18
Буклет – 18
Бусідо – 18
Бюджет – 18
Бюрократія – 18

В

Ввічливість – 19
Вдячність – 19
Вегетаріанство – 19
Вербальна комунікація – 19
Взаємний альтруїзм – 19
Взаємодопомога – 19
Взаєморозуміння – 19
Виборча кампанія – 19
Виконавча влада – 20
Виконавча сумлінність – 20
Виконавчі органи рад – 20
Вимогливість – 20
Вина (винуватість) – 20
Витримка – 20
Вихованість – 20
Виховання – 20
Вівісекція – 21
Відвертість – 21
Відкритість державного управління – 21
Відкритість у спілкуванні – 21

Вірність – 21
Віроломство – 21
Вказівка, роз'яснення – 22
Влада – 22
Воєнний злочин – 22
Вольовий процес – 22
Вульгарність – 22
Вчинок – 22

Г

Гедонізм – 23
Герменевтика – 23
Героїзм – 23
Гетерономна етика – 23
Гідність – 23
Гідність професії – 23
Гіпербола – 24
Гнів – 24
Гординя – 24
Гордість – 24
Гостинність – 24
Гріх – 24
Громадська думка – 24
Громадська експертиза – 25
Громадські приймальні – 25
Громадські слухання – 25
Громадськість – 25
Громадянин – 25
Громадянство – 26
Громадянська позиція – 26
Громадянське суспільство – 26
Громадянськість – 26
Грубість – 26
Група – 26

Групове мислення – 26
Груповий конфлікт – 26
Гуманізм – 26
Гуманність – 26

Г

Гендер – 27
Гендерна рівність – 27
Гендерна соціалізація – 27
Гендерна стратифікація – 27
Гендерні ролі – 27
Гендерні стереотипи – 27
Гендерні стратегії – 27

Д

Дедуктивний метод – 28
Делікатність – 28
Демагогія – 28
Демократичний стиль – 28
Демократичний стиль
керівництва – 28
Демократія – 28
Деонтична етика – 29
Деонтологія – 29
Депутатське звернення – 29
Державна влада – 29
Державне управління – 28
Динаміка конфлікту – 29
Дискримінація – 29
Диспозиція – 29
Дисципліна – 29
Дифамація – 30
Дихотомія – 30

Ділова бесіда (розмова) – 30
Ділове спілкування – 30
Діловий етикет – 30
Діловий лист – 30
Діловий мовний етикет – 30
Діловий прийом – 31
Діловий протокол – 31
Ділові бесіди
(переговори) – 31
Ділові наради – 31
Діловодство – 31
Дія – 31
Діяльність – 31
Доблесть – 31
Добро – 31
Доброзичливість – 32
Довіра – 32
Довіра до державних
управлінців – 32
Довір'я – 32
Догматизм – 32
Дозвілля – 32
Дрескод – 32
Друг – 32
Другий принцип службового
етикету – 32
Дружба – 32
Духовність – 33

Е

Евдемонізм – 34
Евтаназія – 34
Евтимія – 34
Егоїзм – 34

Екзистенціалізм – 34
Екологічна етика – 34, 35
Екологічна політика – 34
Екологічна свідомість – 35
Економічна психологія – 35
Екстраверсія – 35
Елокуція – 35
Емблема – 35
Емотивізм – 35
Емоції – 36
Емоційні процеси – 36
Емпатія – 36
Емфаза – 36
Епітет – 36
Естетика – 36
Есхатологія – 36
Етика – 36, 40
Етика бізнесу – 37
Етика війни – 37
Етика державного
 службовця – 37
Етика державного
 управління – 37
Етика державної служби – 38
Етика ділових відносин – 38
Етика ділового
 спілкування – 38
Етика екологічна – 38
Етика медпрацівників – 38
Етика міжнародного
 підприємництва – 38
Етика науки – 38
Етика нормативна
 і ситуативна – 38
Етика плюралізму – 39

Етика поведінки – 39
Етика психоаналізу – 39
Етика різноманяття
 та толерантності – 39
Етика сервісу – 40
Етика скептицизму – 40
Етика справедливості – 40
Етика та психологія
 ділових відносин – 40
Етика товару – 40
Етика турботи – 40
Етикет – 41
Етикетний кодекс – 41
Етикет службових взаємин – 41
Етична культура
 підприємництва – 41
Етична освіта – 41
Етичне інвестування – 41
Етичний капітал компанії – 41
Етичні норми / норми етики – 41
Етичні проблеми – 42
Етично допустиме – 42
Етос – 42

Є

Євгеніка – 43
Європейські принципи
 державного управління – 43
Єресь – 43

Ж

Жадібність – 44
Жах – 44

Жест – 44
Життєва позиція – 44

З

Завдання – 45
Завдання публічної
адміністрації – 45
Задоволеність – 45
Заздрість – 45
Зазнайство, зарозумілість – 45
Заінтересовані сторони – 45
Закон – 46
Заохочення – 46
Заповідь – 46
Зарозумілість – 46
Збалансований (сталий)
розвиток – 46
Звернення громадян – 46
Звичай – 46
Звичка моральна – 47
Зворотний зв'язок – 47
Згуртованість – 47
Здібності – 47
Зло – 47
Злодіяння – 47
Злорадство – 48
Злочин – 48
Знання службового етикету – 48
«Золоте правило
моральності» – 48
Зрадництво – 48

І

Ідеал – 49
Ідеалізм – 49

Ідентифікація – 49
Ідол – 49
Імідж – 49
Імідж організації – 49
Інвенція – 49
Індивід – 49
Індивідуальність – 49
Індуктивний метод – 50
Ініціація – 50
Інститут – 50
Інтерв'ю – 50
Інтерес, цікавість – 50
Інтеріоризація – 50
Інтроверсія – 50
Інтуїція – 50
Інформаційний привід – 50
Інформаційно-комунікаційна
технологія (ІКТ) – 51
Інформація – 51
Інформація масова – 51
Інцидент – 51
Іронія – 51

К

«Катарсис» – 52
Категоричний імператив – 52
Категорія – 52
Каяття – 52
Керівник – 52
Керівництво – 52
Клінічна смерть – 52
Кодекс етики в бізнесі – 52
Кодекс етичний у державному
управлінні – 53

Козацька етика – 53
Колектив – 53
Командні функції
 державного управління – 53
Комерція – 53
Компетенція – 54
Композиція – 54
Комунікабельність – 54
Комунікативний потенціал
 керівника – 54
Комунікації – 54
Комунікація – 54
Консенсус – 54
Консультування – 54
Контролінг – 54
Конфіденційна інформація – 54
Конфіденційність – 55
Конфлікт – 55
Конфлікт інтересів – 55
Конфлікт моральний – 55
Конфліктна ситуація – 56
Конформізм – 56
Конфуціанство – 56
Кордоцентризм – 56
Коректність – 56
Користь – 56
Корпоративна етика – 56
Корпоративна культура – 56
Корупція – 57
Кризова комунікація – 57
Культура мови – 57
Культура спілкування – 57
Культура управління – 57
Кумир – 57

Л

Левірат – 58
Легалізм – 58
Легізм – 58
Легітимність – 58
Легкодухість – 58
Лихослів'я – 58
Лицемірство – 58
Ліберальний (номінальний)
 стиль керівництва – 58
Лідер – 59
Лідерство – 59
Лобізм – 59
Ловелас – 59
Логос – 59
Любов – 59
Люб'язність – 59

М

Магія – 60
Мазохізм – 60
Макроетика – 60
Максима – 60
Малодушність – 60
Манера – 61
Манери – 61
Маніпулятор – 61
Маніпуляція – 61
Маркетинг – 61
Матеріалізм – 61
Матерія – 61
Медитація – 61
Медична етика – 61

Меліоризм – 62	Моральна діяльність – 67
Менеджер – 62	Моральна етика – 73
Менеджмент – 62	Моральна культура – 67
Метаетика – 62	Моральна культура спілкування – 67
Метафора – 62	Моральна норма – 67
Методи управління персоналом – 62	Моральна оцінка – 67
Милосердя – 62	Моральна практика – 67
Мислення – 62	Моральна самовимогливість – 68
Міжкорпоративна етика – 63	Моральна самооцінка – 68
Міжнародний бізнес-етикет – 63	Моральна свідомість – 68
Мізантропія – 63	Моральна свобода – 69
Мікроетика – 63	Моральна спонука – 69
Міліцейська (поліцейська) деонтологія – 63	Моральна справедливість – 69
Міміка – 63	Моральна травма – 69
Місія організації – 63	Моральна цінність – 69
Місьцеве самоврядування – 63	Моральна якість – 69
Місцеві референдуми – 64	Моральне виховання – 70
Міф – 64	Моральне правило – 70
Моббінг – 64	Моральне судження – 70
Мова – 64	Моральний авторитет – 70
Мова етики – 64	Моральний вибір – 71
Мова моралі – 64	Моральний вчинок – 71
Мовлення – 64	Моральний ідеал – 71
Мода – 64	Моральний кодекс – 71
Модальність – 65	Моральний комфорт роботи в організації – 72
Моделі PR-діяльності – 65	Моральний конфлікт – 72
Моїзм – 65	Моральний мотив – 72
Моралізування – 65	Моральний намір – 72
Мораль – 65	Моральний обов'язок – 72
Мораль державних управлінців – 66	Моральний самоконтроль – 72
Моральна вимога – 66	Моральний сором – 73
Моральна відповідальність – 66	Моральні відносини – 73

Моральні емоції – 73
Моральні норми – 73
Моральні переконання – 73
Моральні почуття – 73
Моральні принципи – 74
Моральні стимули – 74
Моральність – 74
Моральні цінності – 74
Моральні якості – 74
Морально-етичний
 конфлікт – 75
Морально-психологічний
 клімат – 75
Морально-психологічний
 клімат організації – 75
Мораль особистісних
 стосунків – 66
Мудрість – 75
Мужність – 75

Н

Набожність – 76
Навички – 76
Навіювання – 76
Наполегливість – 76
Насильство – 76
Наслідкування – 77
Невербальна комунікація – 77
Ненависть – 77
Ненормативна лексика – 77
Неопозитивізм – 77
Неробство, дармоїдство – 77
Нетерпимість – 78
Неупередженість – 78

Низхідні комунікації – 78
Нігілізм – 78
Нірвана – 78
Нова етика – 78
Норми, стандарти поведінки
 державних службовців – 78

О

Обов'язок – 79
Оптимізм – 79
Організаторські здібності – 79
Організаційна культура – 79
Організація – 79
Основним принципом
 поведінки з погляду
 службового етикету – 79
Особистість – 80
Ощадливість – 80

П

Пам'ять – 81
Паніка – 81
Паралогізм – 81
Патерналізм – 81
Патоцентризм – 81
Патріотизм – 81
Пафос – 82
Педагогічна етика – 82
Переговори – 82
Переконання – 82
Перший принцип
 службового етикету – 82
Песимізм – 82

- Підозрілість – 82
- Пізнавальний процес
 - психіки особистості – 82
- Піктограма – 83
- План – 83
- Пластичність у спілкуванні – 83
- Плацебо – 83
- Повага – 83
- Повтор – 83
- Подвиг – 83
- Позиція – 83
- Політика – 83
- Політика державна – 84
- Політична комунікація – 84
- Політичний консалтинг – 84
- Політичний маркетинг – 84
- Політичний менеджмент – 84
- Помилка – 84
- Порівняння – 84
- Почуття – 85
- Права людини – 85
- Правдивість – 85
- Правильність мовлення – 85
- Правовий нігілізм – 85
- Прагматизм – 85
- Презентація – 85
- Презумпція невинуватості – 85
- Прийняття рішення – 86
- Прийоми – 86
- Принцип – 86, 87
- Принципами діяльності
 - державного службовця
 - в країнах демократії – 87
- Принцип демократизму – 86
- Принцип єдиного вікна – 86
- Принцип законності
 - в державному управлінні – 86
- Принципи державного
 - управління – 87
- Принцип неупередженості
 - в державному управлінні – 86
- Принцип справедливості – 86
- Принцип чесності – 86
- Приятелювання – 87
- Провина – 87
- Провинність – 87
- Провіденціалізм – 88
- Програми – 88
- Прогрес – 88
- Прозорість – 88
- Пропаганда – 88
- Протокол – 88
- Професійна
 - відповідальність – 88
- Професійна гідність – 88
- Професійна деформація – 89
- Професійна етика – 89
- Професійна
 - компетентність – 89
- Професійна майстерність – 89
- Професійна мораль – 90
- Професійна мораль державних
 - службовців – 90
- Професійна честь – 90
- Професійне вигорання – 90
- Професійне визнання – 90
- Професійне призначення
 - державних службовців
 - в демократичних країнах – 90

Професійне призначення
 державних управлінців
 у демократичних країнах – 90
Професійний егоїзм – 90
Професійний кодекс – 91
Професійний обов'язок – 91
Професіонал – 91
Професіоналізм
 особистості – 91
ПР-пропозиція – 92
Психіка – 92
Психічні процеси – 92
Психічні стани – 92
Психоаналіз – 92
Психологічна культура – 92
Психологія – 93
Психологія ділових
 відносин – 92
Психологія особистості – 92
Психологія управління – 92
Публічна послуга – 93
Публічна служба – 93
Публічний виступ – 93
Публічні службовці – 93
Публічні функції – 93
Пунктуальність – 93
Пуританство – 93

Р

Ревнощі – 94
Редукціонізм – 94
Релігійність – 94
Репутація – 94
Рефлексія – 94

Риторика – 94
Риторична етика – 94
Риторичне запитання – 94
Риторичний ідеал – 95
Риторичний ідеал
 софістський – 95
Риторичні фігури – 95
Рівність – 95
Розпуста – 95
Розсудливість – 95
Роль – 95

С

Садизм – 96
Самовладання – 96
Самогубство – 96
Самодисципліна – 96
Самонавіювання – 96
Самооцінка – 97
Самооцінка особистості – 96
Свавільля – 97
Свобода – 97
Свобода волі – 97
Себелюбство – 97
Сексизм – 97
Сексуальна етика – 98
Сенс життя – 98
Символ – 98
Ситуативна етика – 98
Сім'я – 98
Скептицизм – 98
«Скляна стеля» – 99
Скромність – 99
Службовий етикет – 99

Смысл (сeнс) життя – 99
 Сміливість – 99
 Совість – 99
 Совість (сумління) – 100
 Сором – 100
 Сорорат – 100
 Софізм – 100
 Соціальна психологія – 100
 Соціальна
 різноманітність – 100
 Соціальна установка – 101
 Соціальні мережі – 101
 Соціально-психологічний
 клімат – 101
 Співчуття – 101
 Спілкування – 101
 Справедливість – 101
 Статус – 101
 Стиль керівництва – 102
 Стиль управління – 102
 Стоїцизм – 102
 Стратегія – 102
 Стратегія збалансованого
 розвитку – 102
 Стратегія спілкування – 102
 Страх – 102
 Стрес – 103
 Судова етика – 103
 Суспільна моральна
 свідомість – 103
 Суспільна
 справедливість – 103
 Суспільство – 103
 Схвалення санкції – 103

Т

Табу – 104
 Тактика спілкування – 104
 Тактовність – 104
 Тальйон – 104
 Темперамент – 104
 Темпоритм – 104
 Теологія – 104
 Товариш – 104
 Товаришування – 105
 Товарний знак – 105
 Толерантність – 105
 Томізм – 105
 Тотемізм – 105
 Точність – 105
 Традиції – 105
 Традиція – 105
 Третій принцип
 службового етикету – 106
 Тропи – 106
 Турбота – 106

У

Увага – 107
 Узурпація – 107
 Уміння – 107
 Упевненість – 107
 Управління – 107
 Управлінська етика – 107
 Установка – 108
 Утилітаризм – 108
 Утилітарна етика – 108
 Утопія – 108

Участь – 108

Уява – 108

Ф

Фанатизм – 109

Фарисейство – 109

Фаталізм – 109

Фемінізм – 109

Фемінність

і маскулинність – 109

Фетишизм – 109

Філантропія – 110

Фірмовий стиль – 110

Формалізм – 110

Фройдизм – 110

Функції моралі – 110

Футурологія – 110

Х

Хамство – 111

Характер – 111

Характер моральний – 111

Харизма – 111

Хобі – 111

Ц

Церемоніал – 112

Церемонія – 112

Цинізм – 112

Ціннісні орієнтації – 112

Цінність – 112

Цінності – 112

Цінності демократично

орієнтованого державного

управління – 112

Цінностями демократично

орієнтованої державної

служби – 113

Ч

Чванство – 114

Чеснота (доброчесність) – 114

Чесноти (доброчесності) – 114

Честолюбство – 114

Честь – 114

Ш-Щ

Шанобливість, гречність – 115

Шовінізм

великодержавний – 115

Щастя – 115

Щирість – 115

Ю

Юридична етика – 116

Я

Якості моральні – 117

Якості особистості

керівника – 117

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

1. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/72725.html>.1

2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n7>

3. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n7>

4. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>

5. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг : Закон України від 15 липня 2021 р. № 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>

6. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

7. Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» щодо впровадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад: проект Закону від 23.11.2022 № 8222. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40885>

8. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування : Закон України від 22 лютого 2024 р. № 3590-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38493>

9. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р.

10. Про схвалення Концепції запровадження посад фахівців з питань реформ : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.11.2016 №905-р.

11. Концепція розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р.

12. Про схвалення Концепції впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.12.2017 № 844-р.

13. Концепція розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р.

14. Про схвалення Концепції реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.12.2017 № 974-р.

15. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р.

16. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 лип. 2021 р. № 831-р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text)

17. План заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р.

18. Про підготовку до запровадження умов оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2024 році : постановка Кабінету Міністрів від 23 жовтня 2023 р. № 1109.

19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» : Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021.

20. Національне агентство України з питань державної служби. Статистичні дані про склад державних службовців. URL: <https://nads.gov.ua/>

gov.ua/news/statystychnidani-pro-sklad-derzhavnykh-sluzhbovtsiv-u-period-voiennoho-stanu

21. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: затв. наказом Національного агентства України з питань державної служби від 05 серпня 2016 р. № 158.

23. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179.

24. Аболіна Т. Г., Нападиста В. Г., Рихліцька О. Д. та ін. Прикладна етика. Навч. посіб. / за наук. ред. Панченко В. І. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 392 с.

25. Бесчасний В. М., Кононенко Т. В., Сабельникова Т. М. Етикет і професійна етика поліцейського. Київ : Дакор, 2019. 216 с.

26. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні : організаційно-правові засади: монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.

27. Богданенко А. І., Романенко Є. О., Шпак Ю. В. Формування ефективної системи державного управління. Понятійно-термінологічний словник: навч. посіб. / Богданенко А. І., Романенко Є. О., Шпак Ю. В. Київ : Ліра-К, 2024. 396 с.

28. Бралатан В. П., Гуцаленко І. В., Здирко Н. Г. Професійна етика: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 251 с.

29. Василевська Т. Е., Саламатов В. О. Етика державного службовця як засіб запобігання та протидії корупції: навч.-метод. Матеріали. Київ : НАДУ, 2011. 72 с.

30. Василевська Т. Е. Етика державних службовців і запобігання конфлікту інтересів: навч.-метод. матеріали / уклад. О. М. Руденко. Київ : НАДУ, 2013. 76 с.

31. Василевська Т. Е. Етика в публічній службі: підручник. Київ : НАДУ, 2018. 256 с.

32. Ващенко К. О. Професійна підготовка державних службовців: теорія, методологія, практика: монографія / Київ. Ващенко. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 416 с.

33. Витко Т. Ю. Державний службовець в умовах реформування державного управління в Україні. Аспекти публічного правління. 2018. Т. 6. № 3. С. 39–47.

34. Витко Т. Ю. Службова кар'єра державних службовців в Україні: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : ІФОЦППК, 2016. 56 с.

35. Войтенко А. Б., Якобчук В. П., Пугачова Н. С. Професійна етика державного службовця в контексті ефективності публічного управління. Державне управління: вдосконалення та розвиток. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/38.pdf

36. Даниленко Ю. С. Стан правового регулювання етики поведінки державних службовців в Україні. Вісник Чернівецького факультету : зб. наук. праць НУ «ОЮА». Чернівці, 2015. № 4. С. 66–78.

37. Державна служба: підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; редкол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ ; Одеса : НАДУ, 2012. Т. 1. 372 с.

38. Етика: навч. посіб. / В. О. Лозовой та ін. ; за ред. проф. В. О. Лозового. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 224 с.

39. Коліух В. В., Мотренко Т. В., Романенко Є. О. Соціально-психологічне поняття лідерства. Понятійно-термінологічний словник : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2024. 360 с.

40. Лідерство в місцевому самоврядуванні: словник термінів / за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко, А. К. Гука та ін. Х.: Фактор, 2015. 156 с. (Серія «Бібліотечка лідера місцевого самоврядування»).

41. Комунікативна компетентність державних службовців як елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. Івано-Франківськ, 2012. 154 с.

42. Котович Г. В. Етика державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Публічне управління та адміністрування: автореф. роботи магістра публ. упр. : Спец.: 281. Миколаїв, 2019. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789>

43. Ленсіоні П. Перевага. У чому сила корпоративної культури / П. Ленсіоні. Київ : Наш формат, 2017. 224 с.
44. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій. Київ : Либідь, 2009. 383 с.
45. Мельников В. П. Державна служба в Україні: Історичний досвід. Київ : РАГС, 2010. 389 с.
46. Морально-етичні засади розвитку державної служби України: європейський та вітчизняний досвід : наук. Розробка. за заг. та наук. ред. проф. С.М. Серьогіна. Київ : НАДУ, 2008. 48 с.
47. Музиченко А. Порушення правил суддівської етики – підстава дисциплінарної відповідальності судді: межі застосування. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. №87. С.84–87.
48. Основні принципи професійної етики поліцейського [Текст]: пам'ятка / В. М. Кравець, Т. А. Кумеда, О. В. Павлишин, Г. М. Петрова та ін.; за наук. ред. М. В. Костицького. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 48 с.
49. Палеха Ю.І. Етика ділових відносин : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Кондор, 2008. 354 с.
50. Повна енциклопедія етикету. Донецьк: Глорія Трейд, 2010. 384 с.
51. Професійна етика. Норми професійних ділових відносин : навч. матеріали онлайн. URL: http://pidruchniki.com/10280405/menedzhment/profesiyna_etika_normi_profesiynih_dilovih_vidnosin
52. Публічне адміністрування. Понятійно-термінологічний словник: навч. посіб. / Є. Романенко, Р. Щокін, Л. Акімова [уклад.]. Київ: Вид. дім «Персонал», 2020. 764 с. (Серія «Публічне адміністрування»; вип.3).
53. Серьогін С. М. Мета, завдання та функції державної служби. Аспекти публічного управління. 2013. № 1 (1). Вересень. С.58–65.
54. Соколов В., Турчинов А. І. Державна служба: моральні основи, професійна етика. Х. : РАГС, 2010. 367 с.
55. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

56. Теоретичні та практичні аспекти лідерства в публічному адмініструванні: (Понятійно-термінологічний словник): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т.В. Мотренко, Є. О. Романенко. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2020. С.232.

57. Тимченко Н. С. Формування професійно-етичних якостей майбутніх службовців-митників: автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 ; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2003. 20 с.

58. Цветков В. В., Горбатенко В. П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: Монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 348 с.

59. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 442 с.

60. Янюк Н. В. Актуальні проблеми у регулюванні питань професійної етики публічних службовців. Вісник Львівського університету. Серія: Юридична. Львів, 2014. Вип. 59. С. 194–199.

61. Яремін І. І. Аспекти етичних правил поведінки публічних службовців : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : ІФОЦППК, 2016. 68 с.

Навчальне видання

А. І. Богданенко, Є. О. Романенко

**ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА
ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ
ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК**

Навчальний посібник

Керівник видавничого проєкту *Віталій Зарицький*
Комп'ютерний дизайн *Оксана Бережна*
Редактор *Галина Савчук*

Підписано до друку 13.11.2024. Формат 60x84 $\frac{1}{16}$.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. аркушів – 7,91. Обл.-вид. аркушів – 5,38.
Тираж 300

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1
тел.: (050) 462-95-48; (067) 820-84-77
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net